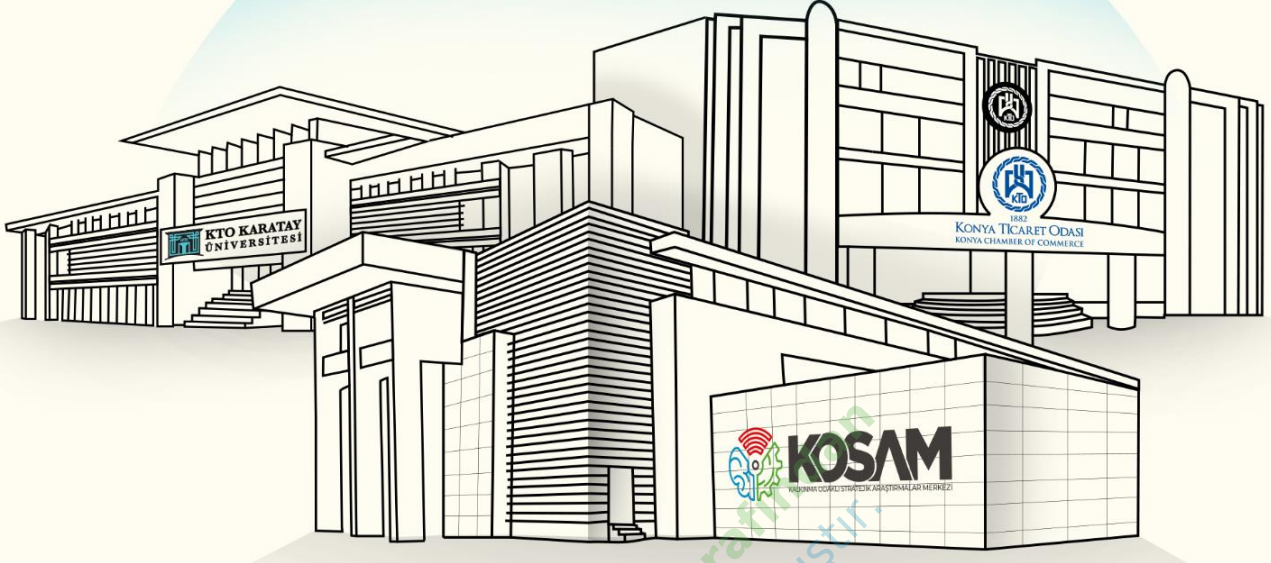

Bir Milyon Soydaş Göçmen İşgücünün **Türkiye'ye** **Sosyo-Ekonomik Etkileri**

BİR MİLYON SOYDAŞ GÖÇMEN İŞGÜCÜNÜN TÜRKİYE'YE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KTO KARATAY
ÜNİVERSİTESİ

BİR MİLYON SOYDAŞ GÖÇMEN İŞGÜCÜNÜN TÜRKİYE'YE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

İmtiyaz Sahibi

Kalkınma Odaklı Stratejik Araştırmalar Merkezi adına
Lütfi Can BAŞARAN

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Ahmet KOYUNCU
Dr. Gülsen ÇİMEN
Dr. Selahattin ÇANKAL
Zülfiye KAYNAR KARAARSLAN

Kapak

Nevzat PEKKARPUZ

Baskı Yeri, Yılı

Konya, 2026

E-ISBN

978-625-92621-8-5

KOSAM

Akabe Mah. Alaaddin Kap Cad.
No:130 42020 Karatay / Konya

www.kosam.org

KTO Karatay Üniversitesi Yayınları
Nisan 2026

Bu yayının tüm hakları KOSAM'a aittir. KOSAM'ın izni olmadan yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. KTO Karatay Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) kapsamında desteklenen bu çalışmadan, kaynak göstermek sureti ile alıntı yapılabilir.

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında göç, yalnızca bireylerin hayatlarını etkileyen bir durum değil, aynı zamanda ülkelerin sosyal ve ekonomik yapıları üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle iş gücü piyasalarında göçmenlerin etkisi hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan uluslar için giderek daha önemli bir hal almıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin yabancı iş gücüne olan gereksinimi ile Türk kökenli göçmenlerin bu ihtiyacı karşılama açısından olası katkılarının ele alınması hem bilimsel hem de pratik yönüyle oldukça değerlidir.

Kalkınma Odaklı Stratejik Araştırmalar Merkezi (KOSAM), Türkiye'nin ekonomik ve sosyal dinamiklerini derinlemesine analiz ederek politika önerileri sunmayı hedefleyen bağımsız bir düşünce kuruluşudur. Kurumumuz, hızla değişen küresel koşullar altında ülkemizin kalkınma hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamak amacıyla, özellikle iş gücü ve göç alanlarında stratejik araştırmalar gerçekleştirmektedir.

Bu kapsamda hazırlanan “Bir Milyon Soydaş Göçmen İşgücünün Türkiye'ye Sosyo-Ekonomik Etkileri” raporu, Türkiye'nin iş gücü piyasasındaki yapısal sorunlar ve gelecekte ortaya çıkabilecek nitelikli iş gücü ihtiyacı bağlamında, Türk soylu göçmen işçi potansiyelinin ekonomik ve toplumsal etkilerini kapsamlı şekilde ele almaktadır. Türkiye'nin demografik değişim, genç işsizlik ve mesleki eğitim eksikliği gibi karşılaştığı zorluklar, yabancı kaynaklardan gelen kalifiye iş gücü ihtiyacını her geçen gün artırmaktadır. Bu noktada, Türk Cumhuriyetlerinden gelen göçmen işçiler, kültürel ve dilsel yakınlıkları nedeniyle iş gücü piyasasında önemli bir potansiyel arz etmektedir.

Rapor, Türk soylu göçmen iş gücünün kayıt dışı çalışma, dil ve mesleki yetersizlik, aracılık firmalarının kötüye kullanımı gibi karşılaştığı engelleri analiz etmekte ve bu sorunların aşılması için yenilikçi göç yönetim sistemlerinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, mesleki eğitim programları ve kamu-özel sektör iş birlikleri yoluyla göçmen işçilerin sektörel becerilerinin geliştirilmesi, Türkiye ekonomisine uzun vadeli katkıların artırılması için stratejik bir gereklilik olarak ele alınmaktadır. Toplumsal uyum, sosyal destek mekanizmaları ve vatandaşlık süreçlerine yönelik önerilerle desteklenen bu çalışma, Türk soylu göçmenlerin entegrasyonunun Türkiye'nin ekonomik verimliliği ve sosyal bütünlüğü açısından kritik bir fırsat olduğunu göstermektedir. Bu raporun, politika yapımcılar, akademisyenler ve uygulayıcılar için değerli bir rehber olması hedeflenmektedir.

KOSAM olarak, Türkiye'nin kalkınma yolunda bu önemli konuya dikkat çekmek ve sürdürülebilir çözümler üretmek üzere sunduğumuz bu raporun hem kamu hem özel sektör paydaşlarına ışık tutacağına inanıyoruz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLO LİSTESİ.....	vi
YÖNETİCİ ÖZETİ	1
GİRİŞ	5
BİRİNCİ BÖLÜM	11
I. GÖÇ VE EKONOMİK KALKINMA	11
1.1. Göç ve Ekonomi Arasındaki İlişkiyi Anlamaya Yönelik Kuramsal ve Yöntemsel Yaklaşımlar	11
1.2. Küresel Göç Hareketlerinin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Yansımaları	12
İKİNCİ BÖLÜM	17
II. TÜRK SOYLU ÜLKELERDE MEVCUT DURUM ANALİZİ	17
2.1. Azerbaycan.....	18
2.1.1. Demografi.....	20
2.1.2. İşgücü	24
2.1.3. Ülke Ekonomisi	28
2.2. Kazakistan	30
2.2.1. Demografi.....	32
2.2.2. İşgücü	36
2.2.3. Ülke Ekonomisi	40
2.3. Kırgızistan.....	42
2.3.1. Demografi.....	44
2.3.2. İşgücü	47
2.3.3. Ülke Ekonomisi	50
2.4. Özbekistan.....	52
2.4.1. Demografi.....	54
2.4.2. İşgücü	57
2.4.3. Ülke Ekonomisi	61
2.5. Türkmenistan	64
2.5.1. Demografi.....	67
2.5.2. İşgücü	71
2.5.3. Ülke Ekonomisi	71

2.6. Ekonomik Göç Teorileri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	87
III. TÜRKİ CUMHURİYETLERDEN YURT DIŞINA GÖÇÜ ANLAMAK.....	87
3.1. Orta Asya'dan İşgücü Göçü: Bir Yol Haritası İçin İzlekler	87
3.2. Türk Soylu Göçmenlerin Değişen Göç Güzergahı: Yeni Duraklar.....	90
3.3. Türkiye'deki Türk Soylu İşgücü ve Karşılaştıkları Sorun Alanları.....	93
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	103
IV. TÜRK SOYLU İŞGÜCÜNE YÖNELİK VİZE MODELİ ÖNERİSİ.....	103
4.1. Türk Soylu İşgücü İhtiyacının Nedenleri.....	103
4.2. Türk Soylu Göçmen İşgücünün İstihdamı İçin Öneriler.....	108
4.2.1. Göç Politikalarının Yeniden İnşası	108
4.2.2. Krizi Fırsata Dönüştürmek: Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)	108
4.2.3. Bürokratik Engellerin Kaldırılması ve Yenilikçi Uygulamalar.....	109
4.2.4. İş Ağlarına Erişim	111
4.2.5. Kurumsal Kapasitenin Artırılması	112
4.2.6. Türk Soylu STK'lar ile İş birliği ve Dayanışma	112
4.2.7. Toplumsal Kabul: Sosyal Uyum ve Oryantasyon	113
4.2.8. İhtiyaç Temelli Mesleki Eğitim.....	113
4.2.9. Uluslararası Öğrencilerin İşgücü Piyasasına Kazandırılması.....	114
4.2.10. Vatandaşlık	114
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	117

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Azerbaycan'ın Nüfusunun Demografik Gelişimi (2010–2024).....	21
Şekil 2: Azerbaycan'da Kentsel ve Kırsal Nüfus (2010–2024)	22
Şekil 3: Azerbaycan'da Nüfus Artış Oranlarının Zaman İçindeki Seyri (2010–2024).....	23
Şekil 4: Azerbaycan'da Net Göçün Yıllara Göre Değişimi (2010–2024)	24
Şekil 5: Azerbaycan'da Çalışan Nüfus (2010-2022)	25
Şekil 6: Azerbaycan'da 2010-2022 Dönemine Ait İşgücü Verileri	26
Şekil 7: Azerbaycan'da 2010-2024 Dönemine Ait İşsizlik Verileri	27
Şekil 8: 2010-2024 Yılları Arasında Kazakistan'ın Demografik Dağılımı	33
Şekil 9: Kazakistan'da Kırsal ve Kentsel Nüfus (2010-2024).....	34
Şekil 10: Kazakistan'da Nüfus Artış Oranı (2010-2024).....	35
Şekil 11: Kazakistan'da Net Göç Oranı (2010-2024).....	35
Şekil 12: Kazakistan'da Çalışan Nüfus'un Dağılımı (2016-2024)	38
Şekil 13: Kazakistan'da İşgücünün Dağılımı (2016-2024).....	38
Şekil 14: Kazakistan'da İşsiz Sayısının Dağılımı (2016-2024).....	39
Şekil 15: Kazakistan'da İşsizlik Oranının Dağılımı (2016-2024)	39
Şekil 16: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'ın Nüfusu	44
Şekil 17: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da Kent ve Kır Nüfusu	45
Şekil 18: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da Nüfus Artış Oranı.....	45
Şekil 19: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da Net Göç Oranı.....	46
Şekil 20: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da Çalışan Nüfus.....	48
Şekil 21: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da İşgücü	48
Şekil 22: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da İşsiz Sayısı	49
Şekil 23: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da İşsizlik Oranı	49
Şekil 24: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'ın Nüfusu.....	55
Şekil 25: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da Kır Kent Nüfus Oranı	56
Şekil 26: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da Nüfus Artış Oranı	56
Şekil 27: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da Net Göç Oranı	57
Şekil 28: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da Çalışan Nüfus	58
Şekil 29: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da İşgücü	59
Şekil 30: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da İşsiz Sayısı.....	59
Şekil 31: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da İşsizlik Oranı	60
Şekil 32: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Nüfusu	67
Şekil 33: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Kent Kır Nüfusu	68
Şekil 34: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Nüfus Artış Oranı.....	68
Şekil 35: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Net Göç Oranı.....	69

Şekil 36: Türk Cumhuriyetleri Nüfus Verileri (2020–2024)	76
Şekil 37: Türk Cumhuriyetleri GSYİH (2020–2024).....	78
Şekil 38: Türk Cumhuriyetleri'nde Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.....	80
Şekil 39: Türk Cumhuriyetleri'nde Büyüme Oranı (2020-2024).....	81
Şekil 40: Türk Cumhuriyetleri'nde İşsizlik Oranı (2020-2024).....	82
Şekil 41: Türk Cumhuriyetleri'nde İhracat Oranı (2020-2024).....	84
Şekil 42: Türk Cumhuriyetleri'nde İthalat Oranı (2020-2024).....	85
Şekil 43: Türk Cumhuriyetleri'nde Enflasyon Oranı (2020-2024)	86
Şekil 44: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye'de Verilen Çalışma İzinlerinin Yıllara Göre Dağılımı	96
Şekil 45: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye'de Verilen Çalışma İzinlerinde Kadınların Dağılımı	98
Şekil 46: Şekil 45: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye'de Verilen Çalışma İzinlerinde Erkeklerin Dağılımı	98
Şekil 47: TÜİK: Doğum Sayısı ve Toplam Doğurganlık Hızı (2001-2024)	106

Bu rapor KOSAM tarafından
özel olarak hazırlanmıştır
www.kosam.org

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Seçili Ülkelerin 2024 Yılına Ait Temel Demografik ve Makroekonomik Göstergeleri	15
Tablo 2: Azerbaycan Ülke Profili (2024)	19
Tablo 3: 2010-2024 Yılları Arasında Azerbaycan'ın Demografik Gelişimi	20
Tablo 4: Azerbaycan'da 2010-2024 Döneminde İşgücü Piyasası Göstergeleri	25
Tablo 5: Azerbaycan Ülke Ekonomisi (2024)	28
Tablo 6: Kazakistan Ülke Profili (2024)	31
Tablo 7: 2010-2024 Yılları Arasında Kazakistan'ın Demografik Gelişimi	33
Tablo 8: Kazakistan'da 2016-2024 Döneminde İşgücü Piyasası Göstergeleri	37
Tablo 9: Kazakistan Ülke Ekonomisi (2024)	41
Tablo 10: Kırgızistan Ülke Profili	43
Tablo 11: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'ın Demografik Gelişimi	44
Tablo 12: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'ın Demografik Gelişimi	47
Tablo 13: Kırgızistan'ın Ülke Ekonomisi (2024)	51
Tablo 14: Özbekistan'ın Ülke Profili (2024)	53
Tablo 15: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'ın Demografik Gelişimi	55
Tablo 16: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da İşgücü Piyasa Göstergesi	58
Tablo 17: Özbekistan Ülke Ekonomisi (2024)	63
Tablo 18: Türkmenistan Ülke Profili (2024)	66
Tablo 19: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Demografik Gelişimi	67
Tablo 20: 2022-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın İşgücü Piyasaları Göstergeleri	71
Tablo 21: Türkmenistan Ülke Ekonomisi (2024)	72
Tablo 22: Türk Cumhuriyetleri Nüfus Verileri (2020–2024)	76
Tablo 23: Türk Cumhuriyetleri GSYİH (2020–2024)	78
Tablo 24: Türk Cumhuriyetleri'nde Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	79
Tablo 25: Türk Cumhuriyetleri'nde Büyüme Oranı (2020-2024)	80
Tablo 26: Türk Cumhuriyetleri'nde İşsizlik Oranı (2020-2024)	82
Tablo 27: Türk Cumhuriyetleri'nde İhracat Oranı (2020-2024)	83
Tablo 28: Türk Cumhuriyetleri'nde İthalat Oranı (2020-2024)	84
Tablo 29: Türk Cumhuriyetleri'nde Enflasyon Oranı (2020-2024)	85
Tablo 30: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye'de Verilen Çalışma İzinlerinin Yıllara Göre Dağılımı	96
Tablo 31: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye'de Verilen Çalışma İzinlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	97
Tablo 32: Türkiye'de Sektöre Göre İstihdam Edilenler	103

Tablo 33: Yaş Grubuna Göre Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Genç Nüfus (2020-2024)	104
Tablo 34: Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Genç Nüfusun İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (2021-2024)	105
Tablo 35: Temininde En Fazla Güçlük Çekilen Meslekler	105

Bu rapor KOSAM tarafından
özel olarak hazırlanmıştır.
www.kosam.org

YÖNETİCİ ÖZETİ

Küresel ölçekte kalifiye işgücüne yönelik hızla artan talep, gelişmiş ülkeleri göç odaklı işgücü politikaları geliştirmeye yöneltmiştir. Almanya, İtalya, ABD ve diğer OECD ülkeleri, yaşlanan nüfus ve düşen doğurganlık oranları nedeniyle oluşan işgücü açıklarını kapatmak için göçmen işgücünü stratejik bir kaynak olarak değerlendirmektedir. Benzer demografik ve ekonomik dinamikler Türkiye için de geçerlidir. Sanayi, tarım, hizmet ve teknoloji sektörlerinde artan işgücü ihtiyacı, ülkeyi dış kaynaklara yönelmeye zorlamaktadır.

OECD'nin 2024 tarihli Göç Görünümü Raporu'na göre, 2022-2023 döneminde göçmen istihdamı rekor seviyelere ulaşmıştır. İtalya 2026-2028 döneminde 500 bin yeni çalışma izni verirken, Almanya'da 2028 itibarıyla 768 bin vasıflı işçi açığı öngörülmekte, bu sayının 2035'e kadar 7 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu tablo, göçmen emeğinin sadece sosyal değil, ekonomik bir zorunluluk olduğunu göstermektedir.

Türkiye, 12. Kalkınma Planı kapsamında nitelikli yabancı işgücünün istihdamını artırmayı hedeflemiş ve buna yönelik yasal düzenlemeler ile kurumsal reformlara yönelmiştir. Ancak mevcut veriler, bu alandaki ilerlemenin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, mesleki eğitimin sanayinin ihtiyaçlarını karşılamaması, vasıfsız işlere düşük talep ve artan eğitimli işsizlik, politikaların etkinliğini azaltmaktadır. Bu nedenle yalnızca yasal düzenlemeler değil; eğitim-istihdam uyumu, işgücü planlaması ve yerel halkın katılımını içeren bütüncül stratejiler gerekmektedir.

Türkiye, işgücü açığını kapatmak adına mevcut sığınmacı nüfusun istihdamına yönelmiş olsa da bu strateji çeşitli sınırlamalarla karşı karşıyadır. Sığınmacıların önemli bir bölümü ekonomik motivasyonla değil zorunlu nedenlerle Türkiye'ye gelmiş, eğitim ve mesleki yeterlilikleri sanayinin ihtiyaçlarıyla örtüşmemektedir. Ayrıca geri dönüş verileri, bu grubun kalıcı bir işgücü çözümü olamayacağını göstermektedir. 8 Aralık 2024 tarihinden itibaren 650 bin, 2016'dan bu yana ise 1 milyon 390 binden fazla Suriyeli ülkelere dönmüştür. Dolayısıyla uzun vadeli planlama için daha istikrarlı ve nitelikli göçmen politikalarına ihtiyaç vardır.

Sığınmacıların istihdamı sadece ekonomik değil, toplumsal açıdan da hassasiyet barındırmaktadır. Akademik çalışmalar, Suriyelilere yönelik algının zamanla misafirperverlikten tehdit algısına dönüştüğünü göstermekte, bu durum entegrasyon politikalarının başarısını olumsuz etkileyerek sosyal gerilimleri artırmaktadır. Bu nedenle yalnızca ekonomik değil, etkili kamu iletişimi ve sosyal uyum politikaları da sürecin parçası olmalıdır.

Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren küresel ekonomide artan rolüyle birlikte nitelikli işgücüne olan ihtiyacını daha fazla hissetmiştir. Ancak niteliksiz işgücüne dayalı istihdamın sürdürülemez hale gelmesi, mesleki eğitim yetersizlikleri ve genç nüfus işsizliğinin yükselmesi, yapısal bir işgücü krizine yol açmıştır. Mevcut mülteci nüfusunun bu boşluğu doldurma çabaları sınırlı kalmıştır.

Bu noktada, kültürel benzerlik, dil ortaklığı ve tarihsel bağlar nedeniyle Türk soylu göçmenler Türkiye için önemli bir stratejik avantaj sunmaktadır. Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi ülkelerden gelen göçmenler açısından Türkiye, yaşam standartları ve iş fırsatları bakımından cazip bir destinasyondur. Ancak bu potansiyelin etkin şekilde değerlendirilebilmesi için sürdürülebilir, şeffaf ve kurumsal bir göç yönetimi gereklidir.

Göçmenlerin karşılaştığı temel zorluklar arasında aracı şirketlerin kötüye kullanımları, kayıt dışı istihdam, dolandırıcılık, dil ve mesleki yeterlilik eksiklikleri öne çıkmaktadır. Göçmenlerin sosyal bağlantılarla iş bulmaya çalışması, onları düşük vasıflı ve geçici işlere mahkûm etmekte, bu da hem bireysel gelişimi hem de ülke ekonomisinin verimliliğini olumsuz etkilemektedir.

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki tarihsel, kültürel ve dilsel bağlar, son yıllarda ekonomik, siyasi ve sosyal iş birlikleriyle derinleşmiştir. Bu bağlamda işgücü hareketliliği, iki taraf arasındaki ilişkilerin önemli bir boyutunu oluşturmakta, Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile genç nüfusa sahip Türk Cumhuriyetleri için önemli bir göç motivasyonu oluşturmaktadır. Türkiye'nin sınırlı nüfus artışı ve yaşlanan nüfus yapısı dikkate alındığında, Türk Cumhuriyetleri potansiyel işgücü kaynakları olarak öne çıkmaktadır.

Göçün ekonomik nedenlerine ilişkin teorik yaklaşımlar, Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye yönelen göçü anlamlandırmada önemli bir çerçeve sunmaktadır. İtme-çekme kuramı, göçün temelinde kaynak ülkelerdeki olumsuz ekonomik koşulların (işsizlik, düşük ücret, sosyal güvenlik eksikliği) yattığını, hedef ülkelerde ise daha iyi gelir ve yaşam standartlarının çekici olduğunu vurgular. Göçün Yeni Ekonomisi Teorisi, göç kararlarının bireyden çok hane halkı düzeyinde alındığını ve göçün bir risk yönetimi ile gelir çeşitlendirme stratejisi olduğunu savunur. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı ise göçün nedenini gelişmiş ülkelerdeki düşük vasıflı işgücüne duyulan sürekli talep ile açıklar.

Veriler, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkelerde yüksek nüfus artış oranlarının sürdüğünü göstermektedir. Buna karşılık Türkiye'de doğurganlık oranlarının düşmesi, yaşlanan nüfus ve sınırlı nüfus artışı gibi demografik eğilimler, iç işgücü arzının yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, Türk Cumhuriyetlerinden gelen

göçmen işgücünün Türkiye için stratejik önemini artırmaktadır. Aynı zamanda dil ve kültür yakınlığı, göçmenlerin toplumsal uyum süreçlerini kolaylaştırmakta ve kayıtlı istihdam imkanlarını artırmaktadır.

Ancak Türk Cumhuriyetlerinin toplam nüfus büyüklüklerinin sınırlı oluşu, bu ülkelerden uzun vadeli ve kalıcı işgücü göçünün teşvik edilmesini riskli hale getirmektedir. Özellikle küçük nüfuslu ülkelerde yoğun göç hareketleri, kendi iç işgücü piyasalarında açık oluşturma ve kalkınma hedefleriyle çelişme riski taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin göç politikalarının yalnızca kısa vadeli ihtiyaçlara değil, karşılıklı faydaya dayalı, dengeli ve sürdürülebilir modeller üzerine inşa edilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın hazırlık sürecinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren yönetmelik değişikliği; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan ancak Türk soylu kişilere meslek yapma, çalışma ve istihdam alanlarında yeni ayrıcalıklar tanıyarak, Türk dünyasında ekonomik iş birliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Türkiye, 2024 yılı itibarıyla 1,32 trilyon dolarlık GSYİH ile bölgenin en büyük ekonomisi konumunda olup, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi ülkelerde kişi başına düşen gelirin düşük olması Türkiye'ye göç yönünde güçlü bir çekim sağlamaktadır. Bu ekonomik farklılıklar, özellikle tarım, hayvancılık, sanayi ve hizmet sektörlerinde artan istihdam talebine rağmen, genç işgücünün iş piyasasıyla uyumsuzluğu gibi yapısal sorunların yaşandığı Türkiye'de nitelikli göçmen işgücünün önemini artırmaktadır.

Yönetmeliğe ek olarak Türk soylu göçmenlerin yeteneklerinin belgelendirilmesi, istihdam süreçlerinin dijitalleştirilmesi ve yasal kolaylıkların sağlanması ve bu konuda Avrupadaki Mavi Kart benzeri bir uygulamaya gidilmesi de göçmen istihdamı açısından kritik bir yenilik olma potansiyeline sahiptir. Mesleki sertifikalandırma, dil yeterliliği ve sosyal uyum programlarını kapsayan bu sistem, akredite kuruluşlar aracılığıyla resmi istihdamı artırarak kayıt dışı çalışmanın önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, kamu ve özel sektör iş birliğiyle geliştirilecek mesleki eğitim programları, göçmenlerin sektör ihtiyaçlarına uygun şekilde yetişmesini sağlayacak, Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrencilerin işgücü piyasasına entegrasyonu da nitelikli iş gücünü artıracaktır.

Sonuç olarak, Türk soylu göçmenlere vatandaşlık hakkı gibi aidiyet odaklı uygulamalar hem motivasyonu hem de uzun vadeli toplumsal katkıyı artıracaktır. Toplumsal uyum; dil eğitimi, sosyal destek mekanizmaları ve toplumla etkileşimi güçlendiren politikalarla desteklenmelidir. Araştırmalar, Türk soylu göçmenlere karşı toplumsal tepkinin düşük olduğunu ve bunun uyum sürecini kolaylaştırdığını göstermektedir. Stratejik, veri temelli ve kurumsal zemine oturtulmuş politikalar, Türkiye'nin işgücü eksikliklerini gidermede önemli katkılar sunacak; toplumsal uyum, resmi istihdam ve ekonomik verimlilik artışı

sağlayacaktır. Türk soylu göçmenlerin istihdamını kolaylaştıracak gibi yenilikçi çözümler, Türkiye'yi yalnızca bölgesel bir üretim merkezi değil, aynı zamanda nitelikli insan kaynağı için küresel bir cazibe merkezi haline getirme potansiyeline sahiptir.

Bu rapor KOSAM tarafından
özel olarak hazırlanmıştır.
www.kosam.org

GİRİŞ

Günümüz dünyasında göçmenler işgücü piyasasında hem istihdam edilen işçi olarak hem de girişimci olarak giderek daha fazla yer almakta ve ekonomilere önemli katkılar sağlamaktadır. OECD'nin Uluslararası Göç Görünümü 2024 Raporu'na göre OECD ülkelerinde göçmen istihdamı 2022-2023 arasında kayıtlardaki en yüksek seviyeye ulaştığı ve bu artışın en önemli sebebinin ülkelerin nüfusunun yaşlanmasının bir sonucu olarak istihdam edilecek yeterli yerli işgücüne ulaşılamaması olduğu ifade edilmiştir (OECD International Migration Outlook 2024). 30 Haziran 2025 tarihinde Reuters haberine göre 2023 ile 2025 yılları arasında da göçmenlere 450 binden fazla izin verme kararı alan ve düzensiz göçmen karşıtlığı ile bilinen sağcı İtalya hükümeti, işgücü sorununa yönelik yasal göç kanallarını genişletme stratejisinin bir parçası olarak 2026-2028 yılları arasında AB dışı ülkelere yaklaşık 500 bin kişiye yeni çalışma vizesi vereceğini açıklamıştır. Elbette göçmen işgücü talebi sadece İtalya ile sınırlı değildir. Alman Ekonomi Enstitüsü'nün (IW, 2025) 14 Haziran 2025 tarihinde yayınladığı ve 2028 itibarıyla işgücü piyasası projeksiyonlarına ışık tutan "Arbeitsmarktforschung 2028" başlıklı 1.300 meslekte yaşanacak gelişmeleri öngören araştırmaya göre 2028 yılına kadar Almanya'daki vasıflı işgücü açığının büyümeye devam edeceği ve 2028 yılında ülke çapında 768.000 vasıflı işçi açığının ortaya çıkacağı ifade edilmektedir. Vasıflı eleman açığının ise 2035'e kadar 7 milyonun üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Nitekim Alman Federal Meclisi, nitelikli işgücü talebini karşılamak amacıyla Yabancılar Yasası'nda önemli değişiklikler yaparak Mavi Kart ve Fırsat ya da Şans kartı uygulaması ile vasıflı işgücü açığını kapatmak için yeni ve kolaylaştırıcı adımlar atmaya devam etmektedir. Birçok AB üyesi ülkenin yanı sıra ABD de işgücü ihtiyacını karşılamak için EB-3 vizesi, Green Card, H-1B, H-2A, H-2B ve H-3 gibi kategorilere ayrılan çalışma vizeleri ile yabancı istihdamına kapı aralamaktadır. Örnekleri arttırmak mümkündür. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bir taraftan sabit sermaye yatırımları, sanayi, tarım, hizmetler sektörü, teknolojik üretim, ihracat odaklı büyüme politikaları, Ar-Ge yatırımları vb. hususlar işgücüne olan ihtiyacı artırırken diğer taraftan toplam doğurganlık hızının düşmesi yani nüfusun yaşlanması da bu ihtiyacın karşılanmasında rekabet odaklı politikalara zemin hazırlamaktadır. Ayrıca dünya genelinde sektörel çeşitliliğin artması, katma değeri yüksek ürünlerin ön plana çıkması, uluslararası pazarlar, rekabet vb. pek çok unsur ülkelerin ihtiyaç duydukları yüksek nitelikli ve kalifiye elemanların göç yolu ile teminini elzem hale getirmiştir. Bu sebeple birçok ülke giderek, ekonomik imkân ve kapasitelerini artırmak için stratejik gördükleri sektörlerde oluşan yüksek nitelikli ve kalifiye işgücü açıklarını ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik politikalar ve uygulamalar geliştirmeye başlamıştır.

Türkiye de özellikle 2000 sonrası dönemde küresel ekonomi içerisinde yükselen bir ekonomik değer olarak küresel piyasalardaki etkisini hissettirmiştir. Bu ekonomik çaba

nitelikli işgücüne olan ihtiyacı belirgin hale getirmiş ve bu kapsamda Türkiye en üst ve kapsamlı strateji belgesi olarak tanımlanan beş yıllık kalkınma planlarından hareketle konu ile ilgili kanunlar ve yönetmelikler çıkarmış, yeni kurumlar ihdas etmiş, mevcut kurumların kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve yeni program ve uygulamalar aracılığı ile nitelikli iş gücünün ülkeye çekilmesi için kapsamlı adımlar atmıştır. 12. Kalkınma Planı ile ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlarda nitelikli yabancı işgücünün istihdamının artırılması öncelikli hedefler arasında belirlenmiş olup bu çerçevede yurtiçinden temininde güçlük yaşanan meslek ve sektörlerde, işgücü piyasasının farklı vasıflardaki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla göç ve istihdam politikalarının dengeli ve uyumlu bir şekilde geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda, çalışma izni başvurularında diploma denkliklerine ilişkin süreçlerin etkinlik ve şeffaflığının artırılması için iyileştirmeler yapılacaktır. Ayrıca, düzensiz işgücü göçü ile mücadele edilmesi ve uluslararası işgücünün kayıtlı istihdamının artırılması amacıyla mevzuat ve teknik altyapıların güçlendirilmesi esastır. Kayıtlı istihdama geçişi kolaylaştıracak düzenleyici mekanizmaların geliştirilmesi ve çalışma izinleri ile sosyal güvenlik kayıtları arasında entegrasyonun sağlanması planlanmaktadır. Kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik bilinçlendirme çalışmaları ve denetim faaliyetlerinin artırılması da planın önemli unsurları arasında yer almakta olup, özel politika gerektiren gruplara yönelik sektör bazlı analizler gerçekleştirilerek denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, göçmen işgücünün istihdamı hem ekonomik ihtiyaçlara uygun olarak artırılırken, aynı zamanda işgücü piyasasının kayıt dışılıktan arındırılması ve kayıtlı ekonomi içinde daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır.

Buna karşın çalışma izni istatistiklerine de yansıdığı üzere Türkiye'de nitelikli yabancı işgücü istihdamının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Kent merkezlerinde faaliyet gösteren sanayi sektöründe ise işgücü maliyetleri, eğitimin 12 yıla çıkarılması sebebi ile yerinde ve uygulamalı olarak eleman yetiştirilememesi, mesleki eğitim veren liselerin sanayinin kalifiye ara elemanı ihtiyacını giderememesi, eğitilmiş işsizliğin hızla artması, yerel halkın mevcut işleri, teklif edilen vasıfsız pozisyonları ve verilen ücretleri yetersiz bulması, emek yoğun sektörlerdeki ağır çalışma koşulları, mevsimlik sektörlerin sürekliliğinin olmaması ve bu sektörlerin kayıtlı/sigortalı iş imkanlarının sınırlı olması, refah düzeyinin artması vb. gelişmeler istihdam sorunu daha kalıcı hale getirmektedir. Bu bağlamda Türkiye söz konusu sorunun giderilmesi için halihazırda ülkede bulunan sığınmacı istihdamına ağırlık vermiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, söz konusu sığınmacıların büyük çoğunluğu işgücü olarak değil, hayatta kalabilmek için Türkiye'ye gelmiştir. Dolayısıyla sektörel analizlerden hareketle işgücü piyasalarında varolan açığı kapatmak üzere stratejik temelde planlanmış göçmen işçi konumunda değildir. Buna bağlı olarak mülteci ve sığınmacıların ülkeye geliş koşulları, hukuki statüleri ve sayıları itibarıyla yerel halk da endişeden öfkeye evrilen yeni toplumsal

sorunlar ortaya çıkmıştır. Nitekim başta Suriyeliler ve Afganistanlılar olmak üzere sığınmacılara yönelik tutumları araştıran çalışmalara bakıldığında özellikle Suriyeli göçünün ilk yıllarında Türk halkının Suriyelilere dair tutumlarının daha ziyade misafirperverlik anlayışı ile şekillendiği ancak zaman içinde bu olumlu tutumun yerini önce endişeye sonra tehdit algısına ve kimi zaman yabancı düşmanlığına bıraktığı ortak bulgular arasındadır (Koyuncu, 2014; Koyuncu, 2016; İçduygu, 2015; Doğan vd. 2020; Kirişçi ve Ferris, 2015; Oytun ve Gündoğar, 2015; Erdoğan 2018; Erdoğan 2021). Söz konusu tepkilerin temelinde ise ulus devlet inşa sürecinin bir sonucu olarak “biz ve onlar” ikileminde ötekileştirilen milletlerin, kimi zaman düşman ama her zaman bir tehdit olarak gösterilmesi ve dışlanması yer almaktadır. Örneğin yakın döneme kadar eğitimin bütün seviyelerinde ve dahi gündelik dilde Araplara ilişkin pek çok olumsuzluk, yerme ve hakaret içeren söz ve fiil bulmak son derece sıradan bir durum olagelmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak genelde Araplar özelde Suriyeliler hakkındaki kanaatini şekillendiren ve toplumsal kabulü zorlaştıran en temel argümanlarının başında “Arapların bizi sırtımızdan vurduğu” yönündeki ulus devlet inşa sürecinin verili zihinsel kalıplarını görmek mümkündür (Koyuncu, 2018). Bu durum Türkiye’nin işgücü piyasalarındaki açığın kapatılmasına dönük atılan adımların sığınmacılar üzerinden gerçekleşmesini zorlaştırmakta ve tepkilere neden olmaktadır. Dahası mevcut sığınmacıların eğitim düzeyleri ve mesleki yeterlilikleri ihtiyaç duyulan vasıflı eleman ihtiyacını karşılamaktan uzaktır (AFAD, 2014). Ayrıca Esad rejiminin devrilmesinin ardından Suriye’ye dönüşlerin arttığı, 16 Nisan 2026 itibarıyla 6 Aralık 2024’ten bu yana; 8 Aralık 2024 tarihinden itibaren 650 bin, 2016’dan bu yana ise 1 milyon 390 binden fazla Suriyeli “gönüllü, güvenli, onurlu ve düzenli” bir şekilde ülkelerine dönmüştür (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2026).

Bu sebeple mevcut işgücü açığının kapatılmasında göçmen işçi politikalarına dönük yeni ve kapsamlı düzenlemelere duyulan ihtiyaç kadar göçmen işçi temin edilebilecek ülke portföyünün de genişletilmesi elzemdir. Bu bağlamda Türk devletlerinin insan kaynağından faydalanılması oldukça önemlidir. Nitekim Türk devletlerinden gelecek olan göçmen işçilerin (diğer ülkelerden gelecek olanlara nispetle) en büyük avantajlarından biri kültür birliği ve benzerliğidir. Bilindiği üzere kültürel uyumun öncelikli ve temel postulatı dil bariyeridir. Bir toplumun kültürünü, geleneğini, örfünü, düşünce yapısı ve düşünme biçimini toplumsal formasyonunu ve karakterini yansıtan dil, genelde yabancılar özelde sığınmacıların ev sahibi toplum ile sağlıklı bir etkileşim kurabilmesi, aidiyet bağlarını geliştirebilmesi hem toplumsal kabul ve uyum hem de kendisini göç ettiği toplumun bir üyesi olarak hissetmesi açısından önem taşımaktadır.

Dil sadece iletişim için değil aynı zamanda ev sahibi toplumun kültürünün, (eğitim, istihdam, sağlık vb.) günlük hayatın bileşenlerinin ve davranış örüntülerinin içselleştirilmesi ve ev

sahibi toplum tarafından kabul görmelerinde bir kolaylaştırıcı olması açısından da önemlidir (Ager ve Strang, 2004; Berry, 2005). Avrupa Konseyi'nin yetişkin göçmenler için dil eğitimi politikaları (European Commission, 2011) ve Avrupa Birliği Göçmen Entegrasyonu Politikası Ortak Temel İlkeleri raporunun 4. Maddesi de bu hususa işaret etmektedir (Council of Europe, 2014). Sosyal temas kuramı bağlamında da dil önemli bir kriter olup birbirleri ile temas kuracak kişilerin aynı dili konuşması ve kendi isteğiyle temasa geçiyor olması oldukça önemlidir (Wagner ve Machleit, 1986). Dolayısıyla Türk soylu göçmenler hem dil hem kültür birlikteliği itibarıyla toplumsal uyum sorunlarıyla karşılaşma ihtimalleri çok daha azdır.

Bu durum doğal olarak ortaya çıkması muhtemel toplumsal kabul ve göçmenlere yönelik tepkileri de en aza indirecek önemli bir avantajdır. Nitekim mevcut tecrübe bu durumu net olarak ortaya koymaktadır. İkamet izni ile ülkemizde bulunan yabancıların sayılarına bakıldığında büyük çoğunluğunu soydaş ülke vatandaşlarından oluştuğu görülmektedir. Bununla birlikte gerek görsel ve yazılı basında gerekse sosyal medya da Türk soylu ülke vatandaşlarına yönelik tepkilerin yok denecek kadar az olduğu malumun ilanıdır. Dahası literatürde Türk soylu göçmenlere yönelik tepkileri konu alan bir çalışma da bulunmamaktadır.

Ayrıca Türk devletlerinin mevcut ekonomik potansiyelleri ve yaşam kalitesi/refahı dikkate alındığında Türkiye göçmenler için göz ardı edilemeyecek fırsatlar sunmaktadır. Nitekim tarihsel tecrübeye bakıldığında dünya genelinde göçmen işçi hareketliliğinin en temel ve öncelikli sebebi daha müreffeh bir yaşam talebidir. Her ne kadar Türk devletleri son yıllarda ekonomik büyümelerini artırmış olsalar da halihazırda Türkiye'deki koşullar göçmen işçiler için cezbedici niteliktedir. Örneğin Kazakistan'ın 2024 yılı GSYİH 288 milyar dolar olup, kişi başına düşen GSYİH 14.291 dolardır. 2025 yılı itibarıyla aylık asgari ücret (1.155.000 UZS) 160 dolar seviyesindedir. Özbekistan'ın 2024 yılı GSYİH 115 milyar dolara yaklaşmış olup, kişi başına düşen GSYİH 3.161 dolardır. 2025 yılı itibarıyla aylık asgari ücret (1.155.000 UZS) 90 dolar seviyesindedir. Azerbaycan'ın 2024 yılı GSYİH 74 milyar dolar olup, kişi başına düşen GSYİH 7.283 dolardır. 2025 yılı itibarıyla aylık asgari ücret (400 Azerbaycan Manatı) 235 dolar seviyesindedir. Türkmenistan'ın 2024 yılı GSYİH 64 milyar dolar olup, kişi başına düşen GSYİH 8.571 dolardır. 2025 yılı itibarıyla aylık asgari ücret (1320 Türkmenistan Manatı) 376 dolar seviyesindedir. Kırgızistan'da 2024 yılı GSYİH 17,48 milyar dolar olup, kişi başına düşen GSYİH 2.419 dolardır. 2025 yılı itibarıyla aylık asgari ücret (2460 KGS) 28,13 dolar seviyesindedir.

Türkiye'de ise 2024 yılı GSYİH 1,32 triyon dolar olup, kişi başına düşen GSYİH 15.473 dolardır. 2025 yılı itibarıyla aylık asgari ücret (22.105 TL) 546 dolar seviyesindedir (World Bank, 2025). Elbette sadece bu göstergeler sosyo-ekonomik gelişmişliğe ve refah seviyesine

ilişkin belirleyici değildir. Ancak mevcut durumu özetlemesi bakımından oldukça anlamlıdır. Mevcut verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye Türk devletleri içinde bir cazibe merkezi olma niteliği taşımaktadır. Bu durum göçmenler için imkân ve fırsatları da beraberinde getirmektedir.

Türk soylu göçmenlerin işgücü piyasalarına katkı sağlamasına dönük çabalar açısından Türk Devletleri Teşkilatı da politik zeminde son derece kritik ve önemli bir role sahiptir. Türkiye'nin de kurucuları arasında yer aldığı teşkilatın öncelikli hedeflerinden biri de ekonomik iş birliklerinin artırılmasına dönüktür. Dahası teşkilatın iş birliği alanlarından 13.sü göç alanında olup bu konuda teşkilat bünyesinde Göç Koordinasyon Grubu kurulmuştur. Bu kapsamda vize ve ikamet/çalışma izinlerinin düzenlenmesi konusunda alınan önlemler, uygulanan prosedürler ve istatistikler, üye ve gözlemci devletlerin vatandaşlarına, eğitim ve çalışma desteği, tarafların kendi topraklarında bulunan vatandaşları üzerindeki olumsuz etkileri gibi konularda göçmenlerle ilgili sorunların çözümü için ortak adımlar atılması temel amaçlar arasındadır. Söz konusu amaçlar ve iş birlikleri Türkiye'nin göçmen işçi ihtiyacına dönük sorunların giderilmesinde yeni imkanların kapısını aralamaktadır.

Bu çalışma da Türk soylu göçmenlerin Türkiye'nin ekonomik büyüme potansiyelini artırma ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma sürecine katkıda bulunup bulunamayacağını akademik bir perspektiften ortaya koyarak, hem literatürdeki bilgi boşluğunu doldurma potansiyeli taşımakta hem de pratik uygulamalar için bir kaynak olma hedefindedir. Proje önerisi 18072413 no'lu KTO Karatay Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenen "Göçmen İşgücünün Türkiye Ekonomisine Katkısı" başlıklı projenin çarpan etkisinin bir sonucu ve devamı niteliğindedir.

Dünya genelinde göçmen işçi ihtiyacı ve istihdamı her geçen gün artmaya devam etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bir taraftan sabit sermaye yatırımları, sanayi, tarım, hizmetler sektörü, teknolojik üretim, ihracat odaklı büyüme politikaları, Ar-Ge yatırımları vb. hususlar işgücüne olan ihtiyacı artırırken diğer taraftan toplam doğurganlık hızının düşmesi yani nüfusun yaşlanması da bu ihtiyacın karşılanmasında rekabet odaklı politikalara zemin hazırlamaktadır. Bu sebeple birçok ülke giderek ekonomik imkân ve kapasitelerini artırmak için stratejik gördükleri sektörlerde oluşan yüksek nitelikli ve kalifiye işgücü açıklarını ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik politikalar ve uygulamalar geliştirmeye başlamıştır. Söz konusu ihtiyaç her geçen gün artması ile doğru orantılı olarak yerel halkların da göçmenlere yönelik toplumsal kabul düzeyi düşmekte, tepkiler artmakta, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve göçmenlere yönelik nefret suçları artış göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu göçmen işçi ihtiyacının karşılanmasında uygulanacak yöntem ve belirlenecek strateji ve düzenlenecek politikaların önemi bir kat daha artmaktadır.

Bu bağlamda 2000 sonrası dönemde küresel ekonomi içerisinde yükselen bir ekonomik değer olarak küresel piyasalardaki etkisini hissettiren Türkiye'nin de göçmen işgücüne olan ihtiyacı belirgin hale getirmiş olup söz konusu ihtiyacın karşılanmasında ülkedeki sığınmacıların yetersiz kaldığı, ayrıca sığınmacıların ülkeye geliş koşulları, hukuki statüleri ve sayıları itibarıyla yerel halk da endişeden öfkeye evrilen yeni toplumsal sorunlar ortaya çıktığı görülmüştür. Bu kapsamda Türkiye kapsamlı strateji temelli göçmen politikalarına olan ihtiyacı yeni program ve uygulamalar aracılığı ile nitelikli işgücünün ülkeye çekilmesi elzem hale gelmiştir. Bu çalışma da dil, kültür ve tarih birliği ile birbirine bağlanan Türk soylu göçmenlerin istihdamına yönelik bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca literatürde yeterince analiz edilme imkânı bulamayan Türk soylu göçmenlerin toplumsal kabul ve uyumuna ayrıca hem ekonomik hem de toplumsal uyuma yönelik politika önerilerine yer verecek olması bakımından özgün değeri yüksektir. Bu kapsamda öncelikli olarak Türkiye'nin göçmen işgücüne olan ihtiyacına ilişkin veri ve analiz odaklı literatürün eleştirel analizi yapılması, ardından Türk devletlerinin sosyo-ekonomik konumları ve göç profili karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, halihazırda ülkemizde bulunan Türk soylu göçmenlerin göç sebepleri, karşılaştıkları sorunlar ve beklentilerinin analitik bir çerçeve ile yorumlanması proje önerisinin temel amaçları arasında yer almaktadır. Projede nitel yöntem ve doküman analizi tekniği kullanılarak veriler sistematik olarak analiz edilmiş ve elde edilen verilerden hareketle Türk soylu göçmen işçi gücünün Türkiye ekonomisine muhtemel katkıları, toplumsal uyumları ile karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik stratejik temelli politika önerileri sunulmuştur. Çalışmalarda ayrıca "Türk soylu yabancı" ifadesi yerine zaman zaman "Türk soylu göçmen" tanımı da kullanılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GÖÇ VE EKONOMİK KALKINMA

1.1. Göç ve Ekonomi Arasındaki İlişkiyi Anlamaya Yönelik Kuramsal ve Yöntemsel Yaklaşımlar

Göçmenlerin gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine nasıl katkı sağladığını anlamaya yönelik ilgi yalnızca göç çalışmaları literatürü ile sınırlı değildir. Ekonomi, sosyoloji ve kamu politikası gibi disiplinlerdeki akademisyenler, medya temsilcileri ve politika yapıcılar açısından da güncelliğini koruyan bir araştırma gündemidir. Bu alandaki çalışmalara ilişkin literatür, göçün ekonomik etkilerini hem nitel hem de nicel yaklaşımlarla inceleyen çok sayıda araştırmayı kapsamaktadır. Özellikle göç alan ülkelerin ekonomileri açısından göçün maliyetleri ve getirileri üzerine yapılan analizler, ulusal işgücü piyasalarının yeniden yapılanmasında göçmen emeğinin rolünü anlamada kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda temel sorulardan biri, göçün ulusal ekonomilere etkilerinin nasıl ölçümleneceği, bu etkinin hangi model ya da modellerle analiz edilebileceği ve göçmenlerin ekonomik sistem içerisinde nasıl konumlandırılması gerektiği üzerinedir.

Günümüzde göçmenlerin yerel işgücü piyasaları üzerindeki etkilerini analiz etmeye yönelik çalışmalar iki temel yöntemsel yaklaşıma ayrılabilir: simülasyon tabanlı modeller ve ekonometrik analizler. Faktör oranları yaklaşımı, hesaplanabilir genel denge modeli gibi simülasyon temelli modeller, ağırlıklı olarak teorik varsayımlar üzerinden geliştirilen yapısal analizler sunarken, mekânsal (alan) analiz, üretim teorisi, zaman serisi, doğal deneyler gibi ekonometrik yaklaşımlar ise ampirik veriler üzerinden gözleme dayalı sonuçlar üretmektedir. Her iki yaklaşım da göçün ekonomik etkilerini anlamada tamamlayıcı işlev görmektedir; simülasyonlar olası senaryoları değerlendirme imkânı sunarken, ekonometrik çalışmalar gerçek dünyadaki ilişkilerin ölçümünü sağlamaktadır.

Simülasyona dayalı analizler, göçün ekonomik etkilerini değerlendirmek amacıyla mevcut teorik çerçeveleri kullanarak farklı senaryoları modellemeye olanak tanımaktadır. Göçün işgücü piyasası, ücretler, üretim yapısı ve toplam refah üzerindeki muhtemel sonuçlarını nicel biçimde tahmin etmeyi amaçlayan bu analizlerde simülasyon temelli yaklaşımlar arasında özellikle faktör oranları yaklaşımı ile hesaplanabilir genel denge modelleri öne çıkmaktadır (Katz ve Murphy, 1992; Murphy ve Welch, 1989; Bluestone ve Harrison, 1988; Freeman, 1993; Borjas, 1999; Borjas vd., 1992; Mansur ve Whalley, 1984; Boeri ve Brücker 2005).

Ekonometrik analizler ise göçün ekonomik etkilerini değerlendirmek amacıyla, göçmen akışları ya da göçmen stoklarındaki değişimlerle işgücü piyasası göstergeleri, özellikle ücret düzeyleri ve istihdam oranları arasındaki ilişkileri istatistiksel olarak inceleyen yöntemler bütünüdür. Bu analizlerde temel varsayım, göçle ilgili niceliksel değişimlerin, yerel işgücü piyasası dinamikleri üzerinde ölçülebilir etkiler oluşturduğu yönündedir. Farklı ekonometrik yaklaşımlar, göçün etkilerini tahmin etmek için çeşitli veri yapılarından ve doğal deney niteliğindeki durumlardan faydalanmaktadır. Ekonometrik analizler, göçün işgücü piyasası üzerindeki sonuçlarını nedensellik temelinde inceleme imkânı sunarak, politika yapıcılar açısından daha güvenilir çıkarımların elde edilmesine olanak tanımaktadır (Altonji ve Card (1991; Card, 2001; Winter-Ebmer ve Zweimüller, 2000; Borjas, 2005; Grossman, 1982; Kohli, 1999; Cooley ve Le Roy, 1985; Leamer, 1985; Gross 1998, 2002, 2004; Friedberg, 2001).

Yukarıda dile getirilen literatürden de görüleceği üzere özellikle Avrupa ve ABD'de göçmenlerin ülke ekonomisine katkılarına ilişkin çeşitli modeller ve teorik çerçeveler oluşturulmuş, parametreler belirlenmiş, bu parametrelerin nasıl ve ne şekilde analiz edileceğine dair pek çok formül oluşturulmuştur. Konuya bu açıdan bakıldığında söz konusu teorik modeller, parametreler ve parametrelerin analiz edileceği formüller ve analiz birimleri Türkiye'deki yabancı uyrukluların ülke ekonomisine katkılarını analiz etme de sorunlar barındırdığı açıktır. Nitekim Türkiye özelinde yabancılara ilişkin statülerin farklılaştığı mevcut veri tabanlarının ve veri setinin sınırlı olduğu dolayısıyla analizde kullanılacak veri seti ve zenginliği analizin niteliği ve güvenilirliği açısından sorunlar barındırdığı görülmektedir. En azından sığınmacıların ülke ekonomisine büyük bir yük getirdiği ve büyümeyi olumsuz yönde etkilediğine dönük iddiaların toplumsal gerçeklikle örtüşüp örtüşmediğini sınayabileceğimiz ve çıkarımlarda bulunabileceğimiz veriler de bulunmaktadır.

1.2. Küresel Göç Hareketlerinin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Yansımaları

Göçmenler, ekonomik kalkınma süreçlerinde çok yönlü ve kapsamlı bir rol üstlenmektedir. Bu katkı, işgücü piyasasından girişimcilik faaliyetlerine kadar geniş bir yelpazede kendini göstermektedir. Özellikle yaşanan nüfus yapısına sahip ülkelerde, göçmenler istihdam açığını kapatmakta ve üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğine önemli destek sağlamaktadır. Ayrıca, girişimcilik faaliyetleri aracılığıyla yeni iş imkânları oluşturmaları, yerel ekonomilere dinamizm kazandırmakta ve inovasyon süreçlerini teşvik etmektedir. OECD ülkelerinde pandemi sonrası dönemde gözlenen istihdam artışı, 2023 yılında da devam ederek OECD genelinde %71,8'lik istihdam oranı ve %7,3'lük işsizlik oranı ile rekor seviyelere ulaşmıştır. Kanada, Birleşik Krallık, ABD ve Avrupa Birliği'nin 27 üyesi dahil olmak üzere birçok OECD ülkesinde göçmenlerin istihdam oranları tarihin en yüksek düzeyine erişmiştir. Ancak, Orta

ve Doğu Avrupa ülkelerinde yüksek istihdam oranları gözlenirken, Almanya, Avusturya ve Belçika gibi ülkelerde bu oran daha düşüktür. Göçmen girişimciliği alanında ise son 15 yılda önemli bir artış yaşanmış; 2022 yılında OECD ülkelerinde serbest çalışanların %17'si göçmenlerden oluşmuş, girişimcilik yoluyla milyonlarca yeni istihdam oluşturulmuştur. Ancak göçmen işletmelerin genellikle yerli işletmelere kıyasla daha küçük olduğu, göçmenlerin ise kendi hesabına çalışma ve gig ekonomisinde daha yoğun yer aldığı gözlemlenmektedir. Geçici işgücü göçünde ise mevsimlik işçiler ve çalışma tatilcileri artış göstermiştir (OECD International Migration Outlook 2024).

Göçmen işgücünün özellikle düşük vasıflı işlerde yoğunlaştığı ülkelerde, tarım, inşaat ve hizmet sektörü gibi emek yoğun sektörlerdeki varlığı, bu sektörlerin sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşımaktadır. Öte yandan, yüksek vasıflı göçmenler, teknoloji transferi, yenilikçi fikirlerin geliştirilmesi ve sermaye birikiminin hızlandırılması gibi süreçlere önemli katkılar sunmakta ve böylelikle ülkelerin ekonomik kalkınma hızını artırmaktadır. Bu bağlamda bilgi ekonomisinin güçlendirilmesi, inovasyon kapasitesinin artırılması ve küresel rekabet gücünün yükseltilmesi, göçmenlerin sağladığı beşerî sermaye katkısıyla yakından ilişkilidir. Ancak, göçmenlerin bu çok boyutlu katkılarının uzun vadeli ve sürdürülebilir kalkınma açısından stratejik bir değer haline gelmesi, yalnızca kanıta dayalı analizlerle somutlaştırılması ve etkili entegrasyon politikalarıyla desteklenmesi durumunda mümkün olabilmektedir.

Göçmenlerin ekonomik kalkınmadaki rolünü değerlendirmeye yönelik çalışmalar, göçün mikro ve makroekonomik göstergeler üzerinden de önemli yansımalar doğurduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, göçün makroekonomik etkilerinin ampirik olarak değerlendirilmesinde ciddi metodolojik zorluklar mevcuttur. Özellikle, bir ülkenin göç almadığı durumda hangi ekonomik yapıya sahip olacağı kesin olarak bilinemez. Bu nedenle söz konusu etkiler varsayımsal modellere dayalı olarak analiz edilmek zorundadır (Poot, Nana ve Philpott, 1988; Borjas, 1995; Barro ve Sala-i-Martin, 1992). Göçün ekonomik büyüme üzerindeki katkısı, sermaye birikimi (Reichlin ve Rustichini, 1998), insan sermayesi oluşumu (Walz, 1996; Haque ve Kim, 1995) ile yenilik ve teknolojik gelişmeler (Lundborg ve Segerstrom, 1998, 2000; Bretschger, 2001) gibi çeşitli mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, göçmenlerin beceri yapısına ve ev sahibi ekonomideki ölçek ekonomilerine bağlı olarak kişi başına düşen GSYİH üzerinde genellikle küçük ancak pozitif etkiler olduğu yönünde bir eğilim gözlemlenmektedir (Poot, Nana ve Philpott, 1988; Borjas, 1995).

Enflasyon üzerindeki etkiler açısından düşük vasıflı göçmenlerin ücretleri baskılaması yoluyla bazı hizmet sektörlerinde maliyetlerin ve dolayısıyla fiyatların düşmesine katkı

sağladığı belirtilmektedir. Cortes (2006), düşük vasıflı göçmenlerin payındaki %10'luk artışın, göçmen yoğun hizmet sektörlerindeki fiyatları %1,3'e varan oranda düşürdüğünü ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Khananusakul (2004) metropol bölgelerde düşük vasıflı kadın göçmenlerin oranındaki artışın hem istihdam oranlarını yükselttiğini hem de ücretleri düşürdüğünü tespit etmiştir. Konut piyasası üzerindeki etkiler ise daha karmaşık bir tablo sunmaktadır. Saiz (2003), Mariel Boatlift sonrası Miami'de konut kiralalarının diğer metropol alanlara kıyasla %8–11 oranında daha fazla arttığını, bu artışın özellikle düşük gelirli konut segmentinde yoğunlaştığını ve göçmenlerin yerli nüfusu bölgeden göç etmeye teşvik ettiğini belirtmiştir. Saiz'in (2006) daha geniş çaplı analizinde ise %1'lik göçmen artışının konut kiralaları ve fiyatlarını benzer oranda artırdığı, bu etkinin konut arzının sınırlı olduğu bölgelerde daha belirgin olduğu vurgulanmıştır. Ottaviano ve Peri (2006b) de bu bulguları destekleyerek göç ile konut fiyatları arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Göçün kamu maliyesi üzerindeki etkisi ise yaş, vasıf düzeyi, yasal statü ve yaşam döngüsü gibi değişkenlere göre farklılık göstermektedir. Storesletten (2000), ABD'de yüksek vasıflı göçmenlerin yaşam döngüsü boyunca kamu bütçesine net katkısının 96.000 dolar, düşük vasıflıların ise -36.000 dolar olduğunu hesaplamıştır. Benzer şekilde, Auerbach ve Oreopoulos (1999), göçün ABD'deki genel mali dengesizlik üzerinde sınırlı etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Lee ve Miller (2000) ise yüksek vasıflı göçmenlerin mali katkısının olumlu olduğunu kabul etmekle birlikte, genel etkinin sınırlı kaldığını ifade etmişlerdir. Avrupa bağlamında yapılan çalışmalar da benzer sonuçlar sunmaktadır. Bonin (2006), Almanya'da yabancıların kamu bütçesine kişi başı yıllık 2.000 Avro net katkı sağladığını belirtirken, Collado, Iturbe-Ormaetxe ve Valera (2004), İspanya'da temsili bir erkek göçmenin kamu finansmanına 98.000 Avro düzeyinde katkı sunduğunu ortaya koymuştur. Birleşik Krallık örneğinde ise Gott ve Johnston (2002), birinci nesil göçmenlerin 1999/2000 döneminde 2,5 milyar Avro düzeyinde doğrudan mali katkı sağladığını, yüksek nitelikli ve dil yeterliliğine sahip göçmenlerin daha yüksek ekonomik başarılar elde ettiğini göstermiştir.

Literatürde de geniş biçimde vurgulandığı üzere, göçmenlerin ev sahibi ülke ekonomilerine olan etkileri genel olarak pozitif yöndedir. Tarihsel perspektifte bakıldığında, kadim medeniyetlerin göçle beslenen bölgelerde yoğunlaştığı ve göçün toplumsal gelişim ile ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Yakın tarih açısından ise, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yakaladığı ekonomik ivme ve kalkınmanın göçmenlerin katkısı olmadan anlaşılamayacağı açıktır. Günümüzde ise dünyanın en büyük ekonomik gücü olan ABD başta olmak üzere, kalkınma düzeyi yüksek ülkelerin büyük bir kısmının aynı zamanda göçmen ülkesine dönüştüğü görülmekte ve bu durum göçün ekonomik kalkınmadaki önemini daha da pekiştirmektedir.

Tablo 1: Seçili Ülkelerin 2024 Yılına Ait Temel Demografik ve Makroekonomik Göstergeleri

Ülke	Nüfus	Nüfus artış hızı	Net göç	GSYİH (\$)	Büyüme Hızı (%)	Kişi Başı Gelir (\$)	İşsizlik (%)	Enflasyon
ABD	340 milyon	1,0	1.3 milyon	29,18 trilyon	2,8	85.809	4,1	2,9
Almanya	83 milyon	-0,5	37 bin	4,66 trilyon	-0,2	55.800	3,4	2,3
Birleşik Krallık	69 milyon	1,1	417.114 bin	3,64 trilyon	1,1	52.636	4,1	3,3
Fransa	69 milyon	0,3	90.527 bin	3,16 trilyon	1,2	46.150	7,4	2,0
İtalya	59 milyon	-0,0	95.246 bin	2,37 trilyon	0,7	40.226	6,8	1,0
Kanada	41 milyon	3,0	368.599 bin	2,24 trilyon	1,4	64.407	4,1	2,4
Avustralya	27 milyon	2,1	138.510 bin	1,8 trilyon	1	66.248	4,,1	2,9
İspanya	49 milyon	0,9	111.674 bin	1,72 trilyon	3,2	35.297	11,4	2,8
Türkiye	85 milyon	0,2	-275.952	1,32 trilyon	3,2	15.473	8,4	58,5
Belçika	12 milyon	0,8	36.243	664,56 milyar	1,0	55.954	5,5	3,1
Portekiz	11 milyon	1,2	20.648	308,68 milyar	1,9	28.844	6,4	2,4
Çin	1.41 milyar	-0,1	-318.992	18,74 trilyon	5,0	13.303	4,6	0,2

Kaynak: Worldbank.org

Tabloda yer alan ülkelerin demografik ve makroekonomik göstergeleri, göçmen nüfusun bu ülkelerdeki yapısal rollerini ve etkilerini değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Özellikle nüfus artış hızı, net göç oranı, ekonomik büyüme ve işsizlik oranları birlikte ele alındığında, göçmenlerin hem işgücü piyasasına hem de ekonomik canlılığa katkı sunduğu görülmektedir. Örneğin Kanada (net göç: +368.599; nüfus artış hızı: %3,0) ve Avustralya (net göç: +138.510; nüfus artış hızı: %2,1) gibi ülkelerde göçmen nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi dikkat çekicidir. Bu ülkelerde yüksek göç rakamları, aynı zamanda artan işgücü arzı, gençleşen nüfus yapısı ve yenilikçilik kapasitesi ile ilişkilendirilmekte bu da büyüme oranlarını ve kişi başı gelir düzeylerini yüksek tutmaktadır. Benzer şekilde Birleşik Krallık (net göç: +417.114) ve Fransa (net göç: +90.527) gibi Avrupa ülkeleri de göçmen iş gücünün katkısıyla hizmet sektöründe istihdam açığını kapatmaktadır. Göçmenlerin genellikle düşük vasıflı işlerde yoğunlaştığı bu ülkelerde, işgücü piyasasında esnekliği ve üretkenliği destekleyen bir unsur haline gelmişlerdir. Almanya ve İtalya gibi yaşlanan nüfusa sahip ülkelerde ise (nüfus artış hızı sırasıyla: -%0,5 ve -%0,0) pozitif net göç oranları göçmenlerin demografik dengeyi koruyucu rolünü ortaya koymaktadır. Bu ülkelerde, göçmen işgücü, nüfusun yaşlanmasıyla oluşan istihdam açığını kapatmakta ve sağlık ile bakım hizmetlerinde önemli görevler üstlenmektedir.

Öte yandan Türkiye gibi gelişmekte olan ve net göçün negatif (-275.952) olduğu ülkelerde, göç olgusu farklı bir anlam kazanmaktadır. Bu ülkelerde nitelikli iş gücünün yurtdışına göçü (beyin göçü), uzun vadede ekonomik büyüme ve üretkenlik üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu veriler ışığında göçmen nüfus, özellikle gelişmiş ve göç alan ülkelerde ekonomik dinamizmin korunması, üretkenliğin artırılması ve sosyal sistemlerin sürdürülebilirliği açısından stratejik öneme sahiptir.

Bu rapor KOSAM tarafından
özel olarak hazırlanmıştır.
www.kosam.org

İKİNCİ BÖLÜM

II. TÜRK SOYLU ÜLKELERDE MEVCUT DURUM ANALİZİ

Türk dünyası kavramı, tarihsel olarak “dilde, fikirde, işte birlik” anlayışı çerçevesinde şekillenmiş bir ideali temsil etmektedir. Ancak Sovyetler Birliği’nin uzun süreli hâkimiyeti nedeniyle Orta Asya ve Kafkasya’daki Türk soylu halkların bu birlik idealine aktif olarak katılımı mümkün olmamıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte beş Türk Cumhuriyeti’nin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) bağımsızlıklarını ilan etmesi, Türkiye’nin bu ülkelerle olan tarihi, kültürel ve dilsel bağları doğrultusunda bölgeyle daha güçlü ilişkiler kurma yönünde önemli bir fırsat oluşturmuştur (Özsoy, 2023). Bağımsızlık sürecinin ardından Türkiye, Türk devletleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyonu hedefleyen çok boyutlu bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu kapsamda Türk Devletleri Teşkilatı (eski adıyla Türk Keneşi) 2009 yılında kurularak bölgesel iş birliğinin kurumsal çerçevesi oluşturulmuştur. Türkiye ise bu süreçte Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve çeşitli burs programları gibi yapılar aracılığıyla Türk soylu ülkelere yönelik ekonomik, sosyal ve eğitim desteklerini artırmıştır. Ayrıca TÜRKSOY, TürkPA, Türk Akademisi gibi kuruluşlarla kültürel bütünleşme ve ortak kimlik inşası yönünde kurumsal adımlar atılmıştır. Bu kapsamda Türkiye, sahip olduğu gelişmiş ekonomik yapı, askeri-teknik donanım, Batı ile kurduğu stratejik ilişkiler ve savunma sanayisindeki ilerlemeler sayesinde Türk devletleri için önemli bir referans ve destek merkezi konumundadır. 2024 yılında %4,5 büyüme oranı ve 1,32 trilyon doları aşan gayrisafi yurtiçi hasılası ile Türkiye hem ekonomik büyüklük hem de bölgesel liderlik açısından teşkilat içinde öne çıkan aktör konumundadır.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Türk dünyasında bölgesel entegrasyonu güçlendirmeye yönelik stratejik hedeflerinin merkezine ekonomik iş birliğini yerleştirmiştir. Bu doğrultuda, üye ülkeler arasında karşılıklı ticareti artırmak, küçük ve orta ölçekli işletmeleri (KOBİ) desteklemek, yatırım ortamını iyileştirmek ve ekonomik çeşitliliği teşvik etmek temel öncelikler arasında yer almaktadır. TDT, bu amaçlara ulaşmak adına “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” ve “2022-2026 Strateji Belgesi” çerçevesinde bir dizi kurumsal mekanizma ve işlevsel platform oluşturmuştur. Bu bağlamda, Türk Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO), üye ülkelerin özel sektör temsilcilerini bir araya getirerek sürdürülebilir ticari iş birliklerinin geliştirilmesine öncülük etmektedir. İstanbul merkezli olarak 2019’da resmî faaliyetlerine başlayan TTSO, Türk dünyasında iç ticaret hacmini artırmayı amaçlayan en önemli ekonomik iş birliği organlarından biridir. Bununla birlikte, Türk Yatırım Fonu (TYF), 2024 yılı itibarıyla faaliyete geçmiş olup, başta KOBİ’ler olmak üzere girişimciliği desteklemek, inovasyonu teşvik etmek ve üye ülkeler arasında kalkınmayı hızlandırmak amacıyla 500

milyon dolarlık sermaye ile kurulmuştur. TDT ayrıca Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi (TKK) vasıtasıyla ticari işlemlerin basitleştirilmesi ve gümrük prosedürlerinin uyumlaştırılması yönünde çalışmalar yürütmektedir. Komite, 2022 yılında kabul edilen “Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi” doğrultusunda faaliyet göstermektedir. Öte yandan, Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması (DEPA), e-ticaret ve dijital dönüşüm alanında iş birliğini derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Kazakistan’ın Türkistan bölgesinde kurulması planlanan TURANSEZ Özel Ekonomik Bölgesi, Türk devletleri arasında fiziki ve lojistik bağları güçlendirmeye yönelik önemli bir girişimdir. Bu bölge, Trans Hazar Doğu-Batı Orta Koridoru üzerinden ekonomik iş birliğini derinleştirmeyi hedeflemektedir. Öte yandan, Türk Yeşil Finans Konseyi ve Türk Devletleri Ticari İşbirliği Araştırma Merkezi gibi girişimler, yeşil ekonomi ve ticari veri temelli politika üretimi alanlarında kurumsal kapasitenin artırılmasını amaçlamaktadır. Son olarak, 2024 yılında imzalanan Merkez (Ulusal) Bankalar Konseyi Mutabakat Zaptı, para politikaları, finansal istikrar ve finansal teknolojiler alanlarında üye ülkeler arasında teknik iş birliğini güçlendirmeyi hedefleyen bir başka önemli adımdır. Bu kapsamda, TDT çatısı altında geliştirilen ekonomik iş birliği yapıları, yalnızca kısa vadeli ticari faydaları değil, aynı zamanda uzun vadeli bölgesel bütünleşmeyi ve kurumsal uyumu da hedeflemektedir (Turkicstates.org).

2.1. Azerbaycan

Azerbaycan Cumhuriyeti, Avrasya’nın Güney Kafkasya bölgesinde yer alan ve jeopolitik konumu, enerji kaynakları, etnik çeşitliliği ve siyasi yapısıyla dikkat çeken bir ülkedir. Kuzeyde Rusya Federasyonu, güneyde İran, batıda Gürcistan ve Ermenistan ile kara sınırları bulunan Azerbaycan’ın doğusunda ise Hazar Denizi yer almaktadır. Ülkenin yüzölçümü 86.600 km² olup, bu alanın %55’i tarım arazisi, %12’si ormanlık alan, %2,5’i ise kentsel yerleşim alanıdır.

Başkent Bakü, ülkenin en büyük yerleşim birimi olmasının yanı sıra, Kafkaslar bölgesinde en büyük limanına sahiptir. Bakü, aynı zamanda Azerbaycan’ın kültürel, ekonomik ve siyasi merkezidir. Başta Devlet Petrol Şirketi SOCAR olmak üzere ülkenin büyük sanayi ve enerji kuruluşlarının merkezi burada bulunmaktadır. Ülkenin diğer önemli şehirleri arasında Gence, Nahçıvan, Sumgayıt, Mingeçevir ve Şeki yer almaktadır. İdari olarak Azerbaycan; 59 bölge, 11 şehir ve özerk bir yapı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nden oluşmaktadır.

Demografik olarak Azerbaycan, büyük ölçüde homojen bir yapıya sahiptir. Nüfusun %90’ından fazlasını Azeriler oluşturmaktadır. Lezgi, Rus, Ermeni, Talış ve Avar gibi azınlık gruplar da ülkede yaşamaktadır. Resmi dili Azerbaycan Türkçesi olan ülkede, dil politikaları Türkiye Türkçesine yakın bir çizgide ilerlemektedir. Sovyetler Birliği döneminde Kiril alfabesi kullanılmış olmakla birlikte 1992 sonrası Latin alfabesine geçilmiş ve 2001 yılında bu alfabe

resmi hale getirilmiştir. Azerbaycan anayasal olarak laik bir devlettir; nüfusun yaklaşık %95'i Müslüman olup bu oranın yaklaşık %70'i Şii mezhebine mensuptur. Hristiyan ve Yahudi azınlıklar da ülkede tarihsel olarak varlığını sürdürmektedir.

Doğal kaynaklar bakımından zengin olan Azerbaycan, özellikle petrol ve doğalgaz rezervleri ile öne çıkmaktadır. Hazar Denizi'nde yürütülen deniz aşırı petrol üretimi, ülke ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Siyasi açıdan Azerbaycan, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan etmiştir. Takip eden süreçte yaşanan Dağlık Karabağ Savaşı ve siyasal istikrarsızlık, ülke yönetimini uzun süre zorlamıştır. 1993 yılında Haydar Aliyev'in iktidara gelişiyle birlikte görece bir siyasal istikrar sağlanmıştır. 2003 yılından itibaren ise İlham Aliyev'in liderliğinde ülke yönetimi daha merkezîyetçi bir yapıya evrilmiştir. Anayasa gereği yürütme organı oldukça güçlüdür ve cumhurbaşkanı hem yürütme yetkisini hem de hükümetin tüm üyelerini atama yetkisini elinde bulundurmaktadır (DEİK, 2013).

Tablo 2: Azerbaycan Ülke Profili (2024)

Gösterge (2024)	Değer (2024)
Nüfus	10,18 milyon
GSYİH	74,32 milyar dolar
GSYİH Büyüme Hızı	%2,5
Kişi Başına GSYİH	7.283 dolar
Enflasyon	%10,3
İşsizlik Oranı	%5,9
İhracat	25,99 milyar USD
İthalat	17,17 milyar USD

2024 yılı itibarıyla Azerbaycan'ın nüfusu 10,18 milyon olarak kaydedilmiştir. Bu demografik yapı ülke ekonomisinin üretim kapasitesi ve tüketim dinamikleri açısından önemli bir unsur teşkil etmektedir. Nüfusun görece sınırlı büyüklüğü, iç pazarın ölçeğini belirleyen başlıca faktörlerden biri olmakla birlikte aynı zamanda işgücü arzı, istihdam düzeyi ve sosyal harcama gereksinimlerini de doğrudan etkilemektedir. Azerbaycan'ın 2024 yılı Gayrisafi Yurt İçi Hasılası (GSYİH) 74,32 milyar Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir. Bu düzey, ülkeyi küresel sıralamada orta gelir grubuna dahil etmektedir. Ancak, kişi başına düşen GSYİH'nin yalnızca 7.283 ABD doları olması, ekonomik kalkınmanın kişi bazında hâlen sınırlı düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum hem gelir dağılımındaki eşitsizlikleri hem de ekonomik büyümenin toplumsal refaha dönüşüm kapasitesini tartışmaya açık hale getirmektedir. GSYİH büyüme hızının 2024 yılı itibarıyla %2,5 düzeyinde kalması, Azerbaycan ekonomisinin istikrarlı bir büyüme süreci içinde olduğunu göstermektedir. Bu oran bölgesel ortalamalarla karşılaştırıldığında görece bir dengeyi yansıtmakta ancak yapısal reformlar, ekonomik çeşitlenme ve dışa bağımlılığın azaltılması açısından daha yüksek ve sürdürülebilir büyüme oranlarına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Özellikle enerji ihracatına dayalı ekonomik yapı, küresel fiyat dalgalanmalarına karşı kırılganlık oluşturmakta ve büyümenin

sürdürülebilirliği açısından risk teşkil etmektedir. İşsizlik oranının %5,9 seviyesinde olması genel olarak istihdam piyasasının görece bir denge içerisinde olduğunu göstermektedir. Dış ticaret verilerine bakıldığında, Azerbaycan 2024 yılında 25,99 milyar dolarlık ihracat ve 17,17 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede yaklaşık 8,8 milyar dolarlık bir dış ticaret fazlası verilmiş olması, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde istikrarlı bir görünüm sunduğuna işaret etmektedir.

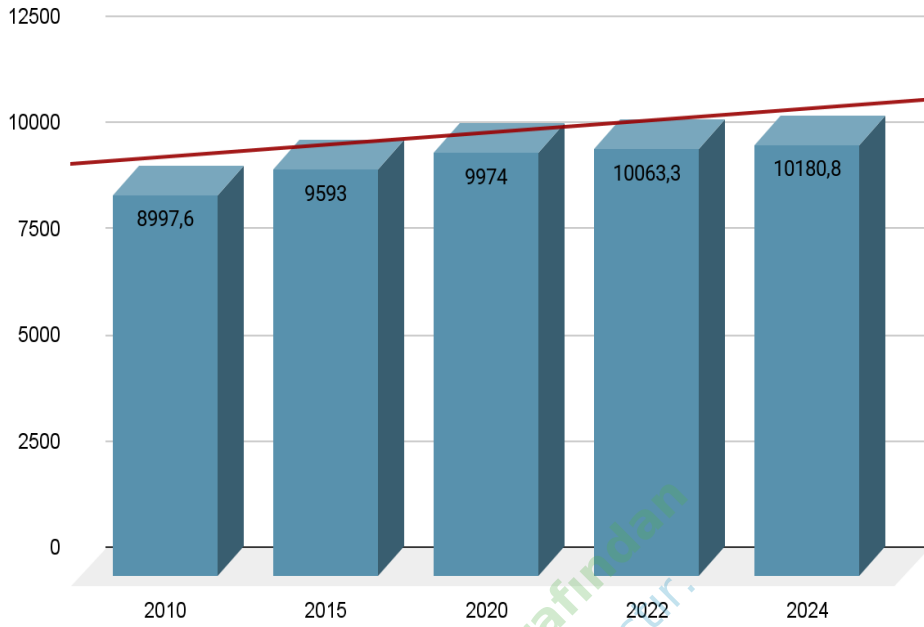
2.1.1. Demografi

Azerbaycan, diğer eski Sovyetler Birliği (SSCB) ülkelerinde olduğu gibi, 1990'lı yıllardan itibaren kent nüfusunun bir kısmını kaybetmiştir. Bu durumun başlıca nedenlerinden biri, kentlerde yoğunlaşmış etnik azınlıkların yurt dışına göç etmesidir. Ancak 2003 yılından itibaren, özellikle petrol sektöründeki gelişmelere bağlı olarak oluşan yeni istihdam olanakları sayesinde kentsel nüfusta yeniden artış yaşanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Tablo 3: 2010-2024 Yılları Arasında Azerbaycan'ın Demografik Gelişimi

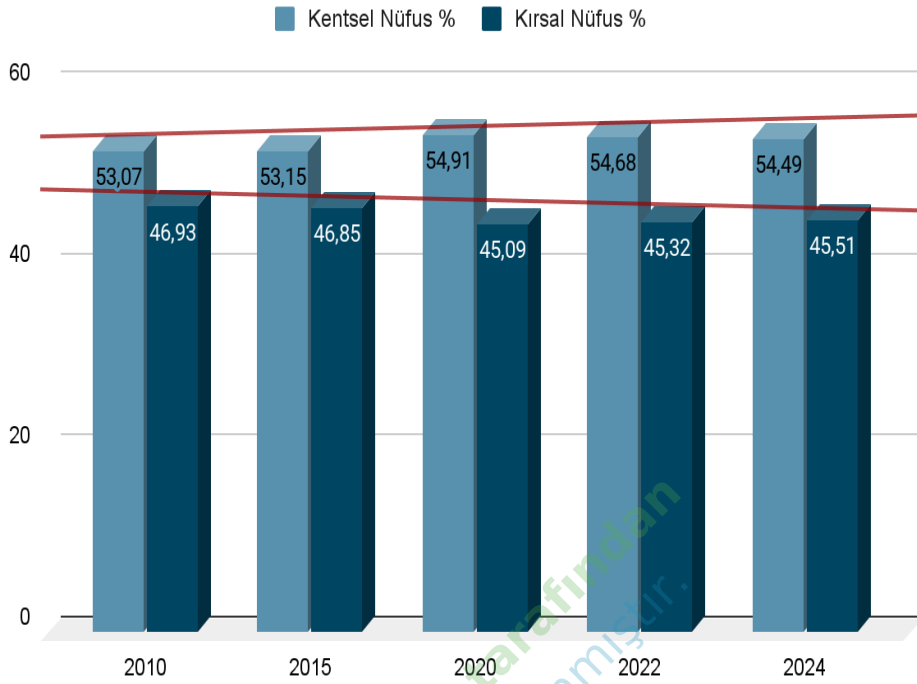
Yıllar	Nüfus	Kentsel Nüfus %	Kırsal Nüfus %	Nüfus Artış Oranı %	Net Göç
2010	8997,6	53,07	46,93	1,2	1.373
2015	9593,0	53,15	46,85	1,22	1.073
2020	9974,0	54,91	45,09	0,23	1.073
2022	10063,3	54,68	45,32	0,37	9.086
2024	10180,8	54,49	45,51	0,53	10.864

Kaynak: State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, 2024; Wordbank

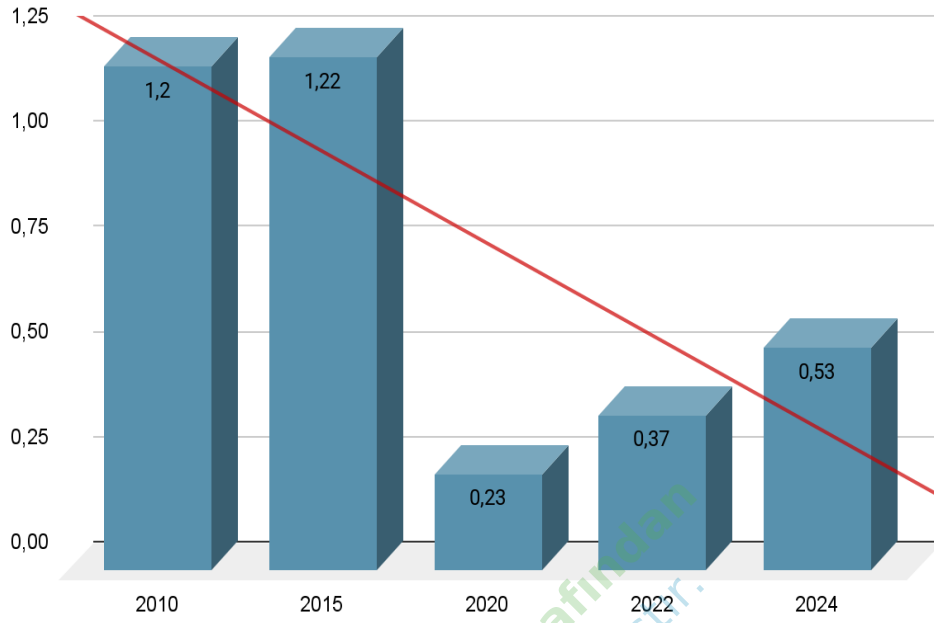
Şekil 1: Azerbaycan'ın Nüfusunun Demografik Gelişimi (2010–2024)

Azerbaycan'ın 2010–2024 yılları arasındaki nüfus verileri incelendiğinde, ülke nüfusunda istikrarlı ve sürekli bir artış eğilimi gözlemlenmektedir. 2010 yılında yaklaşık 8,997 milyon olan nüfus, 2015 yılında 9,593 milyona, 2020'de 9,974 milyona, 2022'de 10,063 milyona ve son olarak 2024 itibarıyla 10,181 milyona ulaşmıştır. Bu veriler, Azerbaycan'ın demografik olarak büyümeye devam ettiğini ortaya koymaktadır. Nüfus artışının temel nedenleri arasında doğum oranlarının görece yüksekliği ve yaşam süresindeki artışlar yer almakla birlikte son yıllarda nüfus artış hızında görece bir yavaşlama da dikkate değerdir. Nüfus artış oranının giderek yavaşlaması, Azerbaycan'ın da diğer birçok ülke gibi demografik geçiş sürecine girmekte olduğunu göstermektedir. Bu süreçte doğurganlık oranlarının düşmesiyle birlikte nüfus artışı yavaşlamakta buna paralel olarak yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı artması beklenmektedir.

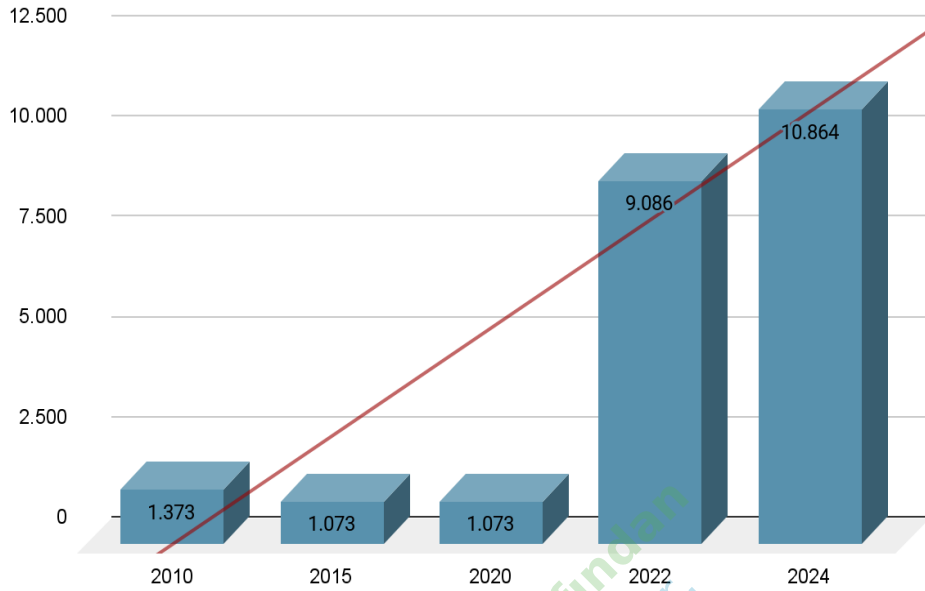
Şekil 2: Azerbaycan'da Kentsel ve Kırsal Nüfus (2010–2024)

Azerbaycan'ın demografik yapısı 2010–2024 dönemi boyunca belirgin bir kentleşme eğilimi göstermektedir. 2010 yılında 8,997 milyon olan toplam nüfusun %53'ünü kentsel, %47'sini ise kırsal nüfus oluştururken; 2024 yılı itibarıyla kentsel nüfus 5,547 milyona ulaşarak toplam nüfusun yaklaşık %54,5'ine, kırsal nüfus ise 4,633 milyon ile %45,5'ine gerilemiştir. Bu oranlar, kentsel nüfusun istikrarlı bir şekilde artarken, kırsal nüfusun daha durağan hatta bazı yıllarda azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Kentsel nüfus, 2010'da 4,774,9 bin iken 2024'te 5,547,8 bine çıkarak 14 yıllık süreçte yaklaşık 773 bin kişilik bir artış sergilemiştir. Bu artışın özellikle 2010–2016 döneminde daha hızlı olduğu, 2017 sonrası ise görece olarak yavaşladığı gözlemlenmektedir. 2019 yılında dikkat çeken bir sıçrama ile kentsel nüfus 200 bin kişi civarında artmıştır ki bu durum iç göç dalgaları veya ekonomik gerekçelerle kırsaldan kente yönelen hareketlilikle açıklanabilir. Buna karşılık kırsal nüfus 2010'da 4,222,7 bin iken 2024'te 4,633,0 bine ulaşmıştır. Ancak bu artış daha sınırlı ve dalgalı bir seyir izlemiştir. Özellikle 2017 ve 2018 yıllarında kırsal nüfusta düşüş yaşandığı, 2019'dan itibaren ise yeniden bir toparlanma gözlemlendiği anlaşılmaktadır. Ancak genel eğilim, kırsal nüfusun artış hızının çok düşük olduğuna ve kentsel nüfusa kıyasla geride kaldığına işaret etmektedir.

Şekil 3: Azerbaycan'da Nüfus Artış Oranlarının Zaman İçindeki Seyri (2010–2024)

Azerbaycan'ın 2010–2024 dönemine ilişkin nüfus artış oranı verileri incelendiğinde, ülkenin demografik yapısında zaman içinde belirgin bir yavaşlama eğilimi gözlemlenmektedir. 2010 yılında %1,2 olan yıllık nüfus artış oranı, 2015 yılında %1,22 ile benzer bir seviyede seyretmiş ancak sonraki yıllarda bu oran dikkat çekici şekilde gerilemiştir. 2020 yılında %0,23'e düşen artış oranı, 2022'de %0,37 ve 2024'te %0,53 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu veriler, Azerbaycan'ın doğurganlık hızında bir yavaşlama yaşandığına işaret etmektedir. Nüfus artış hızındaki bu azalma genç nüfusun azalması gibi uzun vadeli yapısal sorunları da beraberinde getirebilir. Ayrıca, kırsal kesimden kentsel alanlara olan göçün devam etmesine rağmen, toplam nüfus artışındaki ivme kaybı, ülkenin gelecekte karşı karşıya kalabileceği işgücü arzı, yaşlanma süreci ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde baskı oluşturabilecek demografik dönüşümlerin habercisi niteliğindedir.

Şekil 4: Azerbaycan'da Net Göçün Yıllara Göre Değişimi (2010–2024)

Azerbaycan'ın 2010–2024 yılları arasındaki net göç verileri incelendiğinde, ülkenin göç dinamiklerinde önemli değişimler yaşandığı görülmektedir. 2010 yılında net göç 1.373 kişi ile pozitif bir seyir izlerken, 2015 ve 2020 yıllarında bu rakam 1.073 kişiyle sabit bir seviyede kalmıştır. Bu dönemde net göçün düşük ve durağan düzeyde olması, göçmen akınının sınırlı kaldığını ve göçün demografik yapı üzerindeki etkisinin zayıf olduğunu göstermektedir. Ancak 2020 sonrasında dikkate değer bir artış yaşanmış; 2022'de net göç 9.086 kişiye, 2024'te ise 10.864 kişiye yükselmiştir. Söz konusu artışın temel sebebi iç göç ile ilgili olup Dağlık Karabağ Savaşından sonra hem savaş öncesi hem de savaş sırasında yerlerinden edilen Azerbaycan vatandaşlarını yaşadıkları bölgeye dönüşlerinden kaynaklanmaktadır.

2.1.2. İşgücü

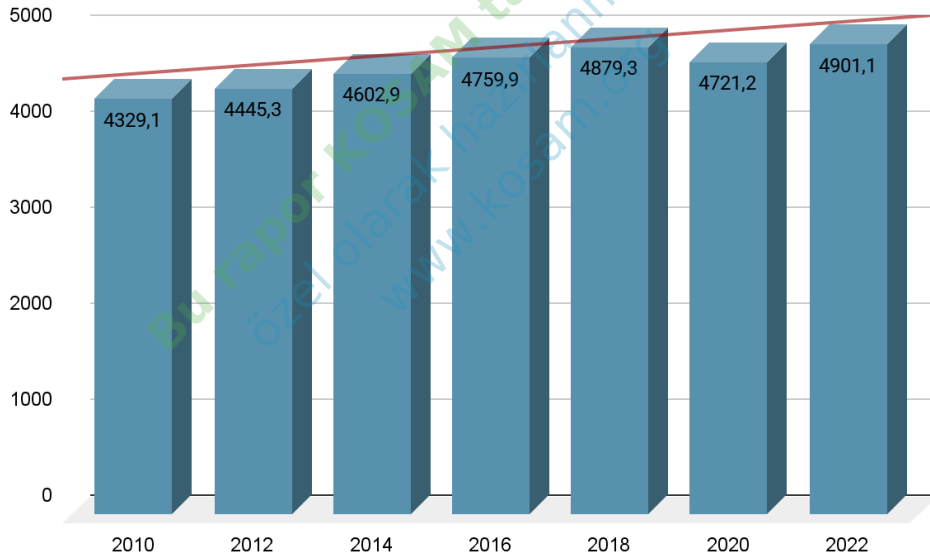
Son yıllarda Azerbaycan'da yürütülen sosyal ve ekonomik reformlar, ülkenin emek piyasasında dikkate değer yapısal ve niteliksel değişimlere yol açmıştır. Emek piyasasının geliştirilmesi ve iş gücünün etkin kullanımı, devlet politikalarının temel öncelikleri arasında yer almış özellikle bölgesel kalkınmanın sağlanması, yeni iş alanlarının oluşturulması ve sosyal refahın artırılması yönünde çeşitli adımlar atılmıştır. 2023 yılı itibarıyla işgücü sayısı 2010 yılına göre 662,3 bin kişi artarak 5 milyon 249,7 bine ulaşmış; bunun 4 milyon 963,3 bini istihdam edilen, 286,4 bini ise işsiz nüfustan oluşmuştur. Bu dönemde kamu sektöründe istihdam edilenlerin oranı %26,4'ten %21,4'e düşerken, özel sektörde çalışanların sayısı 1,2 kat artmıştır. Ekonomide istihdam edilenlerin %51,5'i üretim sektörlerinde (tarım, balıkçılık, sanayi ve inşaat), %48,5'i ise hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca 2023 yılında istihdam edilenlerin %35,2'sini oluşturan 1 milyon

745,5 bin kişi ücretli çalışan konumundadır ve bu kesimin büyük çoğunluğu orta ve büyük ölçekli işletmelerde istihdam edilmiştir. 2010-2023 yılları arasında ücretli çalışanların ortalama aylık nominal maaşı 2,8 kat artarak 933,9 manat seviyesine ulaşmıştır (Azeri TÜİK)

Tablo 4: Azerbaycan'da 2010-2024 Döneminde İşgücü Piyasası Göstergeleri

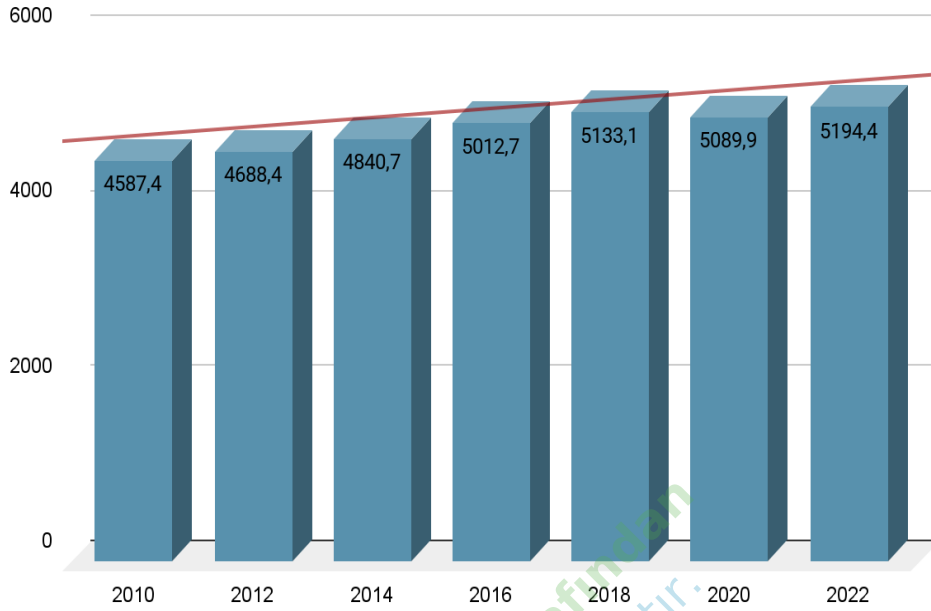
Yıl	Çalışan Nüfus	İşgücü (bin kişi)	İşsiz Sayısı (bin kişi)	İşsizlik Oranı (%)
2010	4329,1	4587,4	258,3	5,6
2012	4445,3	4688,4	243,1	5,2
2014	4602,9	4840,7	237,8	4,9
2016	4759,9	5012,7	252,8	5,0
2018	4879,3	5133,1	253,8	4,9
2020	4721,2	5089,9	368,7	7,2
2022	4901,1	5194,4	293,3	5,6
2024	-	-	286,4	5,6

Kaynak: <https://www.stat.gov.az/source/demography/>

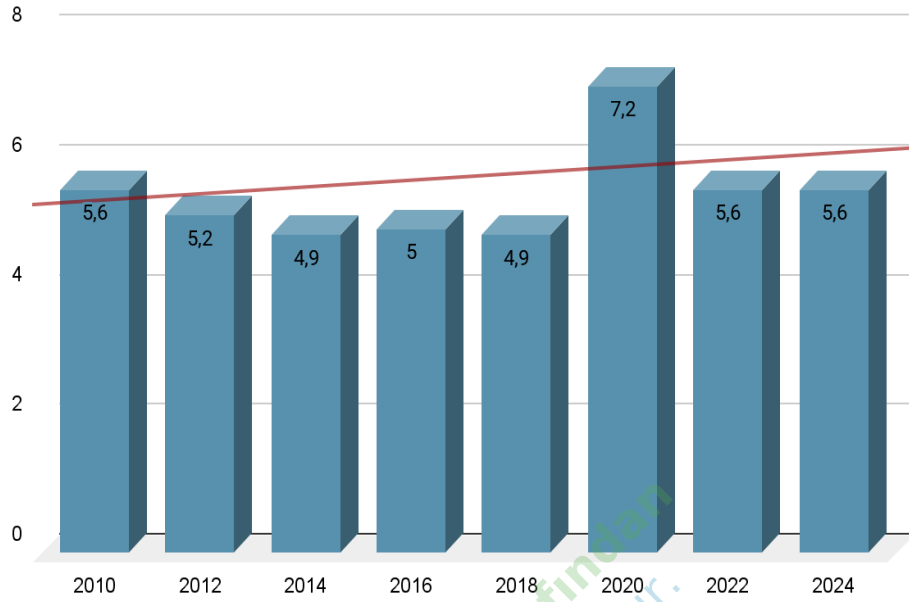
Şekil 5: Azerbaycan'da Çalışan Nüfus (2010-2022)

Azerbaycan'da 2010-2022 yılları arasındaki çalışan nüfus verileri incelendiğinde, istihdamın genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2010 yılında 4,3 milyona olan çalışan nüfus, 2012'de 4,4 milyona, 2014'te 4,6 milyona ve 2018'de 4,88 milyona yükselmiştir. Bu artış, ülkenin ekonomik büyümesi ile uyumlu bir şekilde istihdam kapasitesinin genişlediğini göstermektedir. Ancak 2020 yılında çalışan nüfus 4,72 milyona gerileyerek dikkat çekici bir düşüş yaşamıştır. Bu azalma, büyük ölçüde Covid-19 pandemisinin istihdam üzerindeki olumsuz etkileriyle ilişkilendirilebilir. 2022 yılı itibarıyla ise çalışan nüfusun 4,9 milyona ulaşması, ekonomide kademeli bir toparlanmaya işaret etmektedir. Bu çerçevede, Azerbaycan'da istihdam piyasasının genel olarak pozitif bir seyir izlediği söylenebilir.

Şekil 6: Azerbaycan'da 2010-2022 Dönemine Ait İşgücü Verileri

Azerbaycan'da 2010-2022 dönemine ait işgücü verileri incelendiğinde, toplam işgücü arzında istikrarlı bir artış eğilimi gözlemlenmektedir. 2010 yılında 4,59 milyon olan işgücü, 2012'de 4,69 milyona, 2014'te 4,84 milyona ve 2018'de 5,13 milyona yükselmiştir. Bu artış, nüfus artışıyla birlikte, ekonomiye katılabilecek potansiyel işgücü sayısının da büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Ancak 2020 yılında işgücü, 5,09 milyona gerileyerek hafif bir düşüş göstermiştir. Bu düşüş, Covid-19 pandemisi nedeniyle çalışma çağındaki nüfusun bir kısmının işgücü piyasasından geçici olarak çekilmesiyle açıklanabilir. 2022 yılına gelindiğinde ise işgücünün yeniden artarak 5,19 milyona ulaştığı görülmektedir. Bu durum, pandeminin ardından ekonomik aktivitenin canlanmasıyla birlikte işgücü piyasasına dönüşün gerçekleştiğini göstermektedir. Genel olarak Azerbaycan'da işgücü arzının son on yılda artış trendinde olduğu, bu durumun da hem demografik büyüme hem de kadınların ve gençlerin işgücüne katılımının artması ile ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Şekil 7: Azerbaycan'da 2010-2024 Dönemine Ait İşsizlik Verileri

Azerbaycan'da 2010-2024 dönemine ait işsizlik verileri incelendiğinde, işsiz sayısında ve işsizlik oranlarında yıllar itibarıyla görece istikrarlı ancak dönemsel dalgalanmalar gösteren bir seyir gözlemlenmektedir. 2010 yılında 258,3 bin olan işsiz sayısı, takip eden yıllarda sınırlı bir azalma eğilimi göstermiş; 2012'de 243,1 bine, 2014'te ise 237,8 bine gerileyerek işsizlik oranını %5,6'dan %4,9'a düşürmüştür. Bu azalma, söz konusu dönemde ekonomik büyümenin istihdam oluşturma kapasitesi ile ilişkili olarak değerlendirilebilir. 2016 ve 2018 yıllarında işsiz sayısı sırasıyla 252,8 bin ve 253,8 bin seviyelerinde seyretmiş, işsizlik oranı ise %5,0 ve %4,9 olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde işgücü piyasasının görece dengeli olduğu ve yeni işgücü arzının emilmesinde belirli bir başarı sağlandığı anlaşılmaktadır. Ancak 2020 yılında, Covid-19 pandemisinin etkisiyle işsiz sayısının 368,7 bine yükseldiği ve işsizlik oranının %7,2 gibi belirgin bir artışla son on yılın en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir. Bu artış, küresel düzeyde yaşanan ekonomik daralmaya paralel olarak Azerbaycan ekonomisinin de istihdam oluşturma kapasitesinde ciddi bir gerileme yaşadığına işaret etmektedir. 2022 yılına gelindiğinde, işsiz sayısı 293,3 bine gerileyerek pandemi öncesi düzeylere yaklaşmış, işsizlik oranı da yeniden %5,6 seviyesine düşmüştür. Bu durum, ekonomik toparlanma sürecinin işgücü piyasasına olumlu yansıdığını göstermektedir. 2024 yılı için çalışan nüfus ve toplam işgücü verileri açıklanmamış olmakla birlikte, işsiz sayısının 286,4 bin kişi ve işsizlik oranının %5,6 olarak hesaplanması, istihdam piyasasında görece istikrarın sürdüğüne işaret etmektedir. Genel olarak Azerbaycan'da işsizlik oranlarının uzun vadede düşük seviyelerde seyretmesi, işgücü piyasasında arz-talep dengesinin büyük ölçüde korunabildiğini göstermektedir.

2.1.3. Ülke Ekonomisi

Azerbaycan ekonomisinde sanayi sektörü, yaklaşık yirmi yıl önce temelleri atılan ağır sanayiye dayanmaktadır. Bu sektör içerisinde demir, alüminyum ve çimento üretimi öne çıkmakta ancak bu alanlar, petrol sanayisinin hızlı gelişiminin ardından büyük ölçüde ihmal edilmiştir. İhmal edilen alanı yeniden hareketlendirmek için 2014 yılı “Sanayi Yılı” olarak kabul edilmiş ancak son yıllarda reel sanayi üretiminde yaşanan gerilemeye karşın, konut inşaatı, kırsal altyapı projeleri ve ulaşım yatırımları sayesinde inşaat sektörü önemli bir büyüme göstermiştir. Benzer şekilde, ulaşım ve iletişim alanlarındaki gelişmelere bağlı olarak hizmet sektörü de hızlı bir şekilde büyümektedir. Bankacılık sektörüne ise ağırlıklı olarak iki büyük devlet bankası hâkimdir. Azerbaycan ekonomisi, temel olarak petrol ve doğalgaz sektörlerine dayanması nedeniyle ekonomik çeşitlendirme çabaları istenilen düzeye ulaşamamıştır. Petrol dışı sektörlerde yatırımlar artış göstermesine rağmen bu alanlar hâlen oldukça zayıf kalmaktadır. Enerji kaynakları, ülke ihracatının %90'ından fazlasını oluşturmaktadır. Petrol fiyatlarındaki yüksek seyir, finansman maliyetlerini düşürerek dış borçlanma ihtiyacını sınırlamakta ve aynı zamanda ihracat gelirlerini artırarak yüksek enflasyonun olumsuz etkilerini hafifletmektedir. Bu çerçevede enerji sektörü, Azerbaycan'ın ekonomik büyümesinde belirleyici rolünü sürdürmektedir. Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2025 yılı itibarıyla cari fiyatlarla 79 milyar dolar olarak tahmin edilen GSYİH'nın, 2026 yılında 82 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Sabit fiyatlarla ise 2025'te %3,5, 2026'da ise %2,5 oranında büyüme öngörülmektedir. Azerbaycan bu göstergelerle, 2025 yılında 196 ülke arasında dünyanın 84. büyük ekonomisi konumunda yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2024). Ülkede ihracatta başlıca pazar İtalya olup mineral yakıtlar ve yağlar ön plandadır. İthalatta ise Rusya, Türkiye ve Çin'den kazanlar, makineler, motorlu kara taşıtları ve mineral yağlar temin edilmektedir (TİM, 2024).

Tablo 5: Azerbaycan Ülke Ekonomisi (2024)

Gösterge (2024)	Değer (2024)
GSYİH	74,32 milyar dolar
GSYİH Büyüme Hızı	%2,5
Kişi Başına GSYİH	7.283 dolar
Enflasyon	%10,3
İhracat	25,99 milyar USD
İthalat	17,17 milyar USD
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım (milyon \$)	1.100,00
Ülke dışından gelen doğrudan yatırımın GSYİH ya oranı (%)	1,40
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım stoku (milyon \$)	62 107,00
Ülke dışına giden doğrudan yatırım (milyon \$)	-2 500,00

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, Wordlbank

2024 yılına ait veriler doğrultusunda Azerbaycan ekonomisinin genel görünümü, sınırlı büyüme eğilimi ve dış açıklık düzeyi bakımından dikkat çekici bilgiler sunmaktadır. Ülkenin gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH) 74,32 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiş ve bu doğrultuda yıllık ekonomik büyüme oranı %2,5 olarak kaydedilmiştir. Kişi başına düşen GSYİH ise 7.283 dolar olarak hesaplanmış olup bu düzey Azerbaycan'ın orta gelirli ülkeler grubunda yer aldığını göstermektedir. Ancak aynı dönemde enflasyon oranının %10,3 seviyesine ulaşmış olması, fiyat istikrarının sağlanmasında sorunlar yaşandığını ve hanehalkı alım gücünün baskı altında kalabileceğini göstermektedir. Öte yandan, ülkenin dış ticaret verileri pozitif bir tablo çizmektedir. 2024 yılında toplam ihracat 25,99 milyar dolar, ithalat ise 17,17 milyar dolar olarak gerçekleşmiş bu durum da Azerbaycan'ın dış ticarete fazla verdiğini göstermektedir. Söz konusu ticaret fazlası özellikle enerji ürünlerine dayalı ihracat yapısının ülke ekonomisine sağladığı döviz girdisi açısından önemli bir avantaj sunmaktadır.

Azerbaycan ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren ekonomik canlanmanın temel dinamiklerinden biri olmuştur. Ülkenin ekonomik istikrar sürecine girmesiyle birlikte, özellikle petrol çıkarma ve işleme sektörleri açısından yabancı yatırımcılar için cazip bir pazar hâline gelmiştir. Azerbaycan ekonomisi yapısal olarak çift yönlü bir görünüm sergilemektedir. Bir yanda hidrokarbon temelli sektörler ile bunlara bağlı müteahhitlik ve hizmet alanlarında hızlı bir gelişme yaşanırken, diğer yanda petrol dışı sanayi sektörlerinde belirgin bir yatırım yetersizliği söz konusudur. Bu dengesizlik, petrol dışı sektörlerde düşük istihdam oranları, sınırlı ihracat kapasitesi, yetersiz vergi gelirleri ve ithal ürünlerle rekabette zorlanma gibi yapısal sorunlara neden olmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Yabancı yatırımların önemli bir bölümü, sermaye yatırımlarının yaklaşık %60'ının yönlendirildiği hidrokarbon sektörüne yoğunlaşmıştır. Son on yıl içerisinde Azerbaycan'a yönelen doğrudan yabancı yatırım girişleri, sadece ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmamış, aynı zamanda ülkenin cari açıklarının finansmanında da kritik bir rol üstlenmiştir. 2023 yılında ülkeye giren doğrudan yabancı yatırım tutarı 252,8 milyon dolar düzeyindeyken, 2024 yılında bu rakam 1,1 milyar dolara yükselmiştir. Önümüzdeki yıllarda bu artış eğiliminin devam edeceği öngörülmekte olup, 2026 yılı itibarıyla DYY girişinin 3 milyar doları aşması beklenmektedir. Aynı dönemde doğrudan yabancı yatırımın GSYİH içindeki payı da artarak 2023'te %0,35 seviyesindeyken, 2026 yılında %3,3'e yükselmesi öngörülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Doğrudan yabancı yatırım stoku da yıllar içinde artış göstermektedir. 2023'te 61 milyar dolar olan stokun, 2029 yılına kadar kademeli bir şekilde artarak 75,6 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Öte yandan, Azerbaycan kaynaklı yurtdışına yapılan doğrudan yatırımlar

da dikkat çekici düzeyde seyretmektedir. 2023 yılında yurt dışına yapılan doğrudan yatırım 1,87 milyar dolar iken, bu rakamın 2024'ten itibaren 3,6 milyar dolar seviyesinde sabit kalacağı tahmin edilmektedir. Aynı şekilde, yurtdışına yönelik yatırım stoku 2023'te 59,2 milyar dolar iken, 2029 yılına kadar 79,6 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

2.2. Kazakistan

Kazakistan Cumhuriyeti, Orta Asya'nın coğrafi, ekonomik ve jeopolitik bakımdan en stratejik ülkelerinden biri konumundadır. 2.724.900 km²'lik yüzölçümüyle dünyanın en büyük dokuzuncu ülkesi olan Kazakistan, aynı zamanda eski Sovyetler Birliği ülkeleri arasında Rusya'dan sonra ikinci en büyük kara parçasına sahip devlettir. Yaklaşık 20,3 milyonluk nüfusu ile Türkiye'nin üç buçuk katı büyüklüğündeki ülke, başkent Astana olmak üzere Almatı ve Şimkent gibi büyük kentlerde yoğunlaşan bir nüfus yapılanmasına sahiptir. Dini yapısı ağırlıklı olarak Müslüman (%70,2) ve Ortodoks Hristiyan (%26,2) topluluklardan oluşmakta bu durum ülkenin sosyo-kültürel çeşitliliğini yansıtmaktadır.

Kazakistan, başkanlık sistemiyle yönetilen demokratik, laik bir hukuk devletidir. 1991'de Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazandıktan sonra uzun yıllar Nursultan Nazarbayev'in liderliğinde şekillenen siyasi yapısı, 2019 itibarıyla Kasım Jomart Tokayev'in cumhurbaşkanlığı ile yeni bir döneme girmiştir. Yasama organı çift kanatlı olup, senato ve meclisten oluşmaktadır. Senato üyeleri kısmen atanmakta, kısmen seçilmektedir. Parlamentonun ise bir bölümü etnik azınlıkları temsil etmektedir. Ülke 14 idari bölgeye ayrılmış olup bölgesel yönetim valiler aracılığıyla cumhurbaşkanlığına bağlı olarak yürütülmektedir. Almatı şehri ise istisnai olarak daha geniş bir özerkliğe sahiptir. 1997'de başkent Almatı'dan Astana'ya taşınmasıyla birlikte idari yapı bu yeni merkez etrafında yeniden şekillenmiştir.

Kazakistan, coğrafi bakımdan oldukça çeşitli bir yapıya sahiptir. Çin, Rusya, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan ile kara sınırları olan ülkenin Aral Gölü ve Hazar Denizi gibi önemli su kaynaklarına da kıyısı bulunmaktadır. Altay, Tien Şan, Saur ve Tarbagatay gibi dağlık sistemler; İrtiş, Esil, Sırderya gibi nehirler ve sayısı 48 bini aşan göller ülkenin fiziksel coğrafyasının temel bileşenleridir. Ülkede karasal iklim hâkim olup, kış aylarında kuzeyde -20°C'ye kadar düşen sıcaklıklar yazın 30°C'ye ulaşabilmektedir. Yağış oranı genellikle düşüktür ve yıllık ortalama 250-350 mm arasında değişmektedir. Doğal bitki örtüsü kuzeyde bozkır, güneyde ise çöl ekosistemine dönüşmektedir.

Kazakistan, enerji ve yeraltı kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. Ülke, yaklaşık 39,8 milyar varillik petrol rezerviyle küresel rezervlerin %2,9'una, 1,8 trilyon metreküplük

doğalgaz rezerviyle de %1'ine sahiptir. Bunun yanı sıra, dünya kömür rezervlerinin %3,9'u (33,6 milyar ton) Kazakistan sınırları içerisindedir. Altın, demir, bakır, kurşun, çinko, tungsten ve krom gibi değerli madenlerdeki zenginliği, ülkenin madencilik potansiyelini güçlendirmektedir. Enerji ihracatına dayalı ekonomi, ülkenin dış ticaret gelirlerinin temelini oluşturmakta ve kalkınma stratejisinin merkezinde yer almaktadır.

Kazakistan, Sovyet döneminden kalma iki önemli çevresel sorunla karşı karşıyadır. Bunlardan ilki, Semipalatinsk bölgesinde gerçekleştirilen nükleer testlerin oluşturduğu kalıcı radyoaktif kirlenmedir. Diğeri ise Aral Gölü'nün kuruması sorunudur. Tarımsal sulamada kullanılan Amuderya ve Sırderya nehirlerinden aşırı su çekilmesi nedeniyle göl büyük ölçüde kurumuş, bunun sonucunda hem ekolojik dengenin bozulması hem de bölgedeki yaşam koşullarının olumsuz etkilenmesi söz konusu olmuştur. Bu durum su kaynaklarının kalitesi, balıkçılık ve halk sağlığı üzerinde ciddi tehditler oluşturmaktadır.

Kazakistan, bölgesel ve küresel düzeyde çok taraflı diplomasiyi benimseyen bir dış politika izlemektedir. Ülke, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü, İslam İşbirliği Teşkilatı, Şanghay İşbirliği Örgütü, Türk Devletleri Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi birçok uluslararası kuruluşun üyesidir. Bu çerçevede Kazakistan, Avrasya'daki jeopolitik konumu ve enerji kaynaklarına dayalı ekonomik gücüyle hem bölgesel iş birliklerinin şekillenmesinde hem de küresel enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Kazakistan, sahip olduğu doğal kaynaklar, jeostratejik konumu, siyasi istikrarı ve çok yönlü dış politika vizyonuyla Orta Asya'nın kilit ülkelerinden biridir. Ancak ekonomik yapının çeşitlendirilmesi, çevresel sorunların çözülmesi ve demokratikleşme süreçlerinin güçlendirilmesi, ülkenin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması açısından temel öncelikler olmaya devam etmektedir.

Tablo 6: Kazakistan Ülke Profili (2024)

Gösterge (2024)	Değer (2024)
Nüfus	20,3
GSYİH	288,41 Milyon Dolar
GSYİH Büyüme Hızı	3,1
Kişi Başına GSYİH	14.291 Bin Dolar
Enflasyon	8.61
İşsizlik Oranı	4,8
İhracat	81,6 Milyar Dolar
İthalat	59,8 Milyar Dolar

2024 yılı verileri temel alındığında, Kazakistan'ın sosyo-ekonomik profili, Orta Asya bölgesindeki istikrarlı ve yükselen ekonomilerden biri olarak dikkat çekmektedir. Yaklaşık 20,3 milyonluk nüfusa sahip olan ülke, 288,41 milyar dolarlık gayri safi yurt içi hasılası

(GSYİH) ile bölgesel ölçekte önemli bir ekonomik büyüklüğe sahiptir. Yüzölçümüne oranla düşük nüfus yoğunluğuna rağmen kişi başına düşen GSYİH'nın 14.291 dolar seviyesinde gerçekleşmiş olması, Kazakistan'ın ekonomik verimliliği ve refah düzeyi açısından görece yüksek bir konumda bulunduğunu göstermektedir. %3,1 oranındaki GSYİH büyüme hızı, istikrarlı fakat temkinli bir ekonomik genişlemeye işaret ederken; %8,61 düzeyindeki enflasyon oranı ise özellikle hanehalkı alım gücü üzerinde baskı oluşturabilecek bir enflasyonist eğilime işaret etmektedir. %4,8 seviyesindeki işsizlik oranı ise ülke genelinde işgücü piyasasının görece istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Dış ticaret verileri incelendiğinde, Kazakistan'ın 81,6 milyar dolarlık ihracat ve 59,8 milyar dolarlık ithalat hacmiyle dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Bu durum, büyük ölçüde enerji ve hammadde ihracatına dayalı ekonomik yapısının dış ticaret dengesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Kazakistan 2024 itibarıyla makroekonomik göstergeleri açısından büyüme, dış ticaret fazlası ve kişi başına gelir bakımından avantajlı bir profil çizerken enflasyon oranı ve yapısal işsizlik gibi göstergeler ekonomik kırılganlıkların göz ardı edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

2.2.1. Demografi

Kazakistan, 1979 Sovyet nüfus sayımına göre çoğunluğunun Kazaklardan ziyade Ruslardan oluştuğu bir ülkedir. Sovyet Rusya'nın kültürel ve dilsel asimilasyon (Ruslaştırma) politikalarına maruz bırakılmış, ülkede yerleşik Kazakların zorla ve kitlesel olarak sistematik bir biçimde göçe zorlandığı ve Kazakların kendi ülkelerinde azınlık haline geldiği bir ülke olmuştur (Oka, 2013).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Dünya Bankası istatistiklerine göre, 1992'den 2002'ye kadar çoğu Rus kökenli iki buçuk milyondan fazla insan Kazakistan'dan ülkelerine göç etmiştir (Parpiev, 2015). Buna karşılık Kazakistan, yurtdışında yaşayan yurttaşlarını “eve dönüş” politikaları uygulamış ve etnik olarak Kazak olan ve cumhuriyete yeniden yerleşmek isteyenlere tam vatandaşlık, barınma ve mali yardım imkânı sağlayacağını vaat etmiştir. Kazakistan mali yardım vaadini tam olarak yerine getirmese de 800.000'den fazla etnik Kazak ülkesine geri dönmüştür (Makhanov, 2020).

Yerleşim için Kazakistan'a gelen etnik Kazaklar, Kazakistan Cumhuriyeti Göç Yasası'nın ilk maddesinde Oralman (geri dönen) veya Kandas (aynı kandan) olarak adlandırıldı (The Law of The Republic of Kazakhstan on Migration of Population, 2018). Ancak Oralmanlar, anavatanlarına döndüklerinde benzersiz zorluklarla karşı karşıya kaldılar. Oralmanlar için Kazakistan vatandaşlığını alma da yaşanan sorunlar barınma, mülk edinme ve istihdam da büyük zorluklarla karşılaşmalarına sebep olmuş ve adeta bir hayal kırıklığı yaşamışlardır.

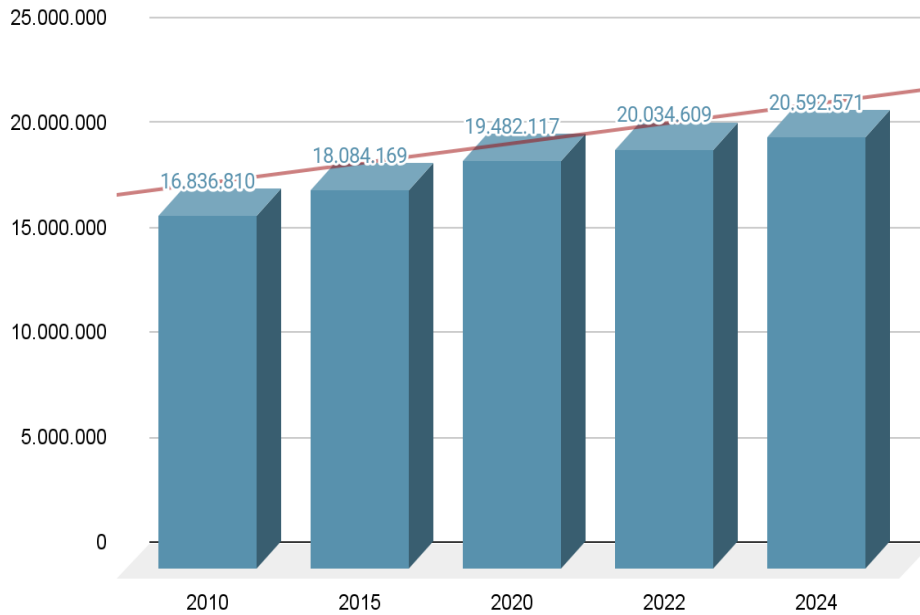
Oralmanlar Kazakça iletişim kurmakta sorun yaşamaları da Kazakça'ya hâkim olmanın cumhuriyette yaşamak için yeterli olmadığını gördüler. Rusça, ülkenin büyük bir bölümünde, özellikle de kentsel alanlarda baskındı ve Rusça'ya hâkim olmayan Oralmanlar, Kazakistan işgücü piyasasına entegre olmakta önemli sorunlar yaşadılar (Oka, 2013). Oralmanlar, Kazakları fazlasıyla Ruslaşmış olmakla tanımlarken Kazakistan doğumlu Kazaklar ise oralmanları “geri ve gelişmemiş” olarak nitelemişlerdir (Kuscu, 2007).

Kısaca ifade edildiğinde Kazakistan'ın demografik yapısı, bağımsızlık sonrası dönemde hem iç dinamikler (doğal nüfus artışı) hem de dış etkenler (göç hareketleri) sonucunda önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, etnik kompozisyonun yeniden şekillenmesinin yanı sıra, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarıyla da doğrudan ilişkilidir (Deliömeroğlu, 1999, s. 22). Bununla birlikte son yıllarda petrol üretimine bağlı olarak gerçekleşen ekonomik büyümeye paralel olarak başta Tacikistan olmak üzere yakın coğrafyadan göç alan bir ülke haline gelmiştir.

Tablo 7: 2010-2024 Yılları Arasında Kazakistan'ın Demografik Gelişimi

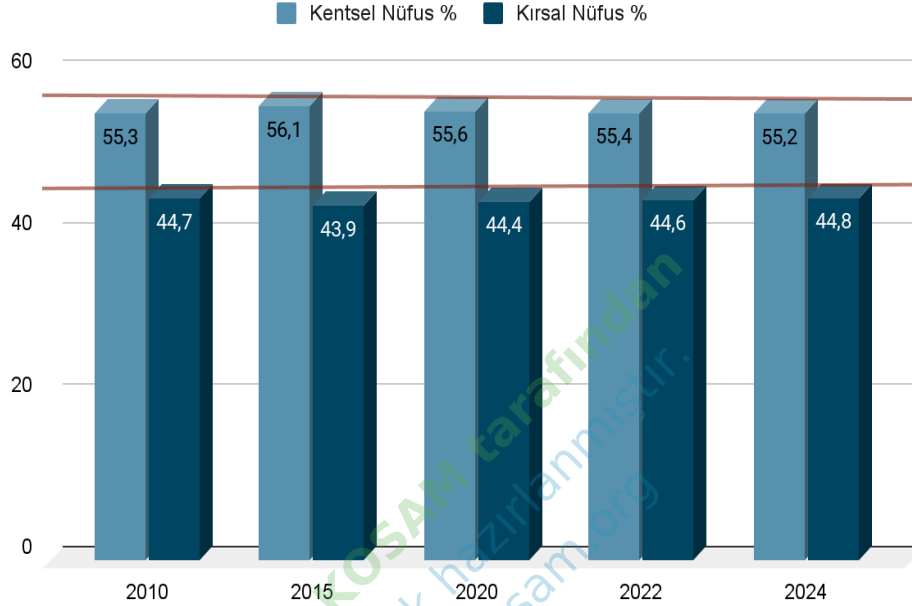
Yıllar	Nüfus	Kentsel Nüfus %	Kırsal Nüfus %	Nüfus Artış Oranı %	Net Göç
2010	16.836.810	55,3	44,7	1,07	-6.840
2015	18.084.169	56,1	43,9	1,44	-2.011
2020	19.482.117	55,6	44,4	1,5	-8.716
2022	20.034.609	55,4	44,6	1,41	45.755
2024	20.592.571	55,2	44,8	1,29	-7.368

Kaynak: <https://www.worldometers.info/world-population/kazakhstan-population/>

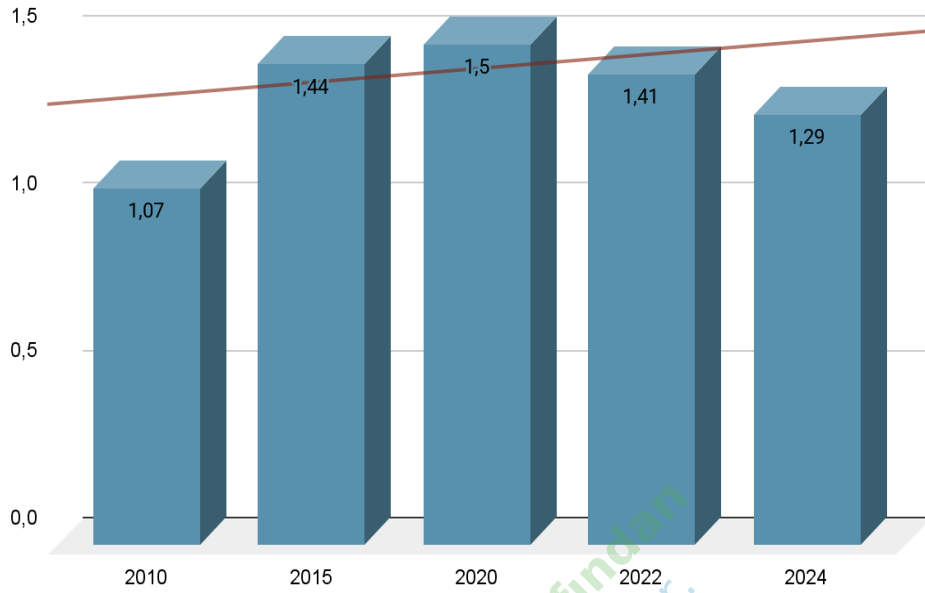
Şekil 8: 2010-2024 Yılları Arasında Kazakistan'ın Demografik Dağılımı

2010–2024 dönemi verilerine göre Kazakistan'ın toplam nüfusu istikrarlı bir artış göstermektedir. 2010 yılında 16.836.810 olan nüfus, 2015 yılında 18.084.169'a, 2020'de ise 19.482.117'ye yükselmiştir. Sonraki yıllarda da bu artış eğilimi devam etmiş; 2022 itibarıyla nüfus 20.034.609'a, 2024 yılında ise 20.592.571'e ulaşmıştır.

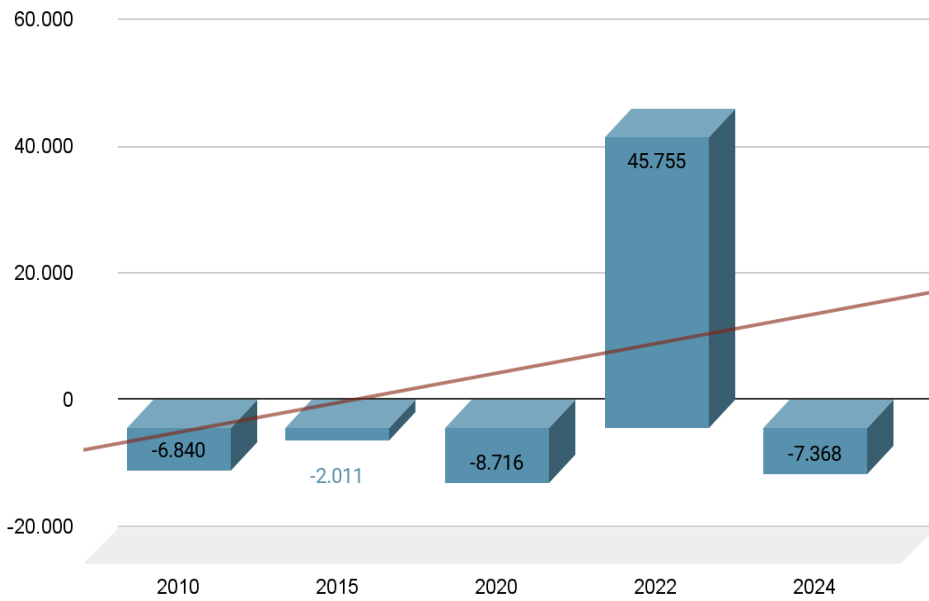
Şekil 9: Kazakistan'da Kırsal ve Kentsel Nüfus (2010-2024)

2010-2024 dönemine ait Kazakistan verileri incelendiğinde, ülkenin kent-kır nüfus dağılımında görece dengeli fakat sınırlı değişimler yaşandığı gözlemlenmektedir. 2010 yılında toplam nüfusun %55,3'ü kentsel alanlarda, %44,7'si ise kırsal alanlarda yaşamaktayken; bu oranlar 2024 yılı itibarıyla sırasıyla %55,2 ve %44,8 olarak kaydedilmiştir. Bu durum, on dört yıllık süreçte kentleşme oranında belirgin bir artış yaşanmadığını, aksine küçük dalgalanmalarla durağan bir seyir izlendiğini ortaya koymaktadır. 2015 yılında kentsel nüfus oranı %56,1 ile dönem içindeki en yüksek seviyeye ulaşmış, ancak takip eden yıllarda bu oran kademeli olarak azalarak 2024 yılında %55,2'ye gerilemiştir. Benzer şekilde, kırsal nüfus oranı 2015'te %43,9 iken, 2024'te %44,8'e yükselmiştir. Bu veriler Kazakistan'da kentleşme sürecinin bir doygunluk noktasına yaklaştığını ya da kırsal alanlarda yaşamın görece cazibesini koruduğunu göstermektedir. Kentleşme oranlarındaki bu durağan seyir, ülkenin sosyo-ekonomik yapısı, bölgesel kalkınma politikaları ve kırsal alanlardaki yaşam koşullarının korunması ile ilişkilendirilebilir. Özellikle enerji, maden ve tarım kaynaklarının geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, kırsal nüfusun görece sabit kalmasına katkı sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, kentleşme oranlarındaki bu eğilim, Kazakistan'ın büyük ölçekli şehirleşme baskısıyla karşı karşıya olmadığını ve kırsal-kentsel dengeli bir nüfus dağılımına sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 10: Kazakistan'da Nüfus Artış Oranı (2010-2024)

Kazakistan'ın yıllara göre nüfus artış oranları incelendiğinde ülkenin demografik dinamiklerinde belirli bir istikrar ve kademeli bir yavaşlama eğilimi gözlemlenmektedir. 2010 yılında %1,07 olan nüfus artış oranı, 2015 yılında %1,44'e yükselerek önemli bir ivme kazanmıştır. 2020 yılında nüfus artış oranı %1,5'e ulaşarak on yılın en yüksek seviyesine çıkmış; ancak 2022 yılı itibarıyla bu oran %1,41'e, 2024'te ise %1,29'a gerileyerek düşüş eğilimine girmiştir.

Şekil 11: Kazakistan'da Net Göç Oranı (2010-2024)

Kazakistan'ın net göç verileri yıllar itibarıyla incelendiğinde, göç dengesinin dalgalı bir seyir izlediği ve bu dalgalanmaların büyük ölçüde küresel gelişmelerle, özellikle COVID-19 pandemisi ile bağlantılı olduğu görülmektedir. 2010 yılında net göç -6.840 kişi olarak gerçekleşmiş ve bu durum, ülkenin o dönemde yurtdışına göç veren bir profil sergilediğini ortaya koymuştur. 2015'te net göç açığı -2.011 kişiye gerileyerek göç dengesinde kısmi bir iyileşme yaşanmıştır. Ancak 2020 yılında COVID-19 pandemisinin küresel düzeyde yol açtığı ekonomik belirsizlikler, sağlık krizleri ve sınır kapatmaları gibi faktörlerle birlikte net göç -8.716 seviyesine düşmüştür. Bu düşüş, hem ülkeden yurtdışına olan göçlerin artması hem de Kazakistan'a yönelen göç akışlarının yavaşlamasıyla ilişkilendirilebilir.

Pandeminin etkilerinin kısmen azaldığı ve uluslararası hareketliliğin yeniden başladığı 2022 yılında ise net göç pozitif yönde değişmiş ve +45.755 kişiye ulaşmıştır. Bu dikkat çekici artış, bölgesel siyasi istikrarsızlıklar ve Kazakistan'ın görece daha istikrarlı yapısının cazibe merkezi haline gelmesiyle açıklanabilir. Bununla birlikte, bu eğilim kalıcı olmamış; pandeminin ekonomik artçı etkileri, artan yaşam maliyetleri ve istihdam piyasasında yaşanan sorunlar nedeniyle 2024 yılında net göç tekrar negatife dönmüş ve -7.368 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu durum, hem göçmenler için sürdürülebilir yaşam koşullarının yeterince sağlanamaması hem de yurt içindeki genç ve nitelikli iş gücünün daha iyi yaşam ve çalışma koşulları arayışıyla yurtdışına yönelmesiyle açıklanabilir.

2.2.2. İşgücü

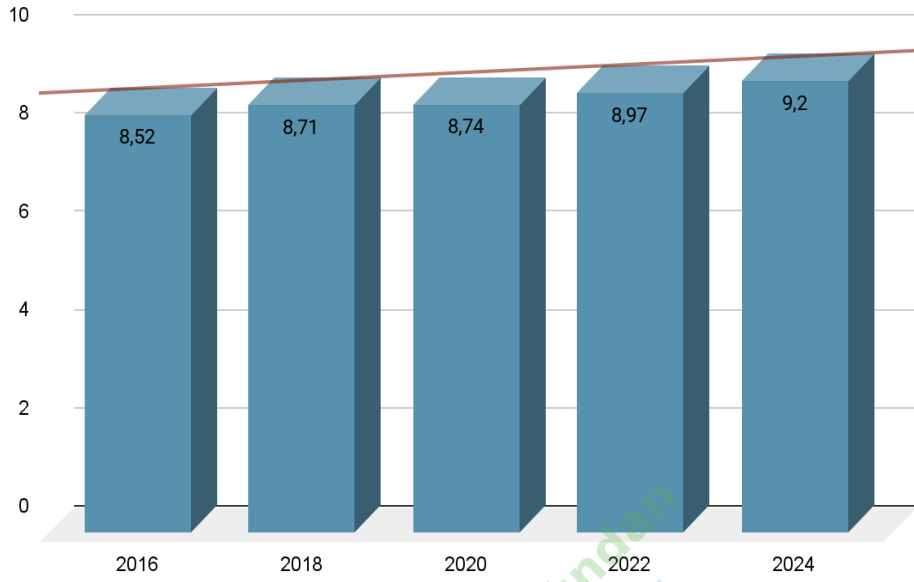
Gençler, Seymen ve Akbaş'ın (2012) gerçekleştirdiği çalışmada Kazakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri içinde –Rusya hariç tutulduğunda– net emek göçü alan tek ülke olarak tanımlanmıştır. Çalışmada, özellikle 1999–2010 döneminde Kazakistan'ın emek piyasasında istihdam artışı, işsizlikte azalma ve genel olarak olumlu bir seyir izlendiği vurgulanmıştır. Bu gelişmelerin, ülkenin yalnızca hammadde temelli büyümeden çıkarak katma değeri yüksek mal ve hizmet üretimine yönelmesi ve emek piyasasında kurumsal düzenlemeler yapması sayesinde gerçekleştiği ifade edilmiştir. Söz konusu dönemde işsizlik oranı 1999'da %13,5 iken, 2010'da %5,7'ye gerilemiş; işsiz sayısı da yaklaşık 950 binden 496,5 bine düşmüştür. Bu dönemde istihdam edilenlerin sayısı ise yaklaşık 6,1 milyondan 8,1 milyona yükselmiştir. Ancak bu veriler, 2012 tarihli olup daha çok bağımsızlık sonrası yapılanma süreci ve küresel ekonomik kriz öncesi gelişmeleri yansıtmaktadır. Güncel verilere göre, Kazakistan'ın net göç hareketleri ve işgücü dinamikleri 2020 sonrasında önemli ölçüde değişim göstermiştir. Özellikle Covid-19 pandemisinin oluşturduğu ekonomik ve sosyal dalgalanmalar net göç dengesinde belirgin oynamalara neden olmuştur. 2022 yılında net göç +45.755 kişi ile pozitif bir görünüme ulaşmış olsa da bu durum kalıcı olmamış ve 2024 itibarıyla net göç tekrar negatife dönerek -7.368 kişiye

gerilemiştir. Bu gelişme, Kazakistan'ın yeniden işgücü kaybı yaşadığını ve nitelikli insan sermayesinin yurtdışına yönelme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır.

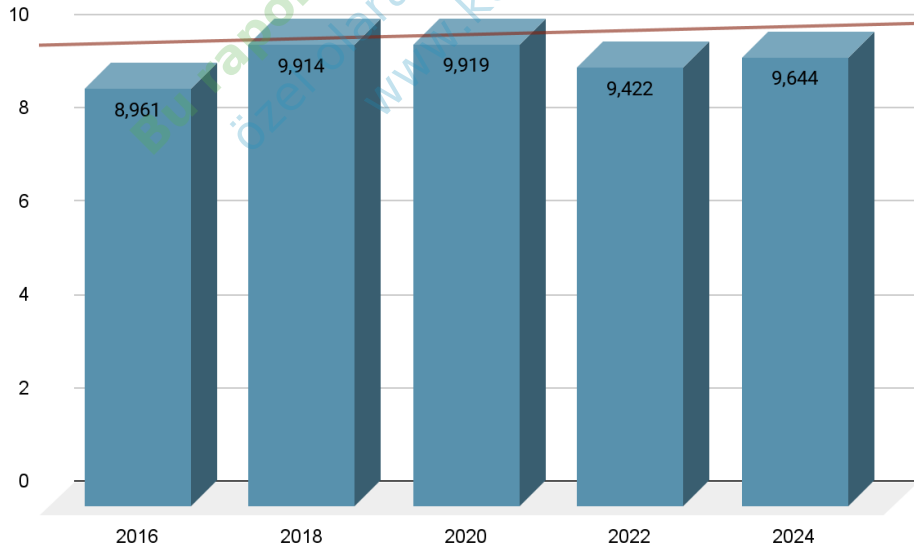
İşgücü verileri de bu değişimi desteklemektedir. 2016 yılında 8,52 milyon olan çalışan nüfus, 2024 itibarıyla 9,2 milyona yükselmiş olsa da işgücü piyasasında arz-talep dengesizliğinin sürdüğü görülmektedir. İşsizlik oranı 2024'te %4,6'ya gerilese de bu oranın düşük olması tek başına istihdamın sağlıklı olduğunu göstermemektedir. Özellikle nitelikli işgücü eksikliği ve genç işsizliğin görece yüksek olması, işgücü piyasasında yapısal sorunların devam ettiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, Gençler, Seymen ve Akbaş'ın (2012) çalışmasında Kazakistan'ın göç alan ülke konumunda olduğu ve işgücü piyasasında olumlu eğilimlerin sürdüğü yönündeki tespitler, 2010'lu yılların başına ait tarihsel bir momenti yansıtmaktadır. Ancak 2020 sonrası dönemde ülkenin demografik ve ekonomik koşullarında yaşanan değişimler, net göçün negatife dönmesi ve nitelikli işgücü açığının belirginleşmesi, Kazakistan'ın artık göç veren ülke konumuna kaymaya başladığını ve emek piyasasında yeni zorluklarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Kazakistan'ın günümüzde karşılaştığı işgücü açıkları, 2012 yılında öngörülen istihdam artışı ve göç dengesi projeksiyonlarından önemli ölçüde sapmıştır.

Tablo 8: Kazakistan'da 2016-2024 Döneminde İşgücü Piyasası Göstergeleri

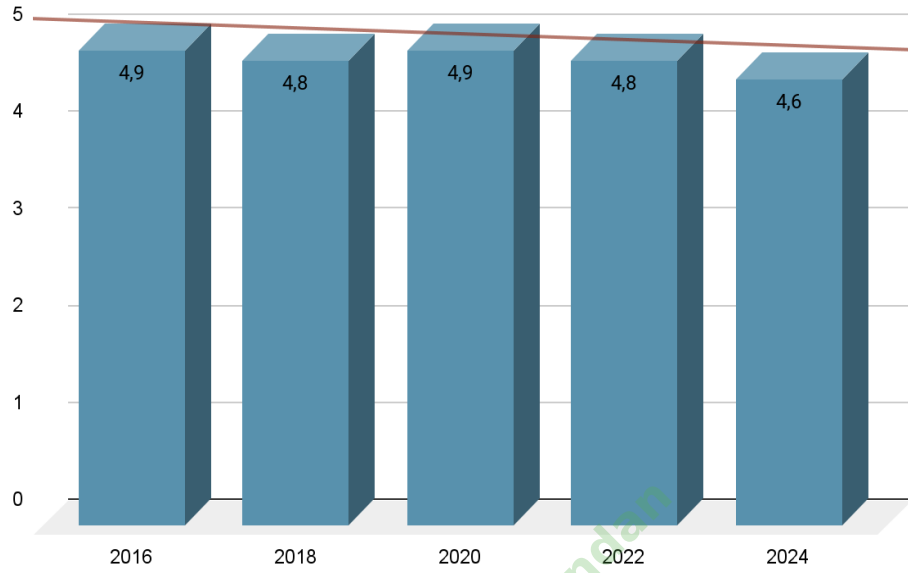
Yıl	Çalışan Nüfus	İşgücü (bin kişi)	İşsiz Sayısı (bin kişi)	İşsizlik Oranı (%)
2016	8.52 bin	8.961	441	4,9
2018	8.71 bin	9.914	437	4,8
2020	8.74 bin	9.919	451	4,9
2022	8.97 bin	9.422	452	4,8
2024	9.20 bin	9.644	444	4,6

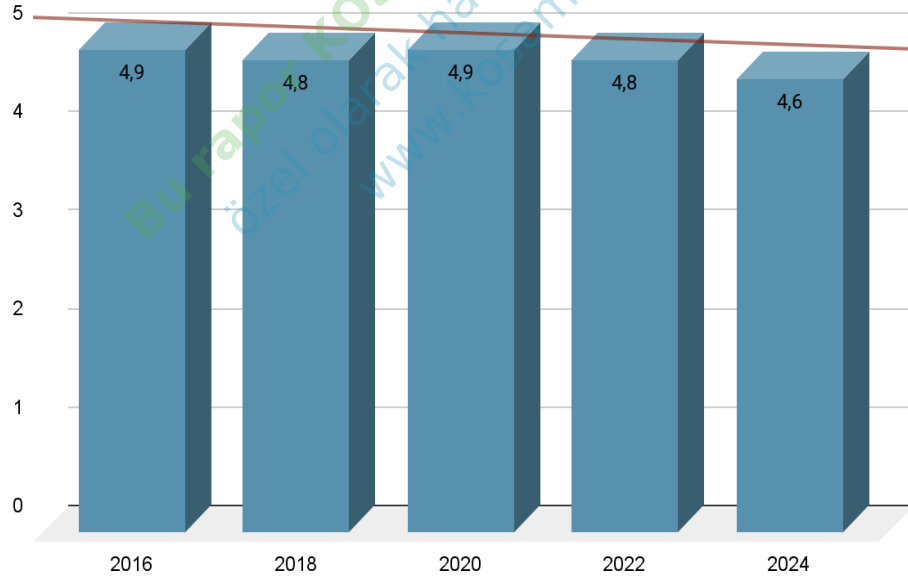
Şekil 12: Kazakistan'da Çalışan Nüfus'un Dağılımı (2016-2024)

Şekil 13: Kazakistan'da İşgücünün Dağılımı (2016-2024)

Şekil 14: Kazakistan'da İşsiz Sayısının Dağılımı (2016-2024)

Şekil 15: Kazakistan'da İşsizlik Oranının Dağılımı (2016-2024)

Verilen tablo doğrultusunda Kazakistan'ın 2016-2024 yılları arasındaki işgücü verileri değerlendirildiğinde, ülkenin emek piyasasında hem niceliksel büyüme hem de yapısal dengesizliklerin bir arada seyrettiği bir süreç gözlemlenmektedir. Bu dönemde çalışan nüfus 2016 yılında 8,52 milyon iken, 2024 yılı itibarıyla 9,2 milyona yükselmiş ve toplamda yaklaşık 680 bin kişilik bir artış yaşanmıştır. Aynı dönemde işgücü büyüklüğü ise 8,96 milyondan 9,64 milyona yükselmiş, yani yaklaşık 680 bin kişilik bir artışla paralel bir seyir izlemiştir. Bu

durum, Kazakistan'da işgücü piyasasına katılım oranının sabit kaldığını ve işgücüne yönelik talebin büyük ölçüde absorbe edilebildiğini göstermektedir.

İşsizlik oranının 2016'da %4,9'dan 2024'te %4,6'ya kadar gerilemiş olması ilk bakışta olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak işsiz sayısı yaklaşık olarak aynı seviyelerde seyretmiş (440–450 bin kişi aralığında) ve ciddi bir düşüş göstermemiştir. Bu durum, iş gücündeki artışın büyük ölçüde çalışan nüfusa yansımaya rağmen, yapısal işsizliğin belirli bir eşiğin altına indirilemediğine işaret etmektedir. Özellikle genç nüfusun işgücü piyasasına girişiyle birlikte istihdam oluşturma kapasitesinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca, çalışan nüfusta yıllar içinde yaşanan artışın büyük ölçüde sayısal olarak ifade edilmesi, işgücünün niteliği açısından yeterli bilgi vermemektedir. Bu bağlamda, Kazakistan işgücü piyasasında nitelikli eleman eksikliği, beceri uyumsuzluğu ve bölgesel dengesizlikler gibi sorunların devam ettiği ve bu sorunların işgücünün etkin kullanımını kısıtladığı değerlendirilebilir. Nitekim özel sektörün sıklıkla dile getirdiği gibi işgücü piyasasında yaşanan temel sorunlardan biri, yatırımcıların ihtiyaç duyduğu alanlarda nitelikli insan kaynağının bulunmamasıdır.

2.2.3. Ülke Ekonomisi

Kazakistan ekonomisinin temelini ham petrol, madencilik endüstrisi ve doğalgaz ihracatı oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgazdan elde edilen gelirler, ülkenin gayrisafi yurtiçi hasılasının (GSYH) üçte birinden fazlasını teşkil etmektedir. Ancak, petrol dışı sektörlerin gelişimi sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu nedenle, ekonomik çeşitliliğin sağlanması ve sanayi altyapısının güçlendirilmesi amacıyla çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in öncülüğünde geliştirilen “Nurlu Yol Ekonomi Programı”, ülkenin yer altı kaynaklarının ihracatına dayalı ekonomik yapıdan sanayileşme odaklı ve çeşitlendirilmiş bir ekonomik modele geçişini hedeflemektedir. Bu doğrultuda, başta enerji ve tarım ürünlerinin işlenmesi olmak üzere çeşitli sanayi alanlarında yeni yatırımların teşviki amaçlanmaktadır. Son yıllarda özellikle hizmet sektörü, inşaat, eğitim faaliyetleri ve imalat sanayisinde dikkat çekici bir büyüme kaydedilmiştir. Ayrıca, Kazakistan'da halihazırda faaliyet gösteren 14 Özel Ekonomik Bölge aracılığıyla yatırımcılara çeşitli teşvikler sağlanmaktadır. Bu teşvikler arasında vergi muafiyetleri, düşük faizli kredi imkânları ve altyapı desteği gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Söz konusu politikalar, Kazakistan'ın ekonomik yapısını çeşitlendirme çabalarının somut göstergeleri olarak değerlendirilmektedir (TİM, 2023).

Tablo 9: Kazakistan Ülke Ekonomisi (2024)

Gösterge (2024)	Değer (2024)
GSYİH	288,41 Milyon Dolar
GSYİH Büyüme Hızı	3,1
Kişi Başına GSYİH	14,291 Bin Dolar
Enflasyon	8.61
İhracat	81,6 Milyar Dolar
İthalat	59,8 Milyar Dolar
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım (milyon \$)	5.034,00
Ülke dışından gelen doğrudan yatırımın GSYİH ya oranı (%)	1,80
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım stoku (milyon \$)	179.302,00
Ülke dışına giden doğrudan yatırım (milyon \$)	-2.656,00

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, TİM.

Kazakistan, bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana Orta Asya bölgesinde doğrudan yabancı yatırım (DYY) çekme konusunda öncü ülkelerden biri olmuş ve bölgedeki toplam DYY'nin %80'inden fazlasını bünyesinde toplamayı başarmıştır. Bu başarı, ülkenin doğal kaynak zenginliği, özellikle Kaşagan gibi büyük hidrokarbon rezervlerinin geliştirilmesiyle doğrudan ilişkilidir. 2023 yılı itibarıyla Kazakistan yaklaşık 5,3 milyar dolar düzeyinde DYY çekmiş, böylece toplam yabancı sermaye stoku 174,6 milyar dolara ulaşmıştır. Bu veri, ülkenin uluslararası sermaye açısından cazibesini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. 2022-2028 dönemine ilişkin öngörüler incelendiğinde, Kazakistan'ın yıllık doğrudan yatırım çekme kapasitesinde sınırlı ancak istikrarlı bir seyir gözlemlenmektedir. 2024 yılında beklenen 5,03 milyar dolarlık DYY'nin GSYİH'ye oranı %1,8 olarak öngörülmekte; bu oran, 2022'deki %2,25'lik düzeyden düşüşe işaret etmektedir. 2028 yılına gelindiğinde ise bu oranın %1,4'e gerileyeceği öngörülmektedir. Bu durum, Kazakistan ekonomisinin büyümesine rağmen yabancı sermaye giriş hızında bir yavaşlama yaşanabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, toplam DYY stoku 2028 yılında 199,7 milyar dolara ulaşarak sermaye birikiminin sürdüğüne işaret etmektedir. Diğer yandan, Kazakistan'ın yurtdışına yaptığı doğrudan yatırımlar da dikkate değer bir gelişim göstermektedir. 2022 yılında 3 milyar dolar olan yurtdışına yatırım miktarı, 2028 itibarıyla 2,9 milyar dolar düzeyinde öngörülmektedir. Yurt dışına yapılan toplam yatırım stoku ise 2022 yılında 31,8 milyar dolarken, 2028'de 45,9 milyar dolara çıkması beklenmektedir. Bu artış, Kazakistan şirketlerinin ve sermaye gruplarının küresel ölçekte ekonomik faaliyetlere daha fazla entegre olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Kazakistan'ın doğrudan yabancı yatırım çekme kapasitesi 2023 yılı itibarıyla güçlü kalmaya devam etse de orta vadede bu ivmenin kademeli olarak azalabileceği öngörülmektedir. Ancak sermaye stokundaki artış, uzun vadeli yatırım ilişkilerinin güçlendiğine işaret etmektedir. Aynı zamanda, Kazakistan'ın sermaye ihracında gözlemlenen artış, ülkenin sadece bir yatırım hedefi değil, aynı zamanda

aktif bir küresel yatırımcı haline gelmeye başladığını göstermesi açısından önemlidir. Bu çerçevede, yatırım ortamının sürdürülebilirliğini teminat altına alacak kurumsal reformlar ve ekonomik çeşitlendirme stratejileri büyük önem arz etmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2024)

2.3. Kırgızistan

Kırgız Cumhuriyeti, Orta Asya'nın kuzeydoğusunda konumlanan ve 199.951 km² yüzölçümüne sahip bir kara ülkesidir. Parlamenter Cumhuriyet ile yönetilen Kırgızistan, resmi olarak Kırgızca'yı kullanmakta olup Rusça ve Özbekçe de ülkede yaygın olarak konuşulan dillerdendir. Başkenti Bişkek olan ülkenin diğer önemli şehirleri Oş, Karakol ve Celal Abad'dır. 2025 yılı itibarıyla nüfusu yaklaşık 7,5 milyon olan Kırgızistan'ın Cumhurbaşkanı Sadır Japarov'dur ve para birimi olarak Kırgız Somu kullanılmaktadır.

Kırgızistan, Tanrı Dağları (Tien Shan) ve Pamir Dağları gibi yüksek rakımlı dağ sistemlerinin hâkim olduğu engebeli bir topografyaya sahiptir. Ülkenin ortalama rakımı 2.750 metre olup, yüzölçümünün yaklaşık %94'ü 1.000 metrenin üzerindedir. Coğrafi yapı, ülkeyi dağcılık ve kış turizmi açısından öne çıkarmakta; Issık Göl gibi büyük ve derin gölleriyle doğal çeşitlilik sunmaktadır. En yüksek zirvesi Pobeda Tepesi (7.439 m), en düşük noktası ise Kara Darya'dır (132 m). Tanrı Dağlarındaki Güney İngiliz Buzulu, uzunluğu ve kalınlığı itibarıyla dünyanın önemli buzullarından biridir. Ülkede 40.000'e yakın akarsu ve yaklaşık 1.923 göl bulunmaktadır.

Kırgızistan'da yasama yetkisi, 90 üyeden oluşan Kırgız Cumhuriyeti Büyük Meclisi (Cogorku Keneş) tarafından yürütülmektedir. Parlamento üyeleri 5 yılda bir yapılan seçimlerle belirlenmekte, yürütme yetkisi ise hükümet tarafından kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanı, anayasal olarak yürütmenin en üst düzey karar mercii konumundadır. Başbakan ise Meclisin onayıyla atanmakta, Bakanlar Kurulu ise 14 bakandan oluşmaktadır. Siyasi sistemde Cumhurbaşkanı, yasama-yürütme dengesinde belirleyici bir pozisyonda yer alarak devletin iç ve dış politikasını şekillendirme ve yürütme organlarını atama gibi geniş yetkilere sahiptir.

Kırgızistan, 7 idari bölge (il) ve özel statülü başkent Bişkek ile idari olarak örgütlenmiştir. Her il kendi içinde çeşitli şehirleri kapsamakta ve ülkenin yönetim yapısı yerel düzeyde de görece merkezîyetçi bir karakter sergilemektedir. Kırgızistan, doğal kaynaklar bakımından zengin olmasına karşın bu potansiyelini sınırlı düzeyde ekonomik değere dönüştürebilmektedir. Altın madenciliği, ülke ekonomisinin temel sektörlerinden biridir. Özellikle Kumtor, Ceruy, Taldı-Bulak-Levoberejny gibi maden alanları, sanayi üretiminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kumtor madeninin 2026'ya kadar faaliyet göstermesi beklenmekte olup bugüne dek yaklaşık 304 ton altın üretmiştir. Ancak kömür, uranyum ve diğer madenlerin üretiminde yatırım eksiklikleri göze çarpmaktadır. Özellikle kömür üretimi

büyük ölçüde devlet eliyle sürdürülmektedir. Uranyum üretimi ise ekonomik verim düşüklüğü nedeniyle büyük ölçüde durmuştur.

Kırgızistan'da petrol ve doğalgaz üretimi oldukça sınırlıdır. 2020 yılı verilerine göre günlük 1.000 varillik petrol üretimi ile dünya sıralamasında 109. sırada, doğalgaz üretiminde ise yıllık 1 milyar feet³ ile oldukça düşük seviyededir. Kömür ve linyit üretimi ise 2,4 milyon ton ile sınırlı kalmaktadır. Böylesi bir durumda ülkenin enerji ithalatına bağımlılığını artırmaktadır.

Kırgızistan, çok taraflı iş birliğini benimsemiş bir dış politika yaklaşımı sergilemektedir. Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Avrasya Ekonomik Birliği (AvEB) gibi birçok uluslararası ve bölgesel örgüte üyedir. Ayrıca, Türk dünyası ile ilişkilerini kurumsallaştırmak amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi gibi yapılar içerisinde yer almaktadır.

Tablo 10: Kırgızistan Ülke Profili

Gösterge (2024)	Değer (2024)
Nüfus	7.30 milyon
GSYİH	17,48 milyar ABD doları
GSYİH Büyüme Hızı	9,04
Kişi Başına GSYİH	2,419 bin dolar
Enflasyon	5.01
İşsizlik Oranı	2,13
İhracat	3,827.7 milyon dolar
İthalat	11,641.84 milyon dolar

2024 yılı itibarıyla Kırgızistan'ın nüfusu yaklaşık 7,3 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir. Ülke ekonomisi 17,48 milyar ABD doları düzeyindeki gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) ile küçük fakat büyüme potansiyeli taşıyan bir yapı sergilemektedir. GSYİH büyüme hızı %9,04 gibi dikkat çekici bir seviyeye ulaşmış olup bu durum ekonomik aktivitede önemli bir canlanmaya işaret etmektedir. Ancak, kişi başına düşen GSYİH 2.419 ABD doları ile sınırlı kalmaktadır. Bu durum da Kırgızistan'ın hâlen düşük gelirli ülkeler arasında yer aldığını göstermektedir. Enflasyon oranı %5,01 düzeyinde seyretmekte olup fiyat istikrarının büyük ölçüde korunduğu bir ekonomik ortamı yansıtmaktadır. İşsizlik oranı ise yalnızca %2,13 gibi oldukça düşük bir seviyededir. Dış ticaret verileri incelendiğinde, ihracat 3,83 milyar ABD doları iken ithalat 11,64 milyar ABD doları düzeyindedir. Bu veriler, ülkenin dış ticarete önemli ölçüde açık verdiğini ve ekonomik yapının ithalata yüksek derecede bağımlı olduğunu göstermektedir.

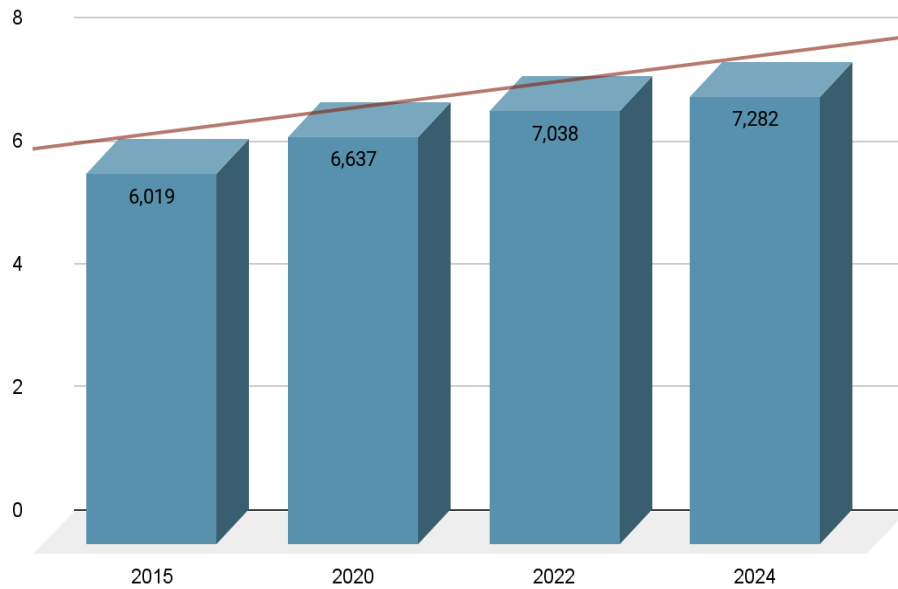
2.3.1. Demografi

Kırgızistan, genç ve dinamik nüfus yapısıyla Orta Asya'nın dikkat çeken ülkelerinden biridir. Nüfus yapısı, ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde yoğunlaşmakta, kentsel alanlarda ise belirli merkezler dışında sınırlı bir nüfus yoğunluğu görülmektedir. Cinsiyet dağılımı dengeli bir yapı arz etmekle birlikte, kadınların doğuştan yaşam beklentisi erkeklere kıyasla daha yüksektir. Ülkedeki ortalama yaşın görece düşük olması, nüfusun büyük ölçüde genç bireylerden oluştuğunun önemli bir göstergesidir. Kırgızistan'da nüfusun mekânsal dağılımı homojen değildir. Ülkenin bazı bölgeleri daha yoğun yerleşim görürken, özellikle dağlık ve ulaşımı zor alanlarda nüfus seyrek. Kırgızistan'ın demografik yapısı, etnik çeşitlilik açısından da zengindir. Ülke nüfusu, tarihsel süreç içinde yerleşmiş olan yerli halkların yanı sıra, dış etkenlerle bölgeye taşınmış çeşitli etnik topluluklardan meydana gelmektedir. Sonuç olarak, Kırgızistan genç, kırsal ağırlıklı ve etnik olarak çeşitlilik gösteren bir nüfus yapısına sahiptir. Ancak demografik geçiş sürecinin etkileriyle birlikte, doğurganlık oranlarında azalma, yaşlı nüfusun görece artışı ve dış göç gibi dinamikler ülkenin nüfus yapısında dönüşüm oluşturmaktadır (Eshnazarova, 2022).

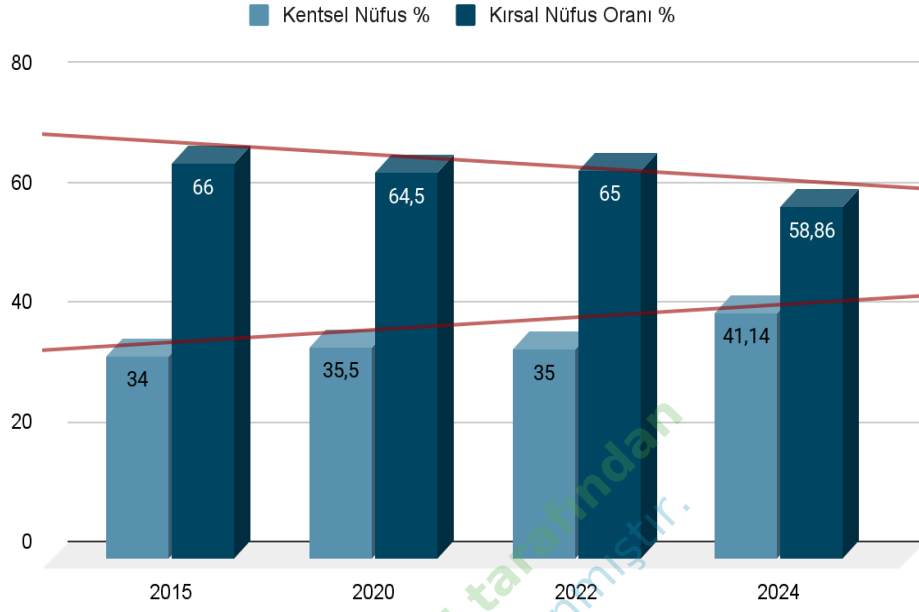
Tablo 11: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'ın Demografik Gelişimi

Yıllar	Nüfus	Kentsel Nüfus %	Kırsal Nüfus Oranı %	Nüfus Artış Oranı	Net Göç
2015	6.019 milyon	34,0	66,0	3,19	-4.229
2020	6.637 milyon	35,5	64,5	3,05	-4.861
2022	7.038 milyon	35,0	65,0	2,81	5.917
2024	7.282 milyon	41,14	58,86	2,71	11.208

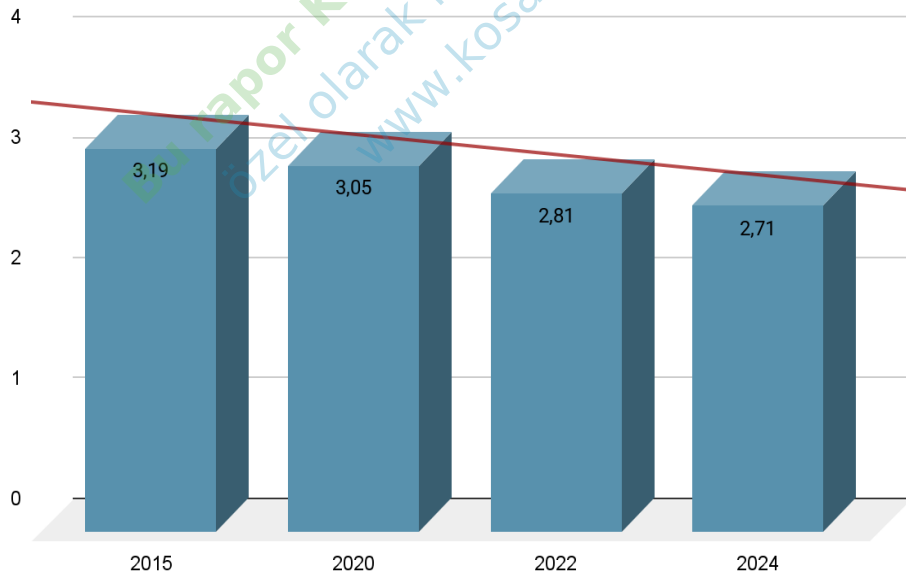
Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi <https://stat.gov.kg/>

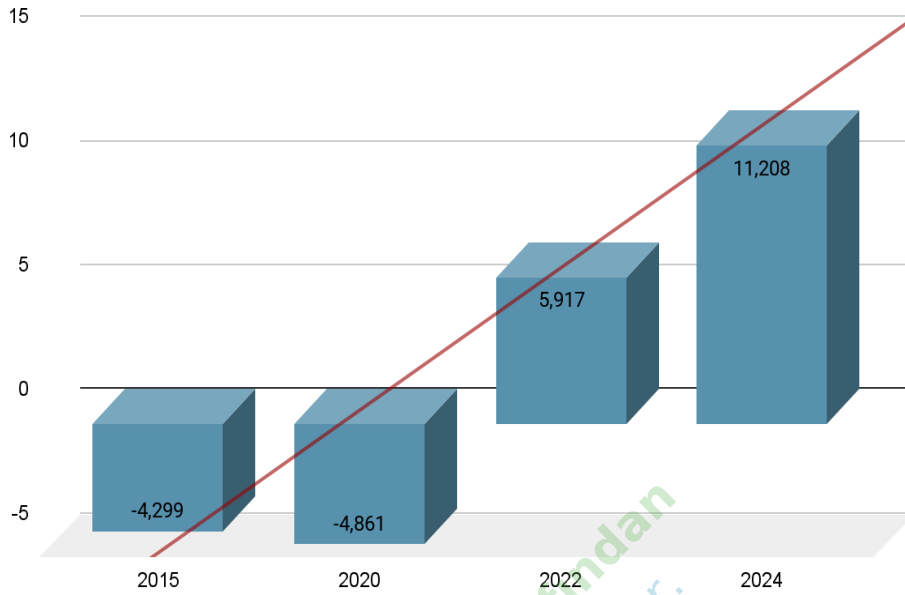
Şekil 16: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'ın Nüfusu

Şekil 17: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da Kent ve Kırsal Nüfusu

Şekil 18: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da Nüfus Artış Oranı

Şekil 19: 2015-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da Net Göç Oranı

Söz konusu dönemde kentleşme oranında dikkate değer bir artış yaşanmıştır. 2015 yılında toplam nüfusun yalnızca %34'ü kentsel alanlarda yaşarken, 2024 itibarıyla bu oran %41,14'e yükselmiştir. Bu artışa paralel olarak kırsal nüfusun oranı %66'dan %58,86'ya gerilemiştir. Bu durum, Kırgızistan'ın sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinde kırdan kente göçün belirleyici bir unsur olmaya devam ettiğini göstermektedir. Kentleşme oranındaki bu yükseliş, özellikle başkent Bişkek ve güneydeki Oş kenti gibi merkezlerde nüfus yoğunluğunun arttığına işaret etmektedir. Ancak bu gelişme, beraberinde kentsel altyapı, konut, istihdam ve sosyal hizmetlerde baskı oluşturma potansiyelini de barındırmaktadır.

Net göç verileri ise demografik hareketliliğin çift yönlü doğasını yansıtmaktadır. 2015 ve 2020 yıllarında negatif net göç yaşanırken, 2022 ve 2024 yıllarında pozitif bir göç dengesi oluşmuştur. Özellikle 2024 yılında net göçün 11 bini aşması, ülkenin uluslararası göç açısından cazibesinin arttığını düşündürmektedir. Bu gelişme hem ekonomik fırsatların artması hem de diasporanın geri dönüş eğilimleriyle ilişkili olabilir. Ancak bu pozitif net göç eğiliminin kalıcılığı, ülkenin siyasi istikrarı ve ekonomik sürdürülebilirliği ile doğrudan ilişkilidir.

Sonuç olarak Kırgızistan'ın demografik yapısında kentleşme ve göç hareketleri başta olmak üzere yapısal bir dönüşüm gözlemlenmektedir. Bu dönüşüm hem toplumsal dinamikleri hem de kamu politikalarını etkileyecek nitelikte olup; özellikle genç ve hareketli nüfusun barındırdığı potansiyelin doğru yönlendirilmesi, ülkenin kalkınma süreci açısından kritik önem taşımaktadır.

Kırgızistan'da iklimle ilgili sorunlar, tarımsal alanlarda yaşanan yapısal sorunlar ve kuraklık ve ekonomik kırılganlık başta gençler olmak üzere Kırgızistan'da göçün ana sebepleri arasında yer almaktadır. Örneğin, 2017'de yaşanan iklim felaketleri 3 binden fazla insanın ülke içinde yer değiştirmesini tetiklemiş olup (Jeenbaeva ve Banerjee, 2022), Kırgız nüfusunun yüzde 15'inin iç göçmen olduğu, bir buçuk milyondan fazla vatandaşın ise uluslararası göçmen olduğu tahmin edilmektedir. Ülke nüfusu göz önüne alındığında bu durum yaklaşık iki buçuk milyon vatandaşın yaşamlarında bir tür göç yaşadığı anlamına gelmektedir. Yaşanan bu sorunlar sebebiyle gençler daha müreffeh bir yaşam sürme arzusu ile göç etmeye ve dahası ülkelerine geri dönmemeye daha heveslidir (Murzakulova, 2020).

2.3.2. İşgücü

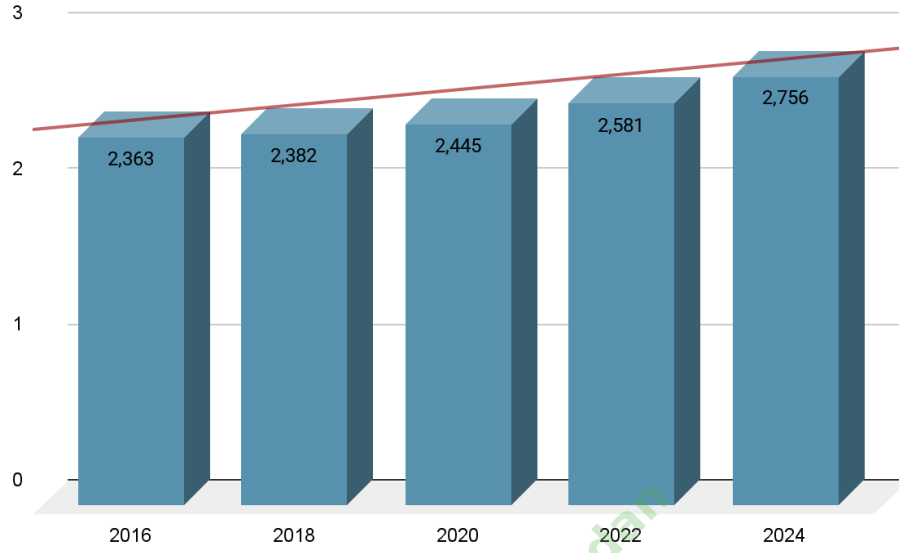
2014 yılında yapılan bir araştırma bulgularına göre (Ayyıldız, 2014) Kırgız vatandaşlarının önemli bir bölümü başta Rusya ve Kazakistan olmak üzere, yurtdışında çalışma eğilimindedir. Özellikle Rusya, bu işgücü göçünün temel hedef ülkesi konumunda yer alıp Kırgızistan'ın Sovyetler Birliği sonrası dönemde BDT üyesi olarak Rusya ile olan ekonomik ve tarihsel bağları, bu ülkeye yönelen işgücü göçünü belirgin şekilde artırmıştır.

Kırgızistan, yurtdışında çalışan işçileri aracılığıyla elde ettiği döviz gelirleri açısından da dikkat çekici bir konumda olmuştur. Bu bağlamda işçi dövizleri, ülke ekonomisinde yeni bir sermaye kaynağı işlevi görmek ve ekonomik kalkınma açısından stratejik bir araç haline gelmektedir. Göçmen işçilerin temel motivasyonları arasında ekonomik kazanç elde etme, yaşam koşullarını iyileştirme ve ailelerine maddi destek sağlama ön plana çıkmaktadır. Eğitim ya da mesleki gelişim hedefi gözetenlerin oranı oldukça düşüktür. Göçmen işçiler genellikle inşaat, hizmet ve imalat sektörlerinde istihdam edilmekte, çoğu zaman zorlu çalışma koşullarına ve yüksek yaşam maliyetlerine maruz kalmaktadırlar. Yurtdışındaki Kırgız işçilerin büyük bölümü, düşük vasıflı işlerde istihdam edilmekte ve bu durum, ülkedeki insan sermayesinin yeterince değerlendirilmediğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yurtdışından gelen döviz transferleri, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve demografik etkiler de doğurmaktadır. Özellikle ailelerin eğitim ve sağlık harcamaları gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında bu transferlerin etkisi büyüktür (Ayyıldız, 2014).

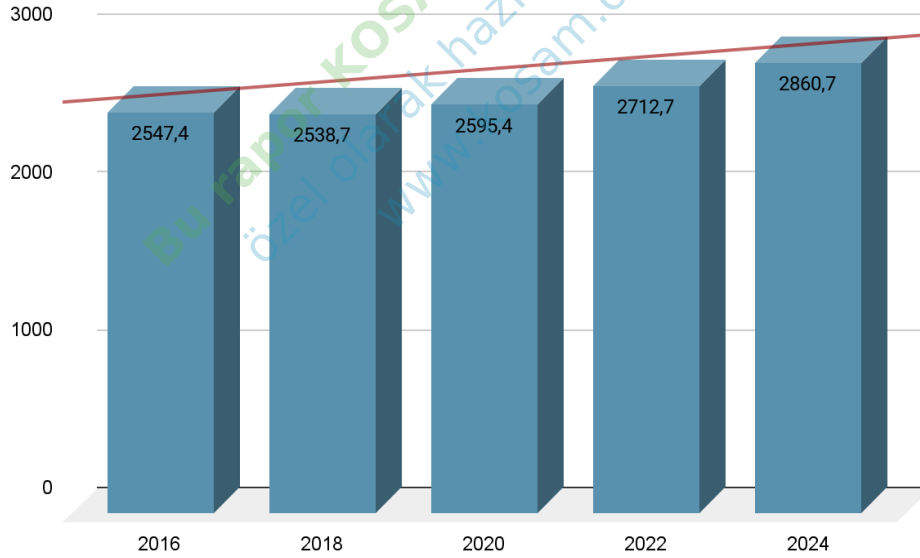
Tablo 12: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'ın Demografik Gelişimi

Yıllar	Çalışan Nüfus	İşgücü (bin kişi)	İşsiz Sayısı (bin kişi)	İşsizlik Oranı (%)
2016	2.363,7	2547,4	183,7	7,2
2018	2.382,4	2538,7	156,3	6,2
2020	2.445,2	2595,4	150,2	5,8
2022	2.581,1	2712,7	131,6	4,9
2024	2.756,0	2860,7	104,7	3,7

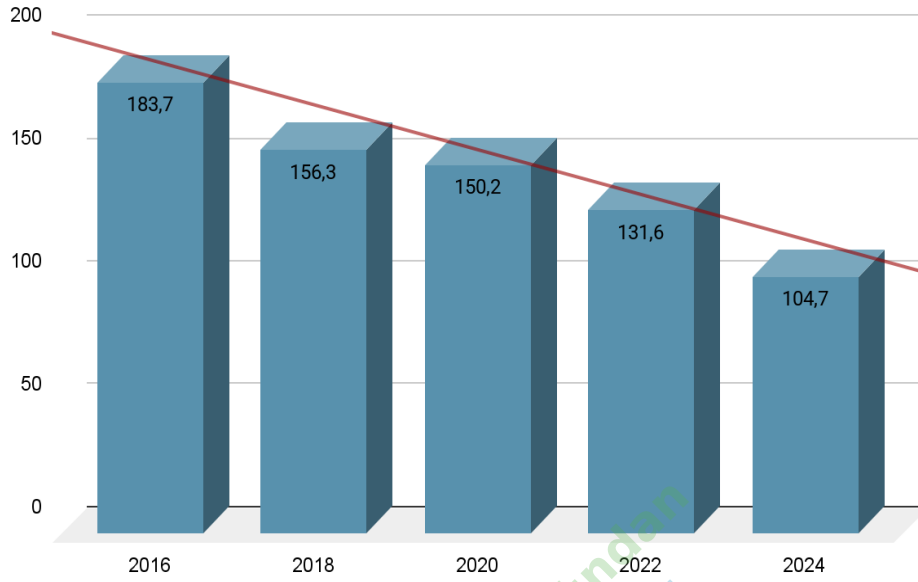
Kaynak: <https://stat.gov.kg/kg/statistics/zanyatost/>

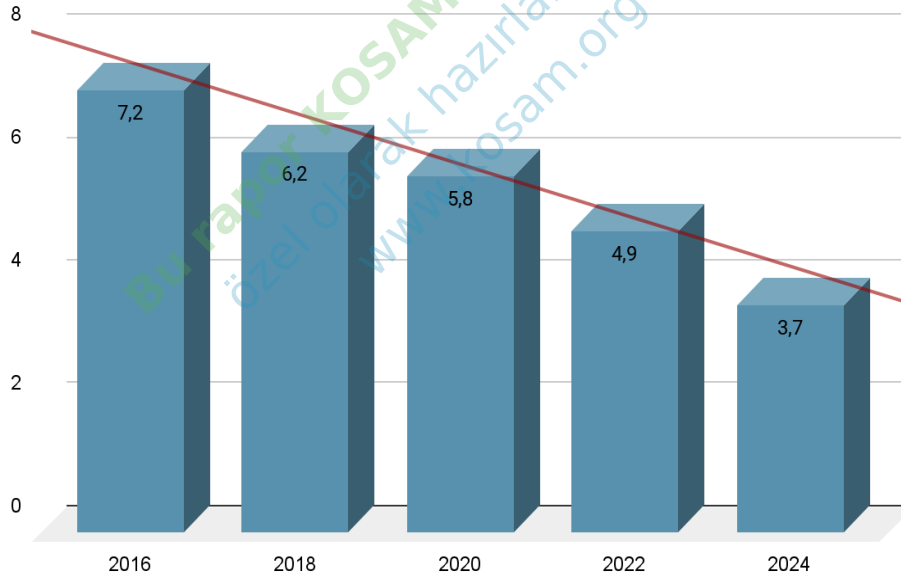
Şekil 20: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da Çalışan Nüfus

Şekil 21: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da İşgücü

Şekil 22: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da İşsiz Sayısı

Şekil 23: 2016-2024 Yılları Arasında Kırgızistan'da İşsizlik Oranı

2016–2024 dönemine ilişkin işgücü piyasası verileri, Kırgızistan'da ekonomik faaliyetlerin istihdama yansıyan olumlu yönlerini ortaya koymaktadır. Bu süreçte çalışan nüfus istikrarlı bir artış göstermiştir. 2016 yılında 2,36 milyon civarında olan çalışan nüfus, 2024 yılı itibarıyla 2,75 milyona ulaşmıştır. Söz konusu artış, ekonomik büyüme ve istihdam oluşturma kapasitesinin güçlendiğine işaret etmektedir.

Aynı dönemde işgücü arzında da artış gözlemlenmektedir. 2016 yılında yaklaşık 2,55 milyon olan toplam işgücü, 2024 yılında 2,86 milyona yükselmiştir. İşgücü arzındaki bu artış,

demografik büyüme, işgücü piyasasına katılım oranlarındaki yükseliş ve muhtemelen göçmen işçilerin etkisiyle açıklanabilir. Ancak dikkat çekici olan nokta, işgücündeki artışa rağmen işsiz sayısının düşüş eğilimi göstermesidir. 2016 yılında 183,7 bin olan işsiz sayısı, 2024 yılına gelindiğinde 104,7 bine gerilemiştir. Bu düşüş, işgücü piyasasında istihdamın görece olarak artırıldığını ve işsizlik sorununun kısmen kontrol altına alındığını göstermektedir.

İşsizlik oranı da benzer biçimde düşüş eğilimindedir. 2016 yılında %7,2 olan işsizlik oranı, 2024 itibarıyla %3,7 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu oran, bölgesel ölçekte değerlendirildiğinde oldukça düşük olup, Kırgızistan işgücü piyasasının istikrar kazandığını göstermektedir. Bununla birlikte, nicel göstergelerdeki olumlu tabloya karşın, istihdam edilen bireylerin sektörel dağılımı, kayıt dışılık oranı, iş kalitesi, ücret düzeyi ve çalışma koşulları gibi nitel unsurlar da işgücü piyasasının yapısal durumu açısından ayrıca değerlendirilmelidir.

2.3.3. Ülke Ekonomisi

Kırgızistan'ın ekonomik yapısı büyük ölçüde altın madenciliğine ve dış işgücü gelirlerine dayalıdır. Altın ihracatı, dış ticarete önemli bir yer tutmaktadır ancak ihracatın bu denli tek bir sektöre yoğunlaşması ürün çeşitliliğinin gelişmesini engelleyen yapısal bir sorun oluşturmaktadır. 2024 yılında ihracat 7,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olup başlıca ihraç ürünleri arasında işlenmemiş altın, değerli metal cevherleri, petrol ürünleri ve taşkömürü yer almaktadır. İthalat ise 28,6 milyar dolar gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaşmış ve bu durum, ülkenin dış ticaret açığını önemli ölçüde artırmıştır. Dış ticaretteki bu dengesizlik, ithalata bağımlı üretim yapısının ve kıyı ülke olmamasının getirdiği lojistik sınırlılıkların bir sonucudur. Hükümetin uyguladığı reform politikaları -özellikle özelleştirme süreçleri ve serbest piyasa düzenlemeleri- ekonomide kurumsal yapının güçlenmesine katkı sunmuştur. Ancak, yüksek dış açık, ihracatta sektörel çeşitlenme eksikliği ve işgücü piyasasındaki verimsizlik gibi yapısal sorunlar büyümenin sürdürülebilirliği açısından risk oluşturmaktadır. Orta vadede büyüme oranının %5 seviyelerinde seyretmesi beklenmekte ancak bu büyümenin uzun vadeli etkisinin pozitif olması, sanayileşme stratejilerinin başarısı ve dışa bağımlılığın azaltılması ile mümkün olacaktır.

Tablo 13: Kırgızistan'ın Ülke Ekonomisi (2024)

Gösterge (2024)	Değer (2024)
GSYİH	17,48 milyar ABD doları
GSYİH Büyüme Hızı	9,04
Kişi Başına GSYİH	2,419 bin dolar
Enflasyon	5.01
İhracat	3,827.7 milyon dolar
İthalat	11,641.84 milyon dolar
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım (milyon \$)	650,00
Ülke dışından gelen doğrudan yatırımın GSYİH ya oranı (%)	4,30
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım stoku (milyon \$)	7 206,00
Ülke dışına giden doğrudan yatırım (milyon \$)	50,00

Kırgızistan'ın doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) açısından 2024 yılı görünümü, ülkenin yatırım ortamındaki dinamikleri anlamak açısından dikkate değerdir. 2024 yılında ülkeye tahmini olarak 650 milyon ABD doları tutarında doğrudan yabancı yatırım girişi gerçekleşmiş olup, bu tutar 2023 yılına kıyasla hafif bir gerilemeyi işaret etmektedir (2023: 700 milyon \$). Söz konusu azalma, küresel ekonomik belirsizlikler, jeopolitik riskler veya yatırımcı güveninde meydana gelen dalgalanmalarla ilişkilendirilebilir. Buna rağmen, yabancı sermaye stoku 2024 yılında 7,2 milyar dolara ulaşarak birikimli olarak artmaya devam etmiş ve bu durum Kırgızistan'ın yabancı yatırımcılar nezdinde hâlâ cazip bir destinasyon olduğunu göstermektedir. Doğrudan yabancı yatırımların gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki oranı ise 2023 yılında %5 düzeyindeyken, 2024'te %4,3'e gerilemiş; bu düşüş, GSYİH artış hızının DYY artış hızından yüksek olmasına da işaret edebilir.

Kırgızistan'da madencilik sektörü, özellikle altın madenciliği, doğrudan yabancı yatırımlar açısından baş sektör konumundadır. Ülkeye gelen DYY'nin sektörel dağılımında bu alanın belirleyici olması, yatırım çeşitliliğinin sınırlı olduğunu ve ekonominin yapısal dönüşüme duyduğu ihtiyacı yansıtmaktadır. Diğer yandan, ülke dışına yapılan doğrudan yatırımların oldukça sınırlı düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. 2024 yılında yurtdışına yapılan DYY 50 milyon dolar ile düşük seviyede kalmış; bununla birlikte Kırgız sermayesinin dışa açılımı anlamında sınırlı bir eğilim gözlenmektedir. Ülke dışına yapılan toplam yatırım stoku da aynı yıl itibarıyla 160,3 milyon dolarda kalmıştır. Bu veriler, Kırgızistan'ın küresel sermaye akımları içerisinde daha çok yatırım alan konumda olduğunu ve sermaye ihracının henüz gelişmişlik düzeyi açısından erken aşamada bulunduğunu göstermektedir. Önümüzdeki yıllarda yatırım ortamının çeşitlendirilmesi, hukuki güvencelerin artırılması ve üretken sektörlerle yönelim, DYY'nin sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşımaktadır.

2.4. Özbekistan

Orta Asya'nın merkezinde yer alan Özbekistan, 447.400 km² yüzölçümü ile bölgenin yüzölçümü bakımından en büyük ülkelerinden biridir. 2025 yılı itibarıyla yaklaşık 37,7 milyonluk nüfusu ile Orta Asya cumhuriyetleri arasında en kalabalık ülke konumundadır. Nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanlar (%88) oluştururken, Hristiyan Ortodokslar (%9) ve diğer inanç grupları (%3) daha az temsil edilmektedir. Ülkenin başkenti ve en büyük kenti Taşkent olup, Semerkant, Andican, Namangan ve Buhara diğer önemli şehirler arasında yer almaktadır. Resmi dil Özbekçe olmakla birlikte Rusça da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Özbekistan, çok partili sisteme dayalı bir cumhuriyet olarak yönetilmektedir. 2004 yılında yapılan anayasal düzenlemelerle iki meclisli bir yasama sistemi oluşturulmuş; Yasama Meclisi (150 milletvekili) ve Senato (100 senatör) olmak üzere Yüksek Meclis yapılandırılmıştır. Yasama Meclisi üyeleri doğrudan halk oyuyla seçilirken, Senato üyeleri bölgesel meclislerce ve Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmektedir. Cumhurbaşkanı, yürütme organının başıdır ve aynı zamanda Bakanlar Kurulu'nu atama ve görevden alma yetkisine sahiptir. Hâlihazırda devlet başkanlığı görevini Şavkat Mirziyoyev sürdürmektedir.

Özbekistan, zengin yer altı kaynakları ile dikkat çeken bir ülkedir. Türkmenistan gibi, Özbekistan da gaz rezervleriyle bilinir; ayrıca pamuk endüstrisi ve yurt dışındaki göçmenlerin ailelerine gönderdikleri dövizler de önemli bir role sahiptir. Ülkede 100'ü aşkın çeşitlilikte maden rezervi bulunmaktadır. Özellikle altın, bakır ve uranyum rezervleri açısından dünya ölçeğinde önemli bir yere sahiptir. Altın üretiminde Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içinde Rusya'dan sonra ikinci, dünyada ise dokuzuncu sıradadır. Nevai bölgesinde yer alan Muruntov yatağı, dünyanın en büyük açık altın madenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bakır rezervlerinin yaklaşık 1,3 milyon ton olduğu tahmin edilen ülkede, bu kaynaklar hem iç tüketim hem de ihracat açısından stratejik öneme sahiptir. Özbekistan aynı zamanda dünyanın yedinci büyük uranyum üreticisi ve beşinci büyük ihracatçısı konumundadır. Diğer doğal kaynaklar arasında doğal gaz, tuz, mermer, granit, demir, manganez, krom ve çeşitli inşaat hammaddeleri öne çıkmaktadır. Sanayi üretiminde özellikle renkli metaller (altın, bakır, volfram, molibden) önemli bir paya sahiptir. Almalık Metalurji Kompleksi ve Çırçık'taki volfram-molibden fabrikası, bu alandaki başlıca üretim tesislerindendir.

Topraklarının %46'sı yayla ve bozkır, %41'i ise çöl ve farklı arazi tiplerinden oluşan Özbekistan, tarımsal üretim açısından sulanabilir alanlar bakımından Orta Asya'nın en avantajlı ülkelerinden biridir. Toplam kara alanlarının %10'u tarıma elverişli olup, bu arazilerin yaklaşık %95'i sulanabilmektedir. Bu özelliğiyle ülke, özellikle pamuk ve tahıl üretiminde öne çıkmaktadır. Ekilebilir alanların büyük ölçüde sulanabilir olması, tarımsal

verimliliği artırmakta ve kırsal nüfusun geçim kaynaklarının sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Özbekistan, çok sayıda uluslararası kuruluşu üye olarak küresel düzeyde siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliğini güçlendirmeye yönelik aktif bir politika izlemektedir. Ülke; Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü (gözlemci statüsüyle), Uluslararası Para Fonu, İslam İşbirliği Teşkilatı, Şanghay İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Dünya Sağlık Örgütü gibi pek çok önemli kuruluşta yer almaktadır. Bu üyelikler, Özbekistan'ın uluslararası normlara entegrasyonunu ve dış ilişkilerdeki kurumsal kapasitesini güçlendirmektedir.

Tablo 14: Özbekistan'ın Ülke Profili (2024)

Gösterge (2024)	Değer (2024)
Nüfus	36,8 milyon
GSYİH	115,0 milyon
GSYİH Büyüme Hızı	6,5
Kişi Başına GSYİH	3.161 bin dolar
Enflasyon	9,64
İşsizlik Oranı	5,5
İhracat	168,96 milyar
İthalat	55,5 milyar

Kaynak: Ticaret Bakanlığı-IMF-Dışişleri bakanlığı

2024 yılı itibarıyla Özbekistan ekonomisi, önemli makroekonomik göstergeler ışığında değerlendirildiğinde, hızlı büyüme dinamikleri sergilemektedir. Ülkenin 36,8 milyonluk nüfusu, işgücü piyasası ve tüketim potansiyeli açısından önemli bir büyüklük teşkil etmektedir. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) büyüme hızı %6,5 oranında gerçekleşmiş olup, bu durum Özbekistan ekonomisinin güçlü bir büyüme ivmesi yakaladığını ve gelişmekte olan ülkeler arasında rekabetçi bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Kişi başına düşen GSYİH'nın 3.161 ABD doları seviyesinde olması, ülkenin orta gelir grubunda yer aldığını ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğine dair olumlu bir gösterge sunduğunu ifade etmektedir. Enflasyon oranının %9,64 olarak gerçekleşmesi, fiyat istikrarı açısından orta düzeyde bir riskin varlığına işaret etmekle birlikte, tek haneli enflasyon seviyesi ekonomik politikaların görece disiplinli uygulandığını göstermektedir. İşsizlik oranının %5,5 seviyesinde seyretmesi, işgücü piyasasında nispeten sağlıklı bir durumun varlığına ve istihdamın belli ölçüde dengelendiğine işaret etmektedir. Dış ticaret verileri incelendiğinde ise, 168,96 milyar dolar ihracat ve 55,5 milyar dolar ithalat hacmi, Özbekistan'ın dış ticaret fazlası verdiğini ve ihracat odaklı bir ekonomik yapıyı benimsendiğini göstermektedir. Bu durum, ülkenin dış ekonomik dengelerinin güçlenmesine katkı sağlamakta ve makroekonomik istikrarın desteklenmesinde önemli rol oynamaktadır.

2.4.1. Demografi

2010 yılında yapılan bir araştırmaya göre Özbekistan'ın demografik yapısı tarihsel, siyasi ve sosyoekonomik birçok etkenin bileşkesi olarak şekillenmiştir. Asya kıtasının Batı Türkistan bölgesinde yer alan ülke, tarih öncesi dönemlerden itibaren elverişli coğrafi koşulları sayesinde önemli bir yerleşim alanı olmuştur. İlk dönemlerde göçebe yaşam tarzının hâkim olduğu bölgede, tarihsel süreç içerisinde çeşitli kavimler, imparatorluklar ve siyasi otoriteler demografik yapının biçimlenmesinde etkili olmuştur. Özellikle Büyük Hun İmparatorluğu'nun bölgeye gelişiyle birlikte ilk toplu yerleşimler başlamış, izleyen yüzyıllarda Büyük Göçler, savaşlar ve hanedan mücadeleleri demografik yapıyı hem nicel hem de nitel anlamda dönüştürmüştür. Rus işgali ve ardından gelen Sovyetler Birliği döneminde ise demografik yapı köklü bir değişime uğramış, kırsal alanlarda Özbek nüfus yoğunlaşırken, kent merkezlerinde Rus etnik unsurlar belirleyici hâle gelmiştir. Stalin dönemindeki zorunlu yer değiştirme politikaları, SSCB döneminde Özbek halkının ikinci sınıf statüde konumlandırılması ve merkezi planlama doğrultusunda yürütülen nüfus politikaları, ülkedeki demografik dengesizliklerin ve etnik çeşitliliğin başlıca sebeplerindendir. 1991'deki bağımsızlık sonrası dönemde ise dış göçle ülkeye dönen Özbek nüfusunun etkisiyle yeniden şekillenen yapı, şehirleşme oranlarının artmasına rağmen hâlâ kırsal nüfusun baskın olmasıyla dikkat çekmiştir.

1989'da Komünist Parti Şefi ve Komünist Özbekistan'ın lideri olan İslam Kerimov 1989'dan 2016'daki ölümüne kadar ülkeyi yönetmiş, bu süreçte özellikle radikal İslami örgütler ve ülkedeki teröristlerin varlığı iddiası otoriter rejim için bir gerekçe olarak kullanılmıştır. Özbekistan, bağımsızlığından sonra azınlıkların göçüne ve yurt dışına giden işgücü göçüne sahne olmuştur. Dahası, Özbekistan da tıpkı Kırgızistan ve Tacikistan gibi yurt dışına giden işgücü göçünü desteklemiştir. Nitekim İslam Kerimov'un ölümünden bir yıl sonra başta Kazakistan ve Rusya gibi BDT ülkeleri olmak üzere yurt dışına göç eden Özbeklerin toplam sayısı 6,8 milyona ulaşmış, 2018'de sayı neredeyse iki katına çıkmış ve toplamda 13,8 milyon Özbek yurt dışına göç etmiştir (IOM, 2021) İslam Kerimov'un ölümünden sonra Özbekistan cumhurbaşkanı olan Şavkat Mirziyoyev, hem sözleriyle hem de politikalarıyla göçe destek vermiştir. Örneğin 2017'de Mirziyoyev'in Rusya ziyareti sırasında, Rusya ve Özbekistan arasında daha fazla Özbek göçmeni işe almak amacıyla hükümetler arası bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayı takiben hükümet göçe destek veren çeşitli uygulama ve kararnamelere de imza atmıştır (Eurasianet.Org., 2017).

Bununla birlikte, Kırgızistan ve Tacikistan'dan farklı olarak, işgücü göçüne olan desteğin ana nedeni döviz getirisinden ziyade ülkenin artan nüfusuna karşılık hükümetin yeterli iş imkanları tesis edememesidir. Özbekistan'dan yurt dışına giden işçi göçmenlerin çoğu,

cumhuriyetin en fakir hanelerinden ve ekonomik olarak güvensiz bölgelerinden gelmektedir. Bu nedenle, göçmenlerin Özbekistan'a gönderdikleri dövizler daha hayati hale gelmiştir. Nitekim söz konusu dövize bağımlı yaşayan nüfus için dövizlerin gelişinde bir kesinti olması durumunda bu insanların çoğu yoksulluğa sürüklenebilir (Seitz, 2019).

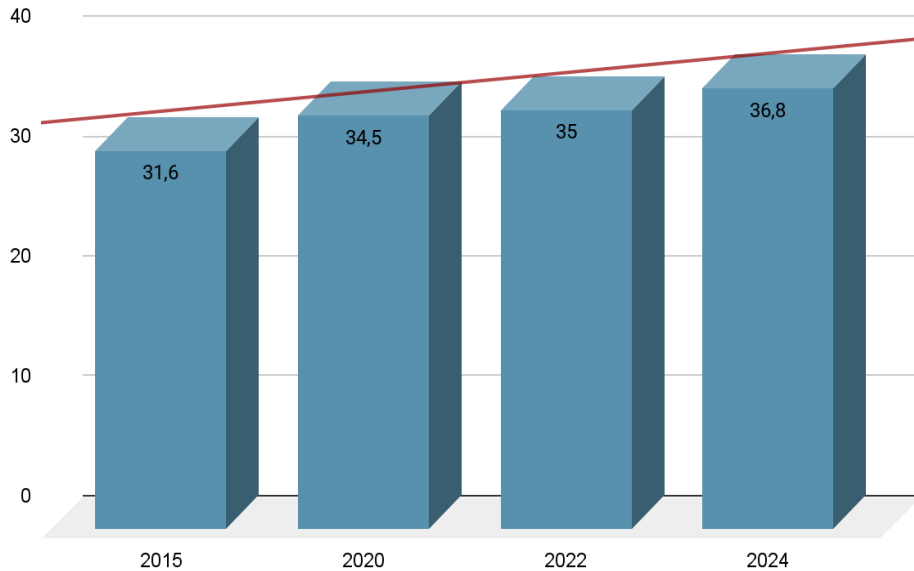
Özbekistan Cumhuriyeti, yukarıda belirtilen göç modelinin yanı sıra iklim mülteci sorunları da yaşamaktadır. Yüksek sıcaklıklar, yıllık yağışların azalması, kuraklık, toprak erozyonu, çölleşme, su kıtlığı ve Aral Denizi'nin çevresel felaketi ile çifte karayla çevrili bir ülke olan ülkede binlerce insan ülke içinde yerinden edilmiş olup Aral Denizi çevresindeki çevre ve iklim koşulları kötüleşmeye devam ettikçe sayının yüzbinleri aşması muhtemel görülmektedir (IOM, 2021).

2009 yılı itibarıyla nüfusun yaklaşık %60'ının kırsal kesimde yaşaması, ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyiyle doğrudan ilişkili bir göstergedir. Ayrıca genç ve dinamik nüfus yapısı, ortalama yaşam süresi, doğum ve ölüm oranları gibi göstergeler, 2010 yılı itibarıyla Özbekistan'ın demografik olarak gelişmekte olan bir ülke profili çizdiğini ortaya koymaktadır (Çığır, 2010).

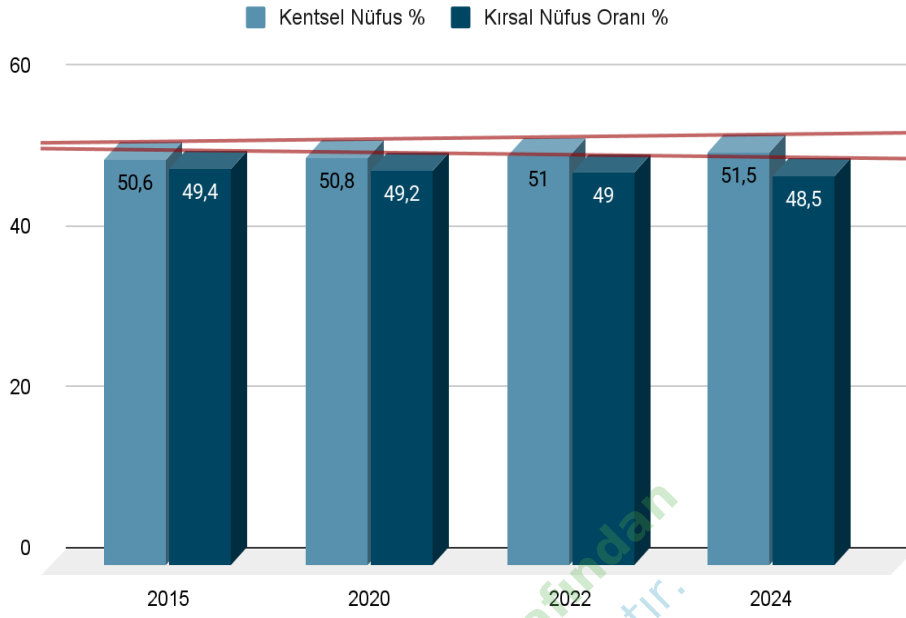
Tablo 15: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'ın Demografik Gelişimi

Yıllar	Nüfus	Kentsel Nüfus %	Kırsal Nüfus Oranı %	Nüfus Artış Oranı	Net Göç
2015	31,6	50,6	49,4	1,75	-14,000
2020	34,5	50,8	49,2	1,53	-9,20
2022	35,0	51,0	49,0	1,44	-5,00
2024	36,8	51,5	48,5	1,60	-7,06

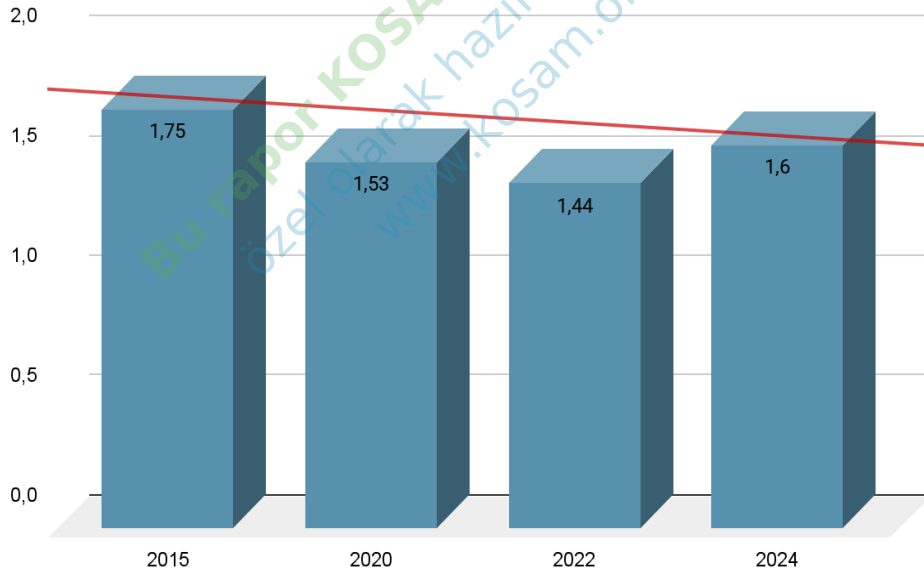
Kaynak: Özbekistan Ulusal İstatistik Komitesi <https://stat.uz/en/> ; BM

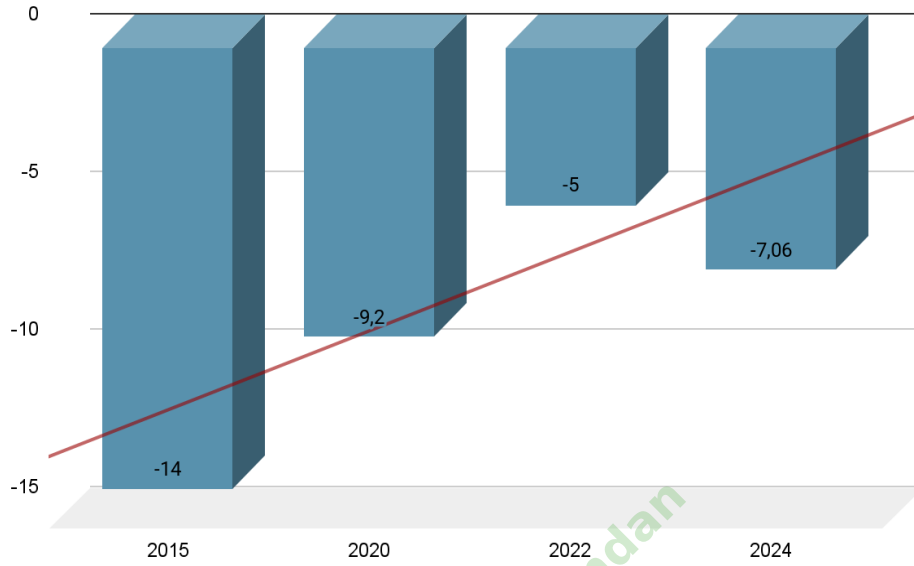
Şekil 24: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'ın Nüfusu

Şekil 25: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da Kır Kent Nüfus Oranı

Şekil 26: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da Nüfus Artış Oranı

Şekil 27: 2015-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da Net Göç Oranı

Özbekistan'ın demografik yapısı, 2015–2024 döneminde istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. 2015 yılında 31,57 milyon olan ülke nüfusu, 2020'de 34,23 milyona, 2022'de 35,27 milyona ve 2024'te 37,74 milyona ulaşmıştır. Bu dönemde yıllık nüfus artış oranı, 2015 yılında %1,75 düzeyinde iken, izleyen yıllarda görece bir yavaşlamayla 2022'de %1,44 seviyesine gerilemiş; 2024 yılı için ise artış oranı %1,60 olarak tahmin edilmiştir. Bu durum, Özbekistan'ın hâlen genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Net göç verilerine bakıldığında, Özbekistan'ın söz konusu dönemde negatif net göç sergilediği görülmektedir. 2015 yılında -14.000 olarak kaydedilen net göç, izleyen yıllarda azalan bir eğilim göstermiş ve 2024 yılında -5.000 seviyelerine kadar gerilemiştir. Bu durum, ülkenin genel olarak göç veren bir ülke olma konumunu korumakla birlikte dış göç oranlarında kısmi bir azalma yaşandığını göstermektedir. Özellikle 1991 sonrası dönemde yoğun biçimde yurtdışına yönelen iş gücünün, Rusya Federasyonu, Kazakistan gibi Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine yöneldiği bilinmektedir. Dış göçteki azalma, Özbekistan'daki ekonomik reformların ve istihdam olanaklarının kısmen artmasına bağlı olarak değerlendirilebilir.

2.4.2. İşgücü

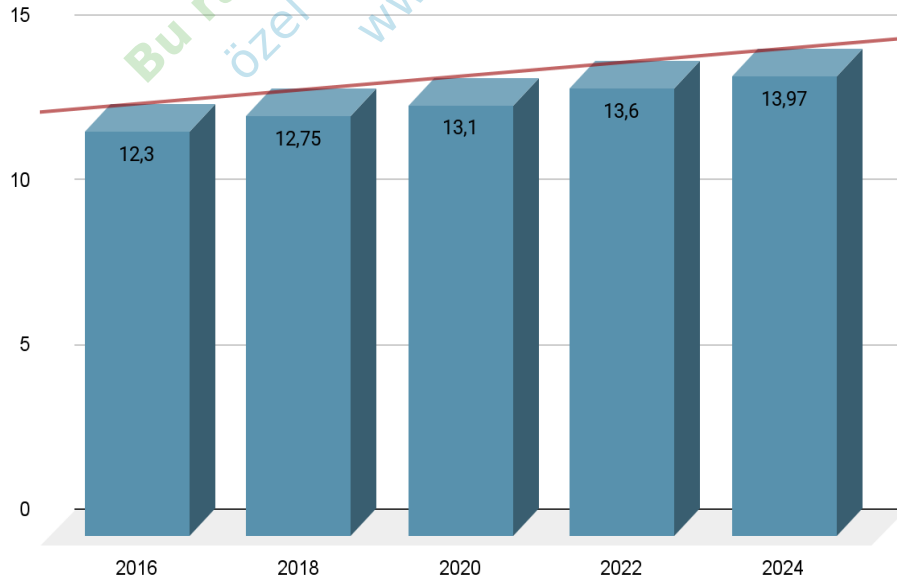
Kocaeli Ticaret Odası'nın 2019 yılında yayınladığı rapora göre genç ve dinamik bir demografik yapıya sahip olan Özbekistan'da nüfusun %56'sı 25 yaş altı, %34'ü ise 15 yaş altı bireylerden oluşmaktadır. Bu durum, ülkenin genç iş gücü potansiyelini ortaya koymakla birlikte, istihdam ve eğitim politikalarının önemini de artırmaktadır. Ekonomik olarak aktif nüfusun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde çalışan nüfusun %56,7'sini erkekler, %43,3'ünü ise kadınlar oluşturmaktadır. Resmî verilere göre ülkede yaklaşık 13 milyon

kişinin istihdam edildiği belirtilmekle birlikte, 2015 yılı itibarıyla yalnızca 2.700 kişinin işsiz olduğu raporlanmıştır. Ancak bu rakamların hem kayıt dışı istihdamı hem de gizli işsizliği yeterince yansıtmadığı, dolayısıyla işsizlik oranlarının gerçekte açıklananın çok üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim, Özbekistan'da devletin istihdamı artırmaya yönelik çeşitli tedbirler almasına rağmen düşük ücret düzeyi ve sınırlı istihdam olanakları, iş gücünün ülke dışına yönelmesine yol açmaktadır. Nitekim Rusya Federal Göçmenlik Hizmeti'nin Ocak 2015 verilerine göre, Rusya'da çalışan toplam 10,9 milyon yabancı işçi arasında, 2,3 milyon kişiyle Özbekistan vatandaşları ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum da Özbekistan'ın dış göç veren ülkeler arasında önemli bir konumda bulunduğunu ve özellikle genç iş gücünün yurt dışına yöneldiğini açıkça göstermektedir (Kocaeli Ticaret Odası, 2019).

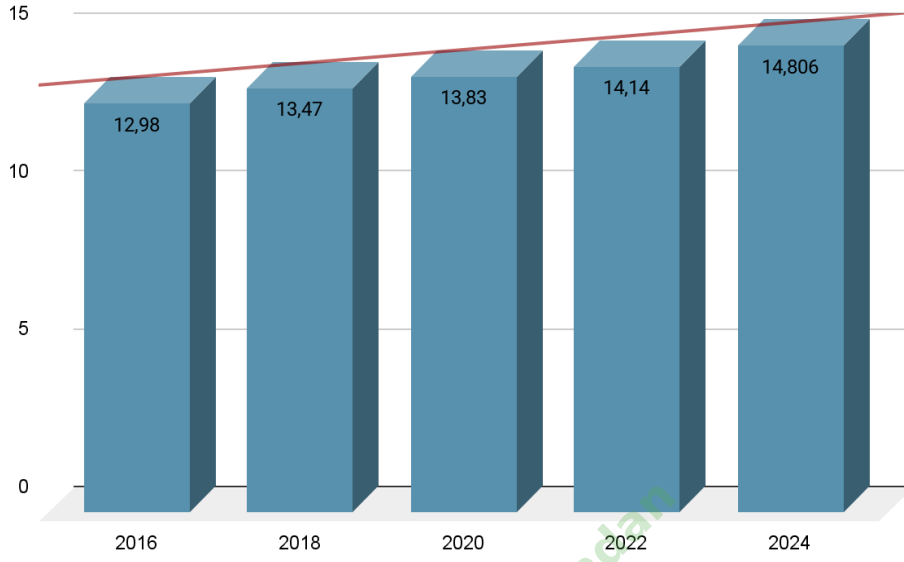
Tablo 16: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da İşgücü Piyasa Göstergesi

Yıllar	Çalışan Nüfus	İşgücü (bin kişi)	İşsiz Sayısı (bin kişi)	İşsizlik Oranı (%)
2016	12,300	12,980	680	5,2
2018	12,750	13,470	720	5,4
2020	13,100	13,830	730	5,3
2022	13,600	14,140	540	4,5
2024	13,970	14,806	836	4,5

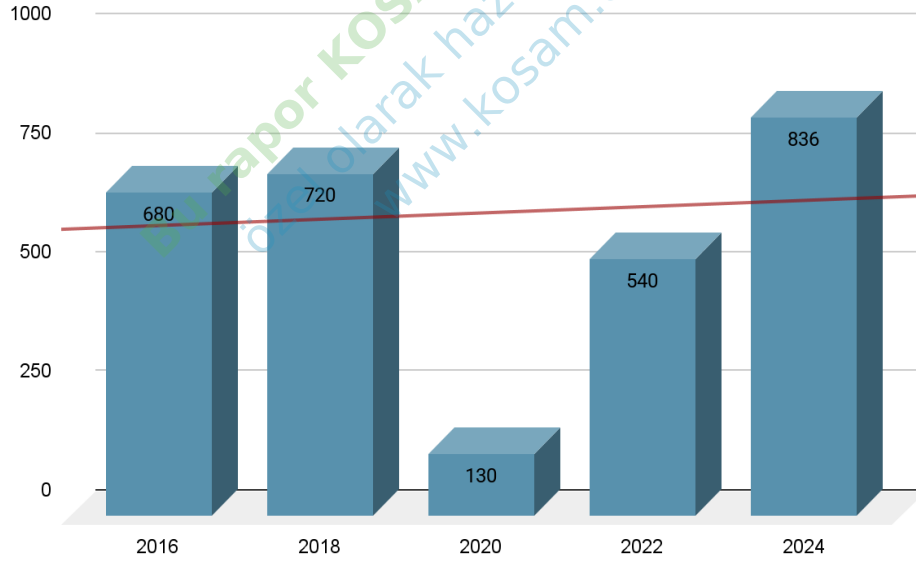
Kaynak: ILO, Wordbank, Özbekistan Ulusal İstatistik Komitesi <https://stat.uz/en/>

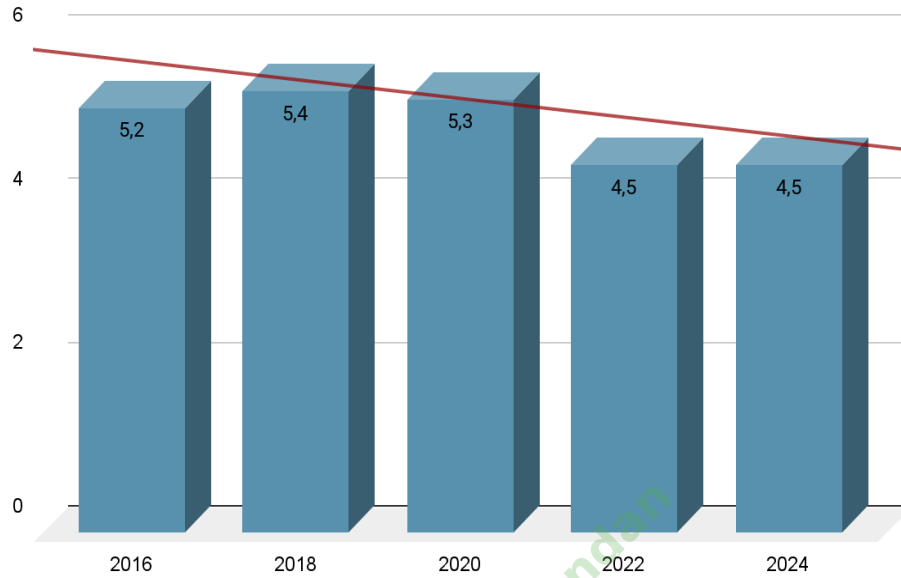
Şekil 28: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da Çalışan Nüfus

Şekil 29: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da İşgücü

Şekil 30: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da İşsiz Sayısı

Şekil 31: 2016-2024 Yılları Arasında Özbekistan'da İşsizlik Oranı

Nüfus artış oranı 2020 yılında %1,53, 2022'de %1,44 olarak kaydedilmiş, 2024 yılı itibarıyla ise yeniden %1,60'a yükselmiştir. 2015 yılı itibarıyla nüfusun %56'sının 25 yaş altı olduğu bilgisi, 2020 ve sonrasında da geçerliliğini büyük ölçüde koruduğu düşünülürse bu da Özbekistan'ın demografik fırsat penceresi içinde olduğunu göstermektedir (Kocaeli Ticaret Odası, 2019). Bununla birlikte, genç nüfusun ekonomik sisteme etkin biçimde entegre edilebilmesi için istihdam kapasitesinin artırılması, işgücü piyasasının nitelikli iş gücünü çekebilecek yapısal esnekliğe kavuşması büyük önem arz etmektedir. 2020 yılında 13,1 milyon, 2022'de 13,6 milyon ve 2024 itibarıyla yaklaşık 13,97 milyon kişinin istihdam edildiği verileri, sayısal olarak büyüyen bir işgücü arzına işaret etmektedir. Ancak bu artış, aynı ölçüde kaliteli ve sürdürülebilir istihdam olanaklarıyla desteklenememektedir.

İşgücü piyasasına yönelik temel yapısal sorunlardan biri, kayıt dışı istihdam ve gizli işsizliktir. 2015'te resmi olarak yalnızca 2.700 kişinin işsiz olduğu bildirilmişse de bu verilerin gerçek işsizlik oranlarını yansıtmadığı akademik çevrelerde genel kabul görmektedir. Nitekim 2022 ve 2024 verilerine göre işsizlik oranı %4,5 düzeyinde seyretse de bu oran özellikle kırsal bölgelerdeki eksik istihdam, geçici işler ve kapsayıcı sosyal güvenlik sisteminin yetersizliği göz önüne alındığında oldukça tartışmalıdır.

Bu dönemde şehirleşme oranındaki artış (%50,8'den %51,5'e), kırsal nüfusun azalmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, kırsal alandan kentlere yönelik iç göçün sürdüğünü ve bu göçün büyük oranda ekonomik nedenlere dayandığını göstermektedir. Ancak kentlerde oluşturulan yeni istihdam alanları, söz konusu göç dalgasını yeterince absorbe edememekte bu da şehirlerde işsizliğin ve gelir eşitsizliğinin artmasına neden olabilmektedir.

Ayrıca dış göç dinamikleri, Özbekistan işgücü piyasasını etkileyen en kritik unsurlardan biridir. 2020'de net göç -9.200, 2022'de -5.000, 2024 yılında ise yeniden -7.060 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler, göç oranlarında dalgalanma yaşandığını ve ülkenin halen göç veren bir ülke konumunda olduğunu göstermektedir. 2015 yılında Rusya'daki toplam yabancı işçi sayısı içinde 2,3 milyon Özbek vatandaşının yer aldığı dikkate alındığında, bu eğilimin devam ettiği ve özellikle genç, erkek ve nitelikli iş gücünün ülke dışına yöneldiği sonucuna varılabilir.

2.4.3. Ülke Ekonomisi

Özbekistan ekonomisi, son yıllarda hızlı bir dış ticaret genişlemesi ve çok yönlü ekonomik iş birlikleri ile önemli bir büyüme performansı göstermektedir. Ülkenin ihracatında başlıca ticaret partnerleri arasında İsviçre, Çin, Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Türkiye yer almakta olup; ithalatta ise Çin, Rusya Federasyonu, Güney Kore, Kazakistan ve Türkiye öncelikli konumdadır. Dış ticaret hacminde yaşanan artış, özellikle Cumhurbaşkanı Mirziyoyev'in görevi devralması sonrası reformlar ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesiyle ivme kazanmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında ticaret hacmindeki sırasıyla %25 ve %16'lık artışlar, Özbekistan'ın bölgesel ticaret ağına entegrasyonunu güçlendirdiğini göstermektedir. Ayrıca, 2018 yılında Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatının %40 oranında artması ticaret dengesinde dış ticaret fazlası verilmesine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, resmi verilere yansımayan ve 100 milyon doların üzerinde olduğu tahmin edilen baval ticareti gibi kayıt dışı ticaret faaliyetleri, dış ticaret açığının bir miktar telafisinde rol oynamaktadır.

Türk sermayeli şirketlerin Özbekistan'daki varlığı ve yatırımları da ekonominin çeşitlenmesinde önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. 2018 yılında kurulan 364 yeni Türk sermayeli şirketle birlikte toplamda yaklaşık 1100 Türk sermayeli şirket faaliyet göstermekte olup, bankacılık, ilaç, inşaat, otomotiv, ayakkabı, turizm ve gıda sektörlerine yönelik 1 milyar dolar düzeyindeki yatırımların yaklaşık 300 milyon dolarlık ihracat katkısı sağladığı ve 50.000 kişiye istihdam oluşturduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca, Türk müteahhitlik firmalarının üstlendiği projelerin toplam tutarının 2,7 milyar dolar düzeyinde olması, iki ülke arasındaki ekonomik entegrasyonun altyapı ve inşaat sektöründe de derinleştiğini göstermektedir.

Özbekistan'ın ihracat kalemlerinde petrol gazları, otomotiv, pamuk, bakır, radyoaktif elementler, altın, yaş meyve ve çinko öne çıkarken; ithalat kalemlerinde otomotiv aksamaları, ilaç, petrol yağları ve ahşap ürünleri yer almaktadır. Bu ürün dağılımı, Özbekistan ekonomisinin hem doğal kaynaklar hem de imalat sektörü açısından çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. İkili ticaret rakamları da son yıllarda olumlu bir seyir izlemekte; 2016-

2018 döneminde ihracat ve ithalat hacminde artış gözlenirken, ticaret dengesi 2018 yılında dış ticaret fazlasına dönüşmüştür. Başlıca ihracat ürünlerimizin temizlik maddeleri, ilaç, römork ve plastik ürünleri gibi çeşitlenmiş ürünlerden oluşması, ülkenin katma değerli üretim kapasitesini artırma yönündeki çabalarını yansıtmaktadır. Öte yandan, bakır ve bakır alaşımları, pamuk ipliği, işlenmemiş çinko, petrol yağları gibi ithalat ürünleri, Özbekistan'ın hammadde ve ara malı ihtiyaçlarının devam ettiğini göstermektedir (Dışişleri Bakanlığı).

Özbekistan ekonomisi, büyük ölçüde doğal gaz ve diğer emtia ihracatına dayalı bir yapıya sahip olmakla birlikte, 2016 yılından itibaren uygulamaya konulan kapsamlı ve iddialı ekonomik reformlarla birlikte daha çeşitlenmiş, rekabetçi ve dışa açık bir ekonomik yapının inşasına yönelmiştir. Söz konusu reformlar, yalnızca ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Özbekistan'ı uluslararası yatırımcılar açısından daha cazip bir pazar haline getirmiştir. Ülkenin kalkınma stratejisi, ulusal kaynakların etkin ve yenilikçi yöntemlerle kullanımını esas alarak, modern üretim teknolojilerinin ve yeni pazar yönetimi yaklaşımlarının yaygınlaştırılması yoluyla ekonomik çeşitliliği artırmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, reel sektöre ait işletmelerin istikrarlı ve kesintisiz faaliyet gösterebilmesi için gerekli kaynak altyapısı oluşturulmuş, ithal ikamesine dayalı sanayi üretiminin geliştirilmesiyle ihracat yapısında önemli dönüşümler gerçekleştirilmiştir.

Özbekistan, son yıllarda komşu ülkelerle olan ticari, ekonomik, kültürel ve endüstriyel ilişkilerini güçlendirme yönünde önemli adımlar atmış; bölgesel iş birliğini artırmaya yönelik politikalarla dış ticaret ağını genişletmiştir. Küresel düzeyde yaşanan Covid-19 pandemisinin yol açtığı arz ve talep yönlü şoklara rağmen, ülke resesyona girmemiş ve bu durum, Özbekistan ekonomisinin dış şoklara karşı dayanıklı yapısını ortaya koymuştur. 2022-2024 döneminde ortalama %6'nın üzerinde gerçekleşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) büyümesi, bu direnci ve sürdürülebilir kalkınma yönelimini somut biçimde yansıtmaktadır. Ancak olumlu makroekonomik göstergelere rağmen, Özbekistan'ın kişi başına düşen gelir düzeyi, bölgedeki bazı ülkelere kıyasla hâlen daha düşük seviyelerde seyretmektedir.

Gelecek dönemde, özellikle enerji ve altyapı sektörlerinde gerçekleşmesi beklenen sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi desteklemeye devam edeceği öngörülmektedir. 2025 yılında rekor seviyelere ulaşması beklenen küresel altın fiyatlarının, ülkenin ihracat gelirlerinde ve kamu bütçesindeki payı nedeniyle (sırasıyla yaklaşık %20 ve %15 oranında) ekonomik performansa olumlu yansıtacağı tahmin edilmektedir. Altın fiyatlarındaki artış, yatırım ortamını da destekleyerek üretim kapasitesinin genişlemesini ve sermaye birikiminin güçlenmesini beraberinde getirecektir. Ayrıca, düşük enflasyon ortamı, parasal genişleme politikaları ve Rusya'dan düzenli biçimde sağlanan döviz transferleri, iç tüketimi canlandırarak özellikle özel tüketim kaynaklı büyümeye katkı sağlayacaktır. 2024

yılına ait güçlü ekonomik performans temelinde, perakende, inşaat, hizmetler ve turizm gibi sektörlerde de geniş tabanlı bir büyüme beklenmektedir.

Tablo 17: Özbekistan Ülke Ekonomisi (2024)

Gösterge (2024)	Değer (2024)
GSYİH	115,0 Milyon
GSYİH Büyüme Hızı	6,5
Kişi Başına GSYİH	3.161 bin dolar
Enflasyon	9,64
İhracat	168,96 milyar
İthalat	55,5 milyar
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım (milyon \$)	731,00
Ülke dışından gelen doğrudan yatırımın GSYİH ya oranı (%)	0,80
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım stoku (milyon \$)	-
Ülke dışına giden doğrudan yatırım (milyon \$)	69,00

Özbekistan, son yıllarda uygulamaya koyduğu ekonomik reformlar ve yatırım ortamını iyileştirme politikaları neticesinde doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) açısından giderek daha cazip bir ülke konumuna gelmiştir. 2024 yılında ülkenin çektiği doğrudan yabancı yatırım miktarının yaklaşık 731 milyon ABD doları düzeyinde gerçekleştiği tahmin edilmekte olup, toplam yabancı sermaye stoğu 15 milyar dolara ulaşmıştır. Bu göstergeler, Özbekistan'ın küresel sermaye için taşıdığı potansiyelin güçlendiğini ortaya koymaktadır. Ülkeye gelen DYY'nin GSYİH'ye oranı 2024 yılında %0,8 olarak hesaplanmış ve orta vadeli projeksiyonlara göre bu oranın 2025 ve sonrasında istikrarlı biçimde %0,7 seviyelerinde seyretmesi beklenmektedir. 2023 yılında 643 milyon dolar olarak kaydedilen yatırım girişi, 2026 yılı için 801 milyon dolara, 2029 yılı için ise 915 milyon dolara ulaşacağı öngörülmektedir. Bu artış eğilimi, Özbekistan'ın yatırımcılar nezdindeki güvenilirliğinin arttığını göstermektedir.

Diğer taraftan, ülke dışına yapılan doğrudan yatırımlar da 2023 yılında 57 milyon dolar iken, 2024'te 69 milyon dolara yükselmiştir. Ancak 2025 yılında bu rakamın 344 milyon dolara çıkacağı öngörülmekte; bu durum Özbek firmalarının uluslararasılaşma eğilimlerinin arttığını göstermektedir. Buna karşılık, 2027 ve 2028 yıllarında dış yatırımlarda düşüş beklenmekte ve 2028 için -5 milyon dolarlık net bir çıkış tahmini yapılmaktadır. Bu dalgalanma, yatırım ikliminin dış ekonomik koşullara olan duyarlılığını da yansıtmaktadır.

1 Nisan 2024 itibarıyla Özbekistan'da faaliyette bulunan yabancı sermayeli işletme sayısı 14.226'ya ulaşmıştır. Yabancı yatırımcıların ülke içindeki dağılımı incelendiğinde, en fazla sayıda işletmenin Rusya (3.019), Çin (2.501), Türkiye (1.886), Kazakistan (1.102) ve Güney Kore (727) menşeli olduğu görülmektedir. Bu ülkeleri sırasıyla ABD (311), Tacikistan (307),

Kırgızistan (280), Azerbaycan (236), Almanya (220) ve Türkmenistan (187) izlemektedir. Bu dağılım, Özbekistan'ın hem bölgesel hem de küresel düzeyde sermaye çekme kapasitesinin arttığını, ayrıca yatırımcı ülke çeşitliliğinin sağlanmakta olduğunu göstermektedir. Söz konusu gelişmeler, Özbekistan'ın ekonomik entegrasyon sürecinin ve yatırım ortamının güçlenerek devam ettiğini ortaya koymaktadır (Ticaret Bakanlığı).

2.5. Türkmenistan

Orta Asya'nın güneyinde, Hazar Denizi kıyısında yer alan Türkmenistan, kuzeyde Kazakistan ve Özbekistan, güneyde İran ve Afganistan ile sınır komşusudur. Yaklaşık 488.100 km²'lik yüzölçümüyle bölgenin en geniş topraklarından birine sahip olan ülke, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun dördüncü büyük ülkesi konumundadır. Coğrafi yapısı büyük oranda Karakum Çölü ile kaplı olup, ülke topraklarının yalnızca %3,5'i tarıma elverişlidir. Bu durum, tarımsal üretimin büyük ölçüde Karakum Kanalı gibi sulama altyapılarına bağımlı olmasına yol açmaktadır. En önemli akarsuları Amuderya, Tejen ve Murgab nehirleri olup, kanal boyunca yerleşimlerin yoğunlaşması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, çölleşme, su kaynaklarının kirlenmesi ve Aral Gölü'nün kuruması gibi çevresel sorunlar, ülkenin doğal kaynaklarını sürdürülebilir biçimde kullanma kapasitesini tehdit etmektedir.

Türkmenistan, siyasi olarak başkanlık sistemi ile yönetilmekte olup devlet başkanı yürütmenin başı olmasının yanı sıra aynı zamanda başbakanlık görevini de yürütmektedir. Ülke, beşi vilayet statüsünde olmak üzere çok katmanlı bir idari yapıya sahiptir. Siyasi karar alma süreci merkezîyetçidir ve üst yönetim doğrudan devlet başkanına bağlıdır. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Türkmenistan'da, siyasi iktidar uzun yıllar tek bir lider etrafında şekillenmiş, 2007 yılından itibaren ise Serdar Berdimuhammedov'un liderliğinde yönetim devam etmektedir. Yasal olarak çok partili sisteme geçilmiş olsa da fiilen otoriter ve tek merkezli bir yönetim yapısı hâkimdir.

Türkmenistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra ülkenin ilk cumhurbaşkanı eski Türkmenistan Komünist Partisi'nin Birinci Sekreteri olan ve Türkmenbaşı olarak da bilinen Saparmyrat Niyazov olmuştur. Niyazov'un iktidar partisi Türkmenistan Demokratik Partisi, ülkedeki tek siyasi parti olup Niyazov'un yönetimi altında, ülkede ne siyasi muhalefet ne de özgür basına izin verilmemiştir. Parti, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulmuş olsa da, eski Türkmenistan Komünist Partisi üyeleri hem partinin hem de devletin daha yüksek kademelerine yerleştirilmiştir. Niyazov parlamento tarafından ömür boyu cumhurbaşkanı seçilmiş ve 2006'daki ölümüne kadar ülkenin lideri olarak görev yapmıştır. Ülkeyi Stalin tarzı, kişisel bir kült totalitarizmle yönetmiştir (Gore, 2006). Niyazov'un ölümünden sonra Gurbanguly Berdimukhammedov cumhurbaşkanı seçilmiştir. İnsanlara siyasi özgürlükler ve insan hakları vaat etmiş olsa da bu vaatlerin uygulamaya geçmediği

görülmektedir. Gurbanguly'nin yönetimi altında yeni siyasi partilerin varlığına izin verilse de söz konusu partiler iktidarın kontrolünde muhalefet yapma imkanına sahiptir.

Türkmenistan'ın nüfusun büyük bölümü Müslümandır (%89). Aşkabat hem başkent hem de en önemli kentsel merkez olarak öne çıkarken; Türkmenabat ve Daşoğuz gibi kentler de ülkenin diğer büyük yerleşim alanlarını oluşturmaktadır. Türkmen toplumu etnik olarak homojen olmakla birlikte, Rusça ve Özbekçe gibi diller azınlık gruplar tarafından konuşulmaktadır. Türkmenistan'ın kuzey bölgelerinde Özbek azınlıkların varlığı ve Özbek Türkçesi'nin yerel düzeyde kullanımının devam ettiği görülmektedir. Ayrıca Rusça, resmi dil olmamakla birlikte hâlen kamu hayatında ve toplumsal ilişkilerde yaygın olarak kullanılmaktadır. 1993 yılında alınan kararla Kiril alfabesi bırakılarak Latin alfabesine geçilmesi, ülkede dil ve kimlik politikalarının yeniden yapılandırılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Ekonomik olarak Türkmenistan, doğal gaz ve petrol rezervlerine dayalı bir büyüme modeline sahiptir. Özellikle Amuderya havzası ve Hazar Denizi kıyıları, ülkenin başlıca doğal gaz rezervlerini barındırmakta olup, Türkmenistan bu alanda eski Sovyet cumhuriyetleri içinde Rusya'dan sonra en büyük potansiyele sahip ülke olarak değerlendirilmektedir. Hükûmetin 2030 yılına kadar doğal gaz üretimini 250 milyar metreküpe, petrol üretimini ise 110 milyon tona çıkarma hedefi, bu sektöre verilen stratejik önemi yansıtmaktadır. Buna rağmen, ekonominin çeşitlendirilmesi, özel sektörün güçlendirilmesi ve dış ticaretin serbestleşmesi alanlarında ilerleme oldukça sınırlıdır. Ülkenin politika yapıcılarının Rusya ve İran ile çok gergin ilişkileri var ve bu gerginliğin bir sonucu olarak Çin, Türkmen gazı için tek pazarlardan biri haline geldi.

Türkmenistan, Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı, Dünya Bankası, IMF gibi çok sayıda uluslararası kuruluşa üyedir. Ancak dış dünyayla olan ilişkilerde, ülkenin tarafsızlık ilkesine dayalı dış politika anlayışı nedeniyle sınırlı bir dışa açıklık söz konusudur. Özellikle uluslararası yatırımcılar açısından hukuki güvencelerin eksikliği, şeffaflık sorunları ve siyasi istikrarsızlık algısı, ülkenin ekonomik potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır.

Tablo 18: Türkmenistan Ülke Profili (2024)

Gösterge (2024)	Değer (2024)
Nüfus	7,49 milyon
GSYİH	64.24 milyar dolar
GSYİH Büyüme Hızı	6,3
Kişi Başına GSYİH	8.571 bin dolar
Enflasyon	5,5
İşsizlik Oranı	4,19
İhracat	12,4 milyon
İthalat	3,85 milyon

Türkmenistan, yaklaşık 7,49 milyonluk bir nüfusa sahip olup sınırlı demografik büyüklüğüne karşın doğal kaynaklar açısından oldukça zengin bir ülke konumundadır. Ülke ekonomisinin temel dinamiğini büyük ölçüde doğalgaz ve enerji ihracatı oluşturmaktadır. 2024 yılı verilerine göre gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) 64,24 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiş ve yıllık büyüme oranı %6,3 olarak kaydedilmiştir. Bu büyüme oranı, bölgesel ortalamanın üzerinde seyretmekte olup, Türkmenistan ekonomisinin üretim odaklı yapısının ve kamu yatırımlarının halen etkili birer itici güç olduğunu göstermektedir.

Kişi başına düşen GSYİH 8.571 ABD doları olarak hesaplanmış ve bu değer, Türkmenistan'ı Orta Asya'da orta gelirli ülkeler kategorisine dahil etmektedir. Bu oran, ülkenin sahip olduğu hidrokarbon rezervlerine karşın daha yüksek bir refah düzeyine ulaşamadığını da göstermektedir; bu durum, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, dışa kapalılık ve verimlilik sorunlarıyla ilişkilendirilebilir.

Enflasyon oranı %5,5 ile ılımlı bir düzeyde kalmış, fiyat istikrarının göreceli olarak korunabildiği izlenimi vermiştir. Ancak, ülkedeki resmi enflasyon oranı ile reel piyasa koşulları arasında zaman zaman farklılıklar olabileceği, özellikle temel tüketim mallarında kayıt dışı fiyat hareketlerinin yaşandığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. İşsizlik oranı %4,19 gibi düşük bir düzeyde raporlanmış olsa da, Türkmenistan'da iş gücü piyasasıyla ilgili güvenilir ve şeffaf verilerin sınırlı olması nedeniyle bu rakamlar tartışmalıdır. Özellikle kamu sektörünün baskın yapısı, özel sektörün yeterince gelişmemesi ve göç olgusu (özellikle genç nüfusun yurtdışına yönelmesi) istihdam verilerinin güvenilirliğini sınırlamaktadır.

Dış ticaret verileri incelendiğinde, Türkmenistan'ın 2024 yılında 12,4 milyon dolar ihracat ve 3,85 milyon dolar ithalat gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu veriler dış ticaret fazlasına işaret etmekte olup, ülkenin enerji kaynakları (özellikle doğalgaz ve petrol) ihracatına dayalı gelir modeli sayesinde döviz girdisi sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte, dış ticaretin yapısal anlamda dar bir ürün yelpazesine dayanması, dış şoklara karşı kırılganlık oluşturma potansiyelini de beraberinde getirmektedir.

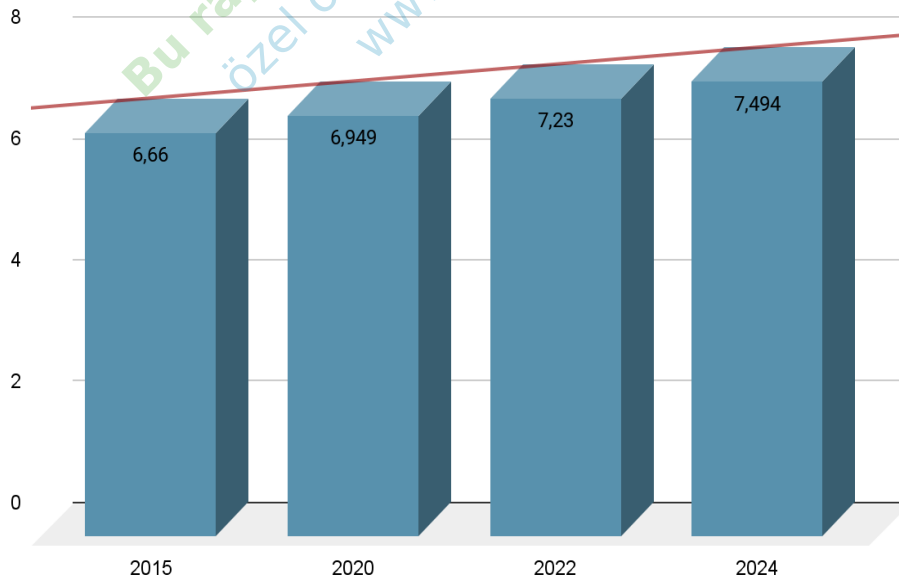
2.5.1. Demografi

Türkmenistan'ın demografik yapısı, resmi nüfus sayımının uzun süredir yapılmaması ve mevcut verilerin kamuoyuyla paylaşılmaması nedeniyle büyük ölçüde uluslararası kuruluşların tahminlerine dayanmaktadır. Ülke nüfusu 2024 yılı itibarıyla yaklaşık 7,49 milyon kişi olarak tahmin edilmekte olup Türkmenistan bu sayıyla dünya genelinde 104. sırada yer almaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi ülkeler arasında yüzölçümü açısından dördüncü sırada yer alan Türkmenistan'ın, buna karşılık nispeten düşük bir nüfus yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Etnik kompozisyon açısından ülke nüfusunun büyük bir çoğunluğunu (%85) Türkmenler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Özbekler (%5), Ruslar (%4) ve daha küçük oranlarda Kazak, Tatar, Azeri, Ermeni ve Ukraynalı topluluklar da ülkede yaşamaktadır.

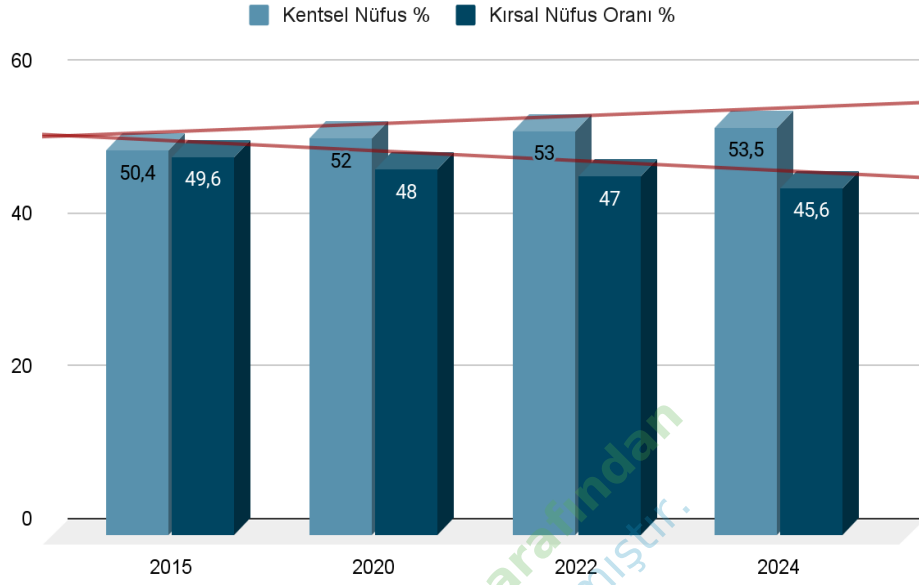
Tablo 19: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Demografik Gelişimi

Yıllar	Nüfus	Kentsel Nüfus %	Kırsal Nüfus Oranı %	Nüfus Artış Oranı	Net Göç
2015	6,660	50,4	49,6	1,6	-9,5
2020	6,949	52,0	48,0	2,1	19,91
2022	7,230	53,0	47,0	1,9	14,14
2024	7,494	53,5	45,6	1,8	14,64

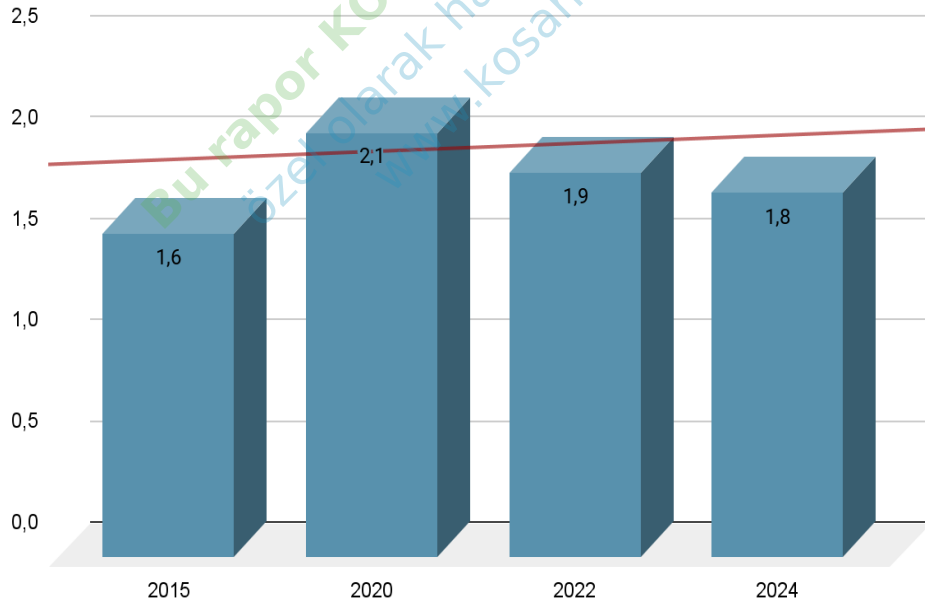
Kaynak: Türkmenistan İstatistik Devlet Komitesi <https://stat.gov.tm/en/population-census>

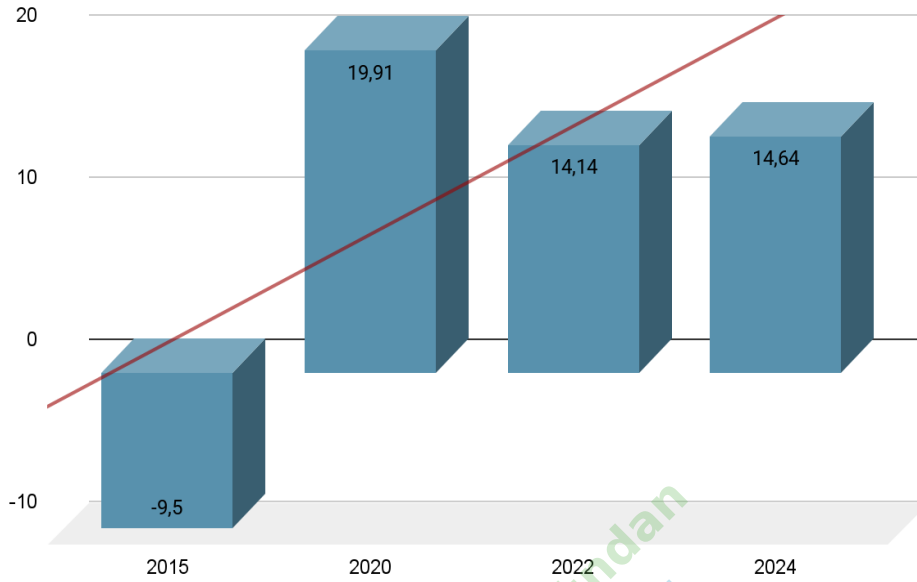
Şekil 32: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Nüfusu

Şekil 33: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Kent Kır Nüfusu

Şekil 34: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Nüfus Artış Oranı

Şekil 35: 2015-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Net Göç Oranı

Türkmenistan'ın 2015–2024 dönemine ait demografik göstergeleri incelendiğinde, ülkenin istikrarlı bir nüfus artış eğilimi sergilediği görülmektedir. 2015 yılında 6,66 milyon olan toplam nüfus, 2020'de 6,95 milyona, 2022'de 7,23 milyona ve 2024 itibarıyla 7,49 milyona ulaşmıştır. Bu artış, yıllık ortalama %1,8-2,1 arasında değişen bir nüfus artış oranına karşılık gelmektedir. Bu oranlar, Türkmenistan'ın doğal nüfus artışının sürdürülebilir düzeyde seyrettiğini göstermektedir. Nüfusun mekânsal dağılımına bakıldığında ise, 2015 yılında kentsel nüfusun %50,4 olduğu ve bu oranın 2024'te %53,5'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık kırsal nüfus oranı aynı dönemde %49,6'dan %45,6'ya gerilemiştir. Bu durum, ülkede şehirleşme eğiliminin arttığını ve kent merkezlerinin nüfus açısından daha çekici hâle geldiğini göstermektedir.

Net göç verileri incelendiğinde ise 2015 yılında -9,5 bin kişi ile dış göçün baskın olduğu görülürken, 2020 yılından itibaren göç dengesinin olumlu yönde değiştiği, özellikle 2020 yılında net göçün 19,9 bin kişiye ulaştığı dikkati çekmektedir. Bu eğilim 2022 ve 2024 yıllarında da sırasıyla 14,1 bin ve 14,6 bin kişi düzeyinde sürmüştür. Net göçteki bu pozitif seyir, Türkmenistan'ın dış göç veren değil, göç alan veya yurtdışı kaynaklı geri dönüşlerle göçü dengeleyen bir konuma yöneldiğini düşündürmektedir.

Son kertede Türkmenistan, dünyanın en büyük dördüncü gaz rezervine sahip olması sebebiyle komşusu Kazakistan gibi göçmen kabul eden bir ülke olma potansiyeline sahip olsa da otoriter rejim ve rejimin uyguladığı politikalar halkı göçe itmektedir. Nitekim Türkmen gazetelerine göre, Türkmenistan hükümeti tarafından yaptırılan anketler de 2008 ve 2018 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde 1.879.413 vatandaşın ülkeyi kalıcı olarak terk

ettiğini iddia edilmektedir. Dünya Bankası'na göre Türkmenistan'ın nüfusunun 7 milyonun biraz üzerinde olduğu (World Bank Open Data, 2024) düşünüldüğünde göç yoluyla oluşan nüfusun kaybının ülkeyi demografik bir krize itme potansiyelinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Rusya ve İran ile sorunlu ilişkileri, özel sektörün kamu kontrolünde olması ve ekonomideki payının yetersiz kalması, elde edilen zenginliğin halkın refahına yansımaması, gelir eşitsizliği, yoksulluk, doğal kaynaklarından elde edilen kârın halktan ziyade seçkinlere gitmesi, yasal, ekonomik ve sosyal belirsizlikler, şeffaflık, özgür basın olmaması, eşitsizlik ve temel insan hakları ihlalleri halkı göçe iten nedenler arasındadır (The Economist, 5 Temmuz 2018). Dahası bu durum ülkeyi potansiyel olarak demografik bir krizin eşiğine sürükleyecek nitelikte olup Türkmen hükümeti göçü durdurmak için önlemler almaya çalışsa da buna engel olamamaktadır. Nitekim 2017'den itibaren yetkililer tarafından Türkmen vatandaşlarının uluslararası uçuşlara binmesini engellemeye yönelik politikalar uygulanmakta, 40 yaşın altındaki Türkmen vatandaşların belirli bölgelerden uluslararası uçuşlara binmesine izin verilmemekte, Daşoguz ve Lebap gibi yoksulluğun yüksek olduğu bölgelerde yaşayan vatandaşlarının ülkeyi terk etmeleri özellikle engellenmektedir. Ancak bu yasaklar ve kısıtlamalar bile insanların göç etmesini engelleyememektedir. Türkmenlerin özellikle Türkiye veya Dubai'ye giden uluslararası uçuşlara binmeleri engellendiğinden, insanlar önce Azerbaycan, Özbekistan ve Kazakistan'a seyahat etmekte ve buradan hedef ülkelerine ulaşmaya çalışmaktadır. Türkmenistan, vatandaşlarının göç etmesini önlemeye çalışmanın yanı sıra, yurtdışından kalıcı göçmenleri geri getirmek için resmi ve resmi olmayan politikalar da benimsemektedir. Resmi politikalar arasında, eğitim amacıyla yurtdışına giden genç vatandaşlarının yurtdışında çalışmamalarını ve dönem biter bitmez (veya her dokuz ayda bir) geri dönmelerini vaat eden bir belge imzalamalarını talep etmektedir (Baumgartner and RFE/RL's Turkmen Service, 2018). Dahası, yurt dışındaki daimî göçmenlerin Türkmenistan'da yaşayan aile üyelerini tehdit edildiği iddia edilmektedir. Türkmen hükümeti ayrıca ulusal bankalardan para (havale) çekme konusunda yeni ve daha karmaşık düzenlemeler getirmek gibi finansal önlemler de almaktadır. Ayrıca, yurt dışındaki daimî göçmenlerin aileleri için Türkmen bankalarına gönderdikleri dövizlerin (özellikle dolar) bankalardan çekilmesini neredeyse imkânsız hale getirilmiş olup bankaların döviz kurları hükümet tarafından belirlenmekte ve yalnızca manat (Türkmen para birimi) cinsinden para vermelerine izin verilmektedir (Turkmen News, 10 Nisan 2020). Bununla birlikte, bu önlemlerin hiçbiri Türkmenistan'dan göçü (kalıcı veya işgücü göçünü) engellemeye yetmemektedir.

2.5.2. İşgücü

Türkmenistan'da iş gücü piyasasına dair güncel ve ayrıntılı verilere ulaşmak oldukça güçtür. Ülkenin resmî istatistik kurumu olan Türkmenistan İstatistik Devlet Komitesi, istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım oranları gibi temel göstergeleri sistematik ve şeffaf bir biçimde kamuoyuna sunulmamaktadır. Bu durum, hem ulusal düzeyde iş gücü piyasasının sağlıklı analizini hem de uluslararası karşılaştırmalı değerlendirmeleri ciddi biçimde zorlaştırmaktadır. 2021 yılında Türkmenistan'daki iş gücünün %50,3'ü özel sektör bünyesinde istihdam edildiği bilgisinden hareketle kamu ve özel sektör işbirliğiyle faaliyet gösteren karma işletmeler iş gücünün %22'sini, devlet kurumları ise %25,3'ünü istihdam ettiği söylenebilir. Bu oranlar, özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri ile kıyaslandığında, Türkmenistan'da kamu sektörünün istihdamdaki ağırlığının görece düşük olduğunu ve buna karşılık özel sektörün giderek güçlendiğini göstermektedir. Ayrıca söz konusu verilere göre kadın istihdamında özel sektörün belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Kadın iş gücünün %54,3'ü özel sektörde istihdam edilmekte olup bu oran erkeklerin özel sektördeki istihdam oranından %7,3 daha yüksektir. Bu durum, özel sektörün kadın istihdamını destekleyen bir yapı sergilediğine ve toplumsal cinsiyet temelli iş gücü dağılımında dönüşüm potansiyeline işaret etmektedir (BT BUSINESS, 2021)

Tablo 20: 2022-2024 Yılları Arasında Türkmenistan'ın İşgücü Piyasaları Göstergeleri

Yıllar	Çalışan Nüfus	İşgücü (bin kişi)	İşsiz Sayısı (bin kişi)	İşsizlik Oranı (%)
2022	2.311.192	2.311.192	132.474	5,4
2024	-	-	-	4,3

Kaynak: Türkmenistan İstatistik Devlet Komitesi <https://stat.gov.tm/en/population-census>

2.5.3. Ülke Ekonomisi

Türkmenistan ekonomisi, büyük ölçüde hidrokarbon kaynaklarına dayalı olan, devletin belirleyici rolünü sürdürdüğü ve sınırlı ölçüde piyasa reformlarının uygulandığı gelişmekte olan bir ekonomi görünümündedir. 2024 yılı itibarıyla ülkenin cari GSYİH'si 82,52 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiş, bu büyüklük 2025 yılında 89,05 milyar dolara ulaşması beklenen istikrarlı bir ekonomik genişlemeye işaret etmektedir. Ekonomide sabit fiyatlarla büyüme oranı 2023'te %2, 2024-2025 döneminde ise %2,3 düzeyinde seyretmektedir. Bu büyüme, küresel enerji fiyatlarının seyrine bağlı olarak dalgalanma göstermekle birlikte, kamu yatırımları ve altyapı projeleri gibi iç dinamiklerce desteklenmektedir. Özellikle Aşgabat-Türkmenabat otoyolu ve Arkadağ şehrinin genişletilmesi gibi projeler, reel sektörün canlanmasında belirleyici rol oynamaktadır.

Kişi başına düşen milli gelir, 2023'te 11.951 dolar iken, 2025 yılında 13.337 dolara yükselmesi beklenmektedir. Bu artış, görece olarak gelir artışına işaret etse de ekonominin

büyük bölümünün doğalgaz gelirlerine bağımlı olması ve özel sektörün sınırlı gelişimi, kalkınmanın kapsayıcılığı konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. Enflasyon oranı, 2023'te %-1,6 ile istisnai biçimde negatif seyretmiş, ancak 2024 itibarıyla %4,8'e yükselmiştir. Bu durum, para arzı, döviz kuru uygulamaları ve sübvansiyon politikalarının değişimiyle ilişkilidir.

Ekonomideki devletçi yapı, bağımsızlıktan bu yana temel bir karakteristik olarak sürdürülmekte; özel sektörün gelişimi, küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerinden teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Ancak enerji, ormancılık, havacılık gibi stratejik sektörlerde devlet kontrolü devam etmekte; özelleştirme programları ise sınırlı başarı göstermektedir. Türkmenistan, ithal ikamesine dayalı sanayi politikaları benimsemekte; özellikle kimya, tekstil, tarım ve altyapı sektörlerinde yabancı yatırımcı çekmeye yönelik vergi teşvikleri ve gümrük muafiyetleri sunmaktadır.

Bununla birlikte, ülkenin ekonomik yapısı dışsal şoklara karşı kırılganlık taşımaktadır. Ukrayna'daki savaşın bölgesel ticaret zincirlerine etkisi ve Çin ekonomisindeki belirsizlikler, Türkmenistan'ın ihracat gelirlerini ve büyüme beklentilerini doğrudan etkilemektedir. Özellikle Çin'e olan doğalgaz ihracatı, ülkenin dış gelirlerinin temelini oluşturduğundan, Çin'in ekonomik performansı Türkmenistan için kritik önem arz etmektedir. Bununla birlikte, Çin'in daha temiz enerjiye yönelmesi, Türkmenistan'ın doğalgaz ihracatı açısından potansiyel arz etmektedir.

Orta ve uzun vadede Türkmenistan'ın ekonomik büyümesinin, hidrokarbon sektöründen kaynaklanan gelirlerin çeşitlendirilmesi, özel sektörün gelişimi, dışa açıklığın artırılması ve yönetim kalitesinin iyileştirilmesi ile desteklenmesi gerekmektedir. Mevcut yapıda tarım ve geleneksel sanayi sektörlerinin ağırlığı sürerken, katma değeri yüksek alanlarda dönüşüm ihtiyacı devam etmektedir. Türkmenistan'ın 2024 sonrası dönemde istikrarlı, fakat yapısal olarak dönüşüm gerektiren bir ekonomik modele sahip olduğu görülmektedir. (Ticaret Bakanlığı

Tablo 21: Türkmenistan Ülke Ekonomisi (2024)

Gösterge (2024)	Değer (2024)
GSYİH	64,24 milyar dolar
GSYİH Büyüme Hızı	6,3
Kişi Başına GSYİH	8.571 bin dolar
Enflasyon	5,5
İhracat	12,4 milyon
İthalat	3,85 milyon
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım (milyon \$)	1 650,00
Ülke dışından gelen doğrudan yatırımın GSYİH ya oranı (%)	1,20

Türkmenistan'ın doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) açısından görünümü, ülkenin sahip olduğu doğal kaynak zenginliğine rağmen sınırlı bir çekim gücü sergilemektedir. 2024 yılı itibarıyla ülkeye tahmini olarak 1,7 milyar dolar düzeyinde doğrudan yabancı yatırım girişi gerçekleşmiş; bu miktarın GSYİH'ya oranı yalnızca %1,2 civarında kalmıştır. Yıllar itibarıyla bakıldığında bu oranın giderek azaldığı görülmekte, 2026 yılı tahmininde DYY'nın GSYİH içindeki payının %0,9 seviyelerine düşmesi öngörülmektedir. Oysa ülkenin toplam yabancı sermaye stoğu 43 milyar dolara ulaşmış olup, bu durum geçmişte belirli dönemlerde sermaye çekme kapasitesinin daha yüksek olabileceğine işaret etmektedir.

Yabancı yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında, enerji sektörü, özellikle doğalgaz ve petrol, öncelikli yatırım alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu alanda faaliyet gösteren yabancı firmalar arasında Malezya merkezli Petronas, Birleşik Arap Emirlikleri merkezli Dragon Oil ve Rusya Federasyonu merkezli Itera gibi büyük şirketler bulunmaktadır. Bu şirketlerle Türkmenistan devleti arasında genellikle gelir ve ürün paylaşımına dayalı özel hükümler içeren anlaşmalar yapılmakta olup, enerji sektöründe devletin egemenliğini korumaya yönelik özel hukuki rejimler uygulanmaktadır.

Bununla birlikte, enerji sektörü dışında kalan alanlarda faaliyet göstermek isteyen yabancı yatırımcılar için hukuki belirsizlikler ve yapısal riskler önemli bir caydırıcı unsur teşkil etmektedir. Yabancı firmalar, sıklıkla Türkmen ortaklarla gayriresmî güven ilişkilerine dayalı iş birlikleri kurmakta ve bu durum doğrudan yabancı yatırım güvenliği açısından ciddi bir kurumsal eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Özellikle yatırım hukukunun şeffaf ve öngörülebilir olmaması, mülkiyet haklarının yeterince güvence altına alınmaması, yargı sisteminin bağımsızlığına yönelik kuşku, yatırım ortamını olumsuz etkileyen temel faktörler arasındadır.

Diğer yandan, tekstil sektörü, Türkmenistan'ın DYY çekme konusunda kısmi başarı sağladığı alanlardan biridir. Bu alandaki yatırımlar, düşük işçilik maliyetleri ve devlet destekli altyapı projeleri sayesinde nispeten daha cazip hale gelmiştir. Ayrıca, bağımsızlığın ilk yıllarında Türkmenistan'da faaliyet göstermeye başlayan ve daha sonra vatandaşlık hakkı tanınan bazı Türk girişimcilerin kurduğu şirketler, halen çeşitli sektörlerde faaliyet göstermekte olup, ülkenin DYY geçmişine önemli bir katkı sunmaktadır.

Sonuç olarak, Türkmenistan'ın doğrudan yabancı yatırım potansiyeli, özellikle enerji kaynakları açısından oldukça yüksek olmakla birlikte, yatırım ortamının kurumsal eksiklikleri ve siyasi reformların yetersizliği nedeniyle bu potansiyel büyük ölçüde âtıl kalmaktadır. Yatırımcıların beklentilerini karşılayacak şekilde şeffaf, hukuki güvencelere dayalı ve öngörülebilir bir iş ortamı oluşturulmadıkça Türkmenistan'ın DYY çekim kapasitesi sınırlı kalmaya devam edecektir.

2.6. Ekonomik Göç Teorileri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki tarihsel, kültürel ve dilsel bağlar, son yıllarda siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel iş birliklerinin artmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede, işgücü hareketliliği ve ekonomik göç dinamikleri, söz konusu ülkeler arasındaki ilişkilerin yeni bir boyutunu oluşturmaktadır. Türk Cumhuriyetlerinin genç ve artan nüfus yapısı ile Türkiye'nin ekonomik büyümesine paralel olarak artan işgücü ihtiyacı, karşılıklı göç eğilimlerini belirleyen temel faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, göçün ekonomik nedenlerini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımların Türk Cumhuriyetleri özelinde karşılaştırmalı olarak ele alınması göçün yapısal nedenlerinin anlaşılmasına ve de bu ülkelerle geliştirilecek sürdürülebilir göç politikalarının bilimsel temellere oturtulmasına katkı sağlamaktadır.

Göç olgusu çok boyutlu, dinamik ve bağlamsal değişkenlik gösteren bir süreçtir. İtme-çekme kuramı, Göçün Yeni Ekonomisi Teorisi ve İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı gibi teoriler ışığında göçmen bireyin ya da hanehalkının karar alma süreçlerinden, hedef ülkelerdeki yapısal işgücü taleplerine kadar uzanan geniş bir açıklama düzlemi sunarak göçün sosyo-ekonomik koşulların bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. İtme-çekme kuramı, göç hareketlerinin ekonomik boyutunu anlamada temel teorik yaklaşımlardan biridir. Bu kurama göre, bireylerin göç etme kararında en belirleyici etmenlerden biri kaynak bölgede karşılaşılan olumsuz ekonomik koşullar -özellikle işsizlik, düşük ücret düzeyi ve sosyal güvenlik yetersizliği- gibi itici faktörlerdir (Aksoy, 2012: 295). Söz konusu ekonomik zorluklar, bireylerin mevcut yaşam standartlarını sürdürememesi ve daha iyi koşullar arayışına girmesiyle göçü tetiklemektedir. Göç edilen bölgede ise daha yüksek gelir düzeyleri, istihdam olanaklarının bolluğu ve çalışma koşullarının iyiliği gibi çekici ekonomik faktörler, göçmenlerin tercihlerini etkileyen başlıca unsurlardır. Bu durum, uluslararası düzeyde emek piyasalarının coğrafi farklılıklar göstermesi ile yakından ilişkilidir. Özellikle sermaye birikimi yüksek, gelişmiş ülkelerde ücret seviyeleri ve sosyal haklar daha cazip iken, emek arzının fazla olduğu gelişmekte olan ülkelerde ücretler nispeten düşük kalmakta bu da işgücü göçünü beslemektedir (Massey, 1999: 35). Ekonomik açıdan bakıldığında göç hareketleri, kaynak ve hedef ülkeler arasındaki gelir, istihdam ve yaşam standardı farklarının büyüklüğüne paralel olarak artış göstermektedir. Lee (1966), göçün temelinde yatan motivasyonların bireylerin mevcut yerlerindeki memnuniyetsizlikten kaynaklandığını ve hedef bölgelerdeki fırsatların bireyleri cezbedtiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede, ekonomik itici ve çekici faktörlerin büyüklüğü ve niteliği, göç akımlarının yoğunluğunu ve yönünü belirleyen en önemli etmenler olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1960'larda Almanya'nın genç ve dinamik iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla Türkiye gibi nüfusu genç ve işgücü fazlası olan ülkelere işçi alımı politikası izlemesi, ekonomik itici ve çekici

faktörlerin göç üzerindeki etkisini somut olarak göstermektedir. Bu politikalar kapsamında, düşük ücret ve işsizlik gibi itici faktörlere sahip kaynak ülkelerde yaşayan bireyler, Almanya'nın yüksek ücretli ve daha iyi sosyal güvenlik imkanları sunan işgücü piyasasına çekilmişlerdir (Lee, 1966: 51).

Geleneksel neoklasik yaklaşımlardan farklı olarak, Göçün Yeni Ekonomisi Teorisi (New Economics of Labour Migration - NELM), göç kararlarının bireysel değil aksine bu kararların hanehalkı düzeyinde, kolektif ekonomik stratejilerle şekillendiğini savunmaktadır (Stark, 1991). Bu yaklaşım, göçü işgücü, kredi ve sigorta gibi piyasalarda yaşanan yapısal başarısızlıklara karşı hanehalklarının geliştirdiği bir risk azaltma ve gelir çeşitlendirme stratejisi olarak değerlendirmektedir (Massey et al., 1993; Hagen-Zanker, 2008). NELM yaklaşımına göre, hanehalkı üyelerinden birinin ya da birkaçının göç etmesi, bütün ailenin ekonomik çıkarlarını maksimize etme ve belirsizlikleri minimize etme yönünde alınmış stratejik bir karardır. Bu yönüyle teori, göçü hem ekonomik getiri hem de sosyal prestij, statü ve güvenliğe dayalı çok boyutlu bir tercih olarak yorumlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizlik, düşük ücretler ve güvencesiz çalışma koşullarının hâkim olduğu emek piyasalarında göç, alternatif bir geçim stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır (Toksöz, 2006).

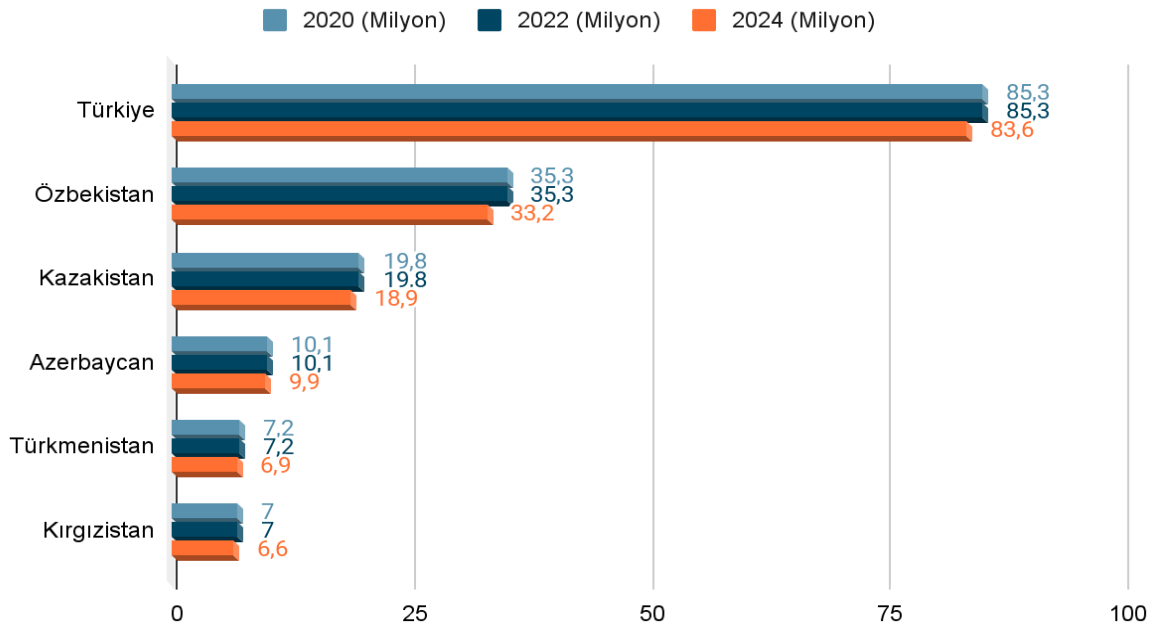
Göçün ekonomik belirleyicilerini açıklamaya yönelik yaklaşımlar arasında yer alan İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı (Dual Labour Market Theory), göç hareketlerini sanayileşmiş ülkelerdeki yapısal işgücü ihtiyacını merkeze alarak değerlendirmektedir. Neo-klasik kuramlar bireyin rasyonel tercihi ve ücret farklılıkları üzerinden göçü anlamlandırmaya çalışırken (Massey vd., 1993), bu kuram, göçü esasen gelişmiş ekonomilerdeki ikili emek piyasası yapısının bir sonucu olarak yorumlamaktadır (Piore, 1979). Sanayileşmiş ülkelerde emek piyasası; vasıflı, yüksek ücretli ve statü itibarı yüksek meslekleri kapsayan birincil emek piyasası ile vasıfsız, düşük ücretli, sosyal güvenceden yoksun ve yerli işgücünün rağbet etmediği istihdam alanlarını kapsayan ikincil emek piyasası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Piore, 1979: 3; Massey vd., 1993: 441). Göçmen işgücünün temel olarak bu ikincil piyasaya yöneldiği, göçün itici nedenlerinden ziyade, sanayileşmiş ülkelerdeki yapısal işgücü talebinin belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Yerli işçilerin sosyal ve ekonomik güvenceden yoksun bu tür mesleklerde çalışmayı reddetmesi, göçmen işçilerin bu boşluğu doldurmasına zemin hazırlamaktadır (Abadan Unat, 2006: 27). Bu kuramsal yaklaşım, göçü arz-talep dengesizliklerinden çok, modern kapitalist üretim yapılarının süreklilik arz eden düşük vasıflı işgücü talebine bağlamaktadır. Bu çerçevede, işgücü arzının yüksek olduğu ülkelerdeki bireyler için sanayileşmiş ekonomilerde yer alan ikincil emek piyasaları bir fırsat alanı oluşturmaktadır. Ücret düzeylerinin görece yüksek, üretimin güçlü ve ekonomik istikrarın sağlandığı bu ülkelerde, göçmen işçiler sosyal

güvenceden yoksun olsalar dahi kendi ülkelerine kıyasla daha avantajlı koşullarda çalışabilmektedirler (Caldwell, 2011: 55).

Tarihsel olarak bu durum özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ülkelerinde gözlemlenmiştir. Savaşın yol açtığı işgücü kayıpları karşısında, Almanya, Fransa, Hollanda ve Belçika gibi ülkeler; Türkiye, Fas, Cezayir, İtalya, Yunanistan gibi ülkelerle yaptıkları ikili anlaşmalarla göçmen işçi alımına yönelmişlerdir (Fassmann & İçduygu, 2013: 350; İçduygu, 2015: 61). 1955–1975 döneminde Akdeniz Havzası'ndan gelen göçmenler, özellikle ikincil işgücü piyasasında istihdam edilerek Avrupa'nın ekonomik büyümesine katkıda bulunmuşlardır (Abadan Unat, 1977: 31; Dietz & Kaczmarczyk, 2008). Kuramın temel varsayımı, uluslararası göçün gelişmiş ülkelerdeki yapısal işgücü ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıktığıdır. Dolayısıyla, ücret farklılıkları göçün tetikleyicisi olmakla birlikte zorunlu bir koşul olarak görülmemektedir. Gelişmiş ülkelerdeki ücret sistemlerinin göçle birlikte ani değişim göstermemesi, sosyal ve ekonomik kurumların dengeleyici etkisini yansıtmaktadır (Massey vd., 1993: 444).

Tablo 22: Türk Cumhuriyetleri Nüfus Verileri (2020–2024)

Ülke	2020 (Milyon)	2022 (Milyon)	2024 (Milyon)	2020-2024 Artış (%)
Türkiye	83.6	85.3	85.7	2,51
Özbekistan	33.2	35.3	36.1	8,73
Kazakistan	18.9	19.8	20.3	7,41
Azerbaycan	9.9	10.1	10.2	3,03
Türkmenistan	6.9	7.2	7.5	8,70
Kırgızistan	6.6	7.0	7.3	10,61

Şekil 36: Türk Cumhuriyetleri Nüfus Verileri (2020–2024)

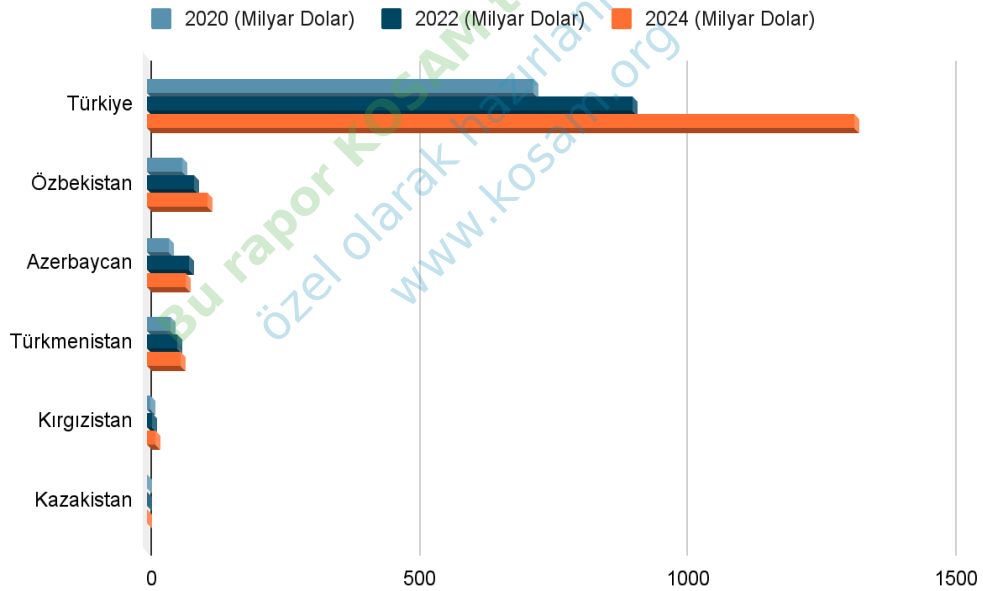
2020-2024 dönemine ait nüfus verileri incelendiğinde, Türk Cumhuriyetleri arasında en yüksek nüfus artış oranının %10,61 ile Kırgızistan'da gerçekleştiği görülmektedir. Bunu sırasıyla Özbekistan (%8,73), Türkmenistan (%8,70) ve Kazakistan (%7,41) izlemektedir. Buna karşın Azerbaycan'ın nüfus artış oranı %3,03, Türkiye'nin ise yalnızca %2,51 seviyesindedir. Söz konusu veriler özellikle Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkelerde genç ve dinamik nüfus yapısının devam ettiğini ve bu ülkelerin büyüyen işgücü havuzu açısından önemli bir potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu durum Türkiye'nin işgücü ihtiyacını karşılamada söz konusu ülkelerin stratejik bir kaynak haline gelebileceğini göstermektedir. Özellikle Türkiye'nin sınırlı nüfus artışı, doğurganlık oranlarındaki düşüş ve nüfusun giderek yaşlanması, iç kaynaklı işgücü arzının yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Sanayi, hizmetler ve tarım gibi sektörlerde artan istihdam talebi karşısında, genç nüfusa sahip Türk soylu ülkelerden göçmen işgücü temin edilmesi, ekonomik sürdürülebilirlik açısından önemli bir alternatif olarak öne çıkmaktadır. Nitekim kültürel ve dilsel yakınlık, bu ülkelerden Türkiye'ye yönelen göçmenlerin toplumsal uyumunu kolaylaştırmakta, kamuoyundaki olası tepkileri en aza indirmekte ve kayıtlı istihdam olanaklarını artırmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi yüksek nüfus artış hızına sahip ülkeleri öncelikli göçmen işgücü kaynağı olarak değerlendirebilir. Ancak her ne kadar Türk soylu ülkelerin genç ve artan nüfusları, Türkiye açısından işgücü temini bakımından önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilse de bu ülkelerin toplam nüfus büyüklükleri görece sınırlıdır. Özellikle Kırgızistan (7,3 milyon), Türkmenistan (7,5 milyon) ve Azerbaycan (10,2 milyon) gibi ülkeler açısından, işgücü göçünün teşvik edilmesi, orta ve uzun vadede kendi işgücü piyasalarında ciddi açıklar doğurma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda bu ülkelerin kalkınma hedefleriyle çelişebilecek ölçüde bir işgücü kaybı yaşanması ihtimali, dikkatle değerlendirilmesi gereken bir risk alanı oluşturmaktadır. Bu durum, Türk dünyasının uzun vadeli bütünleşme vizyonu ile de belirli ölçüde çelişmektedir. Nitekim "dilde, fikirde, işte birlik" ideali çerçevesinde şekillenen Türk dünyası vizyonu, yalnızca Türkiye'nin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen asimetrik bir göç ilişkisini değil aksine karşılıklı faydaya dayalı ve dengeli bir entegrasyon modelini öngörmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında yürütülen "Türk Dünyası 2040 Vizyonu", "2022-2026 Strateji Belgesi" ve Türk Yatırım Fonu, Dijital Ekonomi Ortaklığı Anlaşması, TURANSEZ gibi girişimler, ekonomik kalkınmanın eşgüdüm içinde ilerletilmesini ve tüm üye ülkelerin kapasite inşasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, Türk soylu ülkelerden işgücü göçü yönündeki politikalar, yalnızca Türkiye'nin kısa vadeli işgücü açığını kapatmaya odaklanmamalı, aynı zamanda bu ülkelerin demografik sürdürülebilirliği, ekonomik büyümesi ve sosyal bütünlüğünü gözeten yapısal stratejilerle desteklenmelidir.

Bu çerçevede önerilecek göç politikaları, “kalıcı yer değiştirme” modelinden ziyade, geçici çalışma vizeleri gibi esnek ve karşılıklı faydaya dayalı mekanizmalar üzerinden kurgulanmalıdır. Böylece hem Türkiye'nin işgücü ihtiyacı karşılanabilir hem de Türk soylu ülkelerin beşerî sermaye kaybı önlenerek TDT çatısı altındaki uzun vadeli bölgesel bütünleşme hedefleri ile çelişmeyen, sürdürülebilir bir iş birliği modeli geliştirilebilir.

Tablo 23: Türk Cumhuriyetleri GSYİH (2020–2024)

Ülke	2020 (Milyar Dolar)	2022 (Milyar Dolar)	2024 (Milyar Dolar)
Türkiye	720,3	907,1	1,320
Özbekistan	66,44	90,1	115,0
Azerbaycan	42,69	78,81	74,32
Türkmenistan	45,82	58,97	64,24
Kırgızistan	8,27	12,13	17,48
Kazakistan	0,171	0,225	0,288

Kaynak: TİM, DEİK, Ticaret Bakanlığı, Wordbank

Şekil 37: Türk Cumhuriyetleri GSYİH (2020–2024)

2020-2024 dönemi itibarıyla Türk Cumhuriyetlerinin gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) verileri incelendiğinde Türkiye'nin açık ara bölgenin en büyük ekonomisi konumunda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin GSYİH'si 2020 yılında 720,3 milyar dolar iken, 2022 yılında 907,1 milyar dolara, 2024 yılında ise 1,32 trilyon dolara ulaşarak dönem boyunca yaklaşık %83'lük bir artış göstermiştir. Bu artış, Türkiye'nin bölgesel ekonomik liderlik pozisyonunu pekiştirdiği gibi Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) içindeki ekonomik bütünleşme süreçlerinde yönlendirici bir aktör olduğunu da teyit etmektedir.

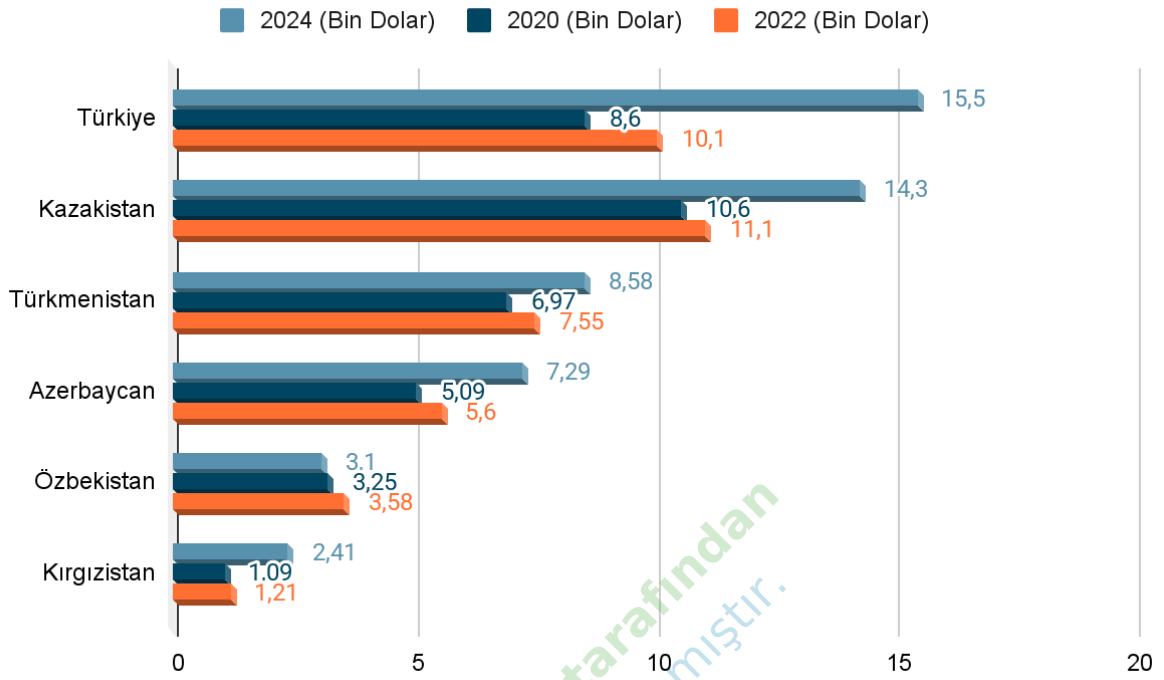
Türkiye dışında dikkat çeken bir diğer ülke, Özbekistan'dır. Özbekistan'ın GSYİH'si 2020 yılında 66,44 milyar dolardan 2024 yılında 115 milyar dolara yükselmiş ve %73,1 oranında kayda değer bir artış sergilemiştir. Benzer şekilde Türkmenistan da 2020–2024 döneminde GSYİH'sini yaklaşık %40 artırarak 64,24 milyar dolara ulaştırmıştır. Kırgızistan ise daha küçük bir ekonomik yapıya sahip olmasına rağmen aynı dönemde yaklaşık %111'lik bir artışla 8,27 milyar dolardan 17,48 milyar dolara çıkarak en yüksek oransal büyümeyi kaydeden ülke olmuştur. Bu durum, Kırgızistan'ın ekonomik altyapısının görece düşük bir seviyeden gelişmekte olduğunu, ancak büyüme kapasitesinin dikkate değer olduğunu göstermektedir. Azerbaycan'ın GSYİH'si 2020–2022 yılları arasında %84'lük bir artış göstererek 42,69 milyar dolardan 78,81 milyar dolara çıkmışsa da 2024 yılı itibarıyla 74,32 milyar dolara gerileyerek hafif bir düşüş yaşamıştır. Kazakistan ise 2020 yılında 171 milyar dolar olan GSYİH'sini 2024 itibarıyla 288 milyar dolara yükseltmiş ve %68,4'lük bir büyüme oranı yakalamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik büyüklükler bakımından ciddi farklılıklar mevcuttur. Türkiye, ekonomik kapasitesiyle bölgedeki diğer ülkelerden açık ara ayrılmaktadır. Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan gibi ülkeler ise orta ölçekli ekonomiler olarak dikkat çekmektedir. Kırgızistan ve Türkmenistan gibi ülkeler ise görece küçük ekonomilere sahip olmakla birlikte yüksek büyüme oranları ile gelecekteki potansiyel gelişmeleri işaret etmektedir.

Türkiye'nin 2024 yılı itibarıyla 1,32 trilyon dolarlık GSYİH'si ile bölgedeki açık ara en büyük ekonomi olması, işgücü göçü açısından bir çekim merkezi olma potansiyelini pekiştirmektedir. Türkiye, bu büyüklükteki bir ekonomiyle hem vasıflı hem de vasıfsız işgücü açısından istihdam oluşturma kapasitesine sahip olup, artan ekonomik faaliyetler paralelinde nitelikli işgücü ihtiyacını da giderek daha fazla hissetmektedir. Buna karşın Türk Cumhuriyetlerinin çoğu, henüz gelişmekte olan ekonomilere sahip olup kişi başına düşen gelir ve istihdam kapasitesi açısından sınırlı bir düzeydedir. Örneğin, 2024 yılı itibarıyla Özbekistan 115 milyar dolar, Azerbaycan 74,32 milyar dolar, Türkmenistan 64 milyar dolar GSYİH büyüklüğüne ulaşmakla birlikte, 2024 yılı itibarıyla kişi başına düşen gelir düzeyleri Türkiye'nin oldukça gerisindedir.

Tablo 24: Türk Cumhuriyetleri'nde Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Ülke	2020 (Bin Dolar)	2022 (Bin Dolar)	2024 (Bin Dolar)
Türkiye	8,6	10,1	15,5
Kazakistan	10,6	11,1	14,30
Türkmenistan	6,97	7,55	8,58
Azerbaycan	5,09	5,60	7,29
Özbekistan	3,25	3,58	3,17
Kırgızistan	1,09	1,21	2,41

Kaynak: TİM, DEİK, Ticaret Bakanlığı, Wordbank

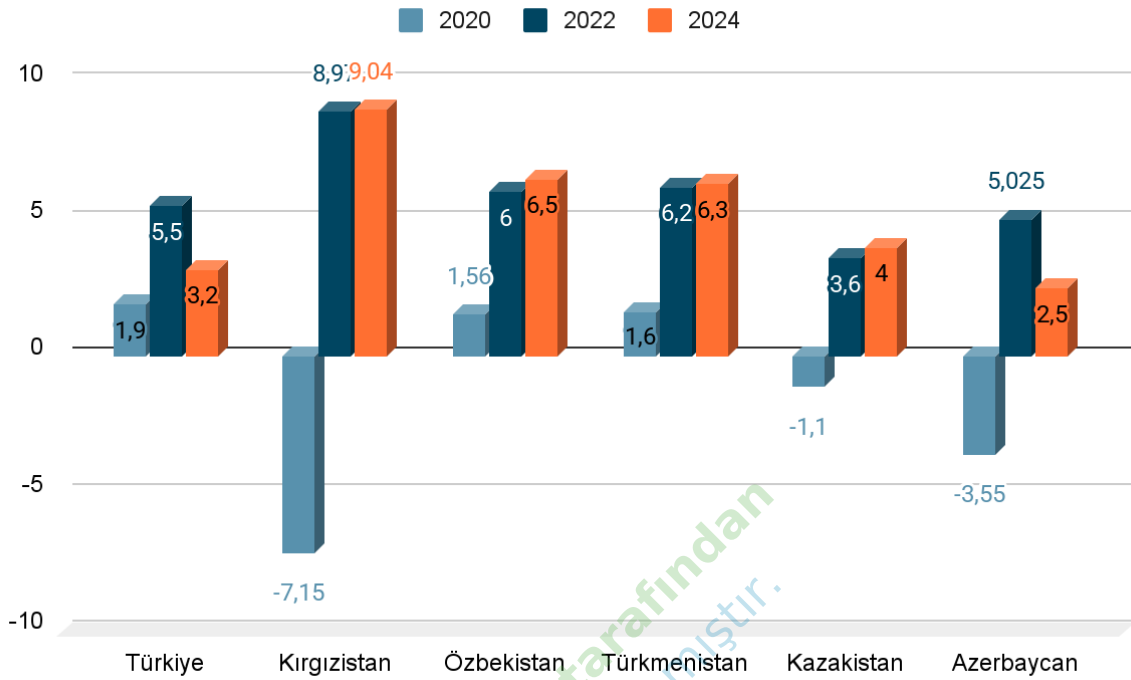
Şekil 38: Türk Cumhuriyetleri'nde Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Kişi başına düşen gelir düzeyi hem ülkelerin ekonomik refahını hem de bireylerin yaşam standartlarını yansıtan temel göstergelerden biri olarak değerlendirilmelidir. 2024 yılı itibarıyla Türkiye, Türk dünyasında kişi başına düşen gelir bakımından en yüksek seviyeye sahip ülke konumuna gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin göç açısından bir cazibe merkezi olma niteliğini güçlendirmekte ve özellikle daha düşük gelir seviyesine sahip Türk Cumhuriyetleri için ekonomik göçün temel itici gücü haline gelmektedir. Türkmenistan (8.580 \$), Azerbaycan (7.290 \$), Özbekistan (3.170 \$) ve özellikle Kırgızistan (2.410 \$) gibi ülkeler, daha düşük gelir seviyelerine sahip olmaları nedeniyle göç verme potansiyeli yüksek ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Kırgızistan ve Özbekistan gibi kişi başına düşen gelirin görece düşük olduğu ülkelerde bireylerin Türkiye gibi refah seviyesi daha yüksek ülkelere yönelme eğilimleri daha güçlüdür.

Tablo 25: Türk Cumhuriyetleri'nde Büyüme Oranı (2020-2024)

Ülke	2020	2022	2024
Türkiye	1,9	5,5	3,2
Kırgızistan	-7,15	8,97	9,04
Özbekistan	1,56	6	6,5
Türkmenistan	1,6	6,2	6,3
Kazakistan	-1,1	3,6	4,0
Azerbaycan	-3,55	5,025	2,5

Kaynak: TİM, DEİK, Ticaret Bakanlığı, Wordbank

Şekil 39: Türk Cumhuriyetleri'nde Büyüme Oranı (2020-2024)

2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle birçok ülkede negatif büyüme gözlemlenmiştir. Kırgızistan ekonomisi %7,15, Kazakistan ekonomisi %1,1 ve Azerbaycan ekonomisi ise %3,55 oranında daralmıştır. Buna karşılık Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan pandemi koşullarına rağmen pozitif büyüme göstermeyi başarmıştır.

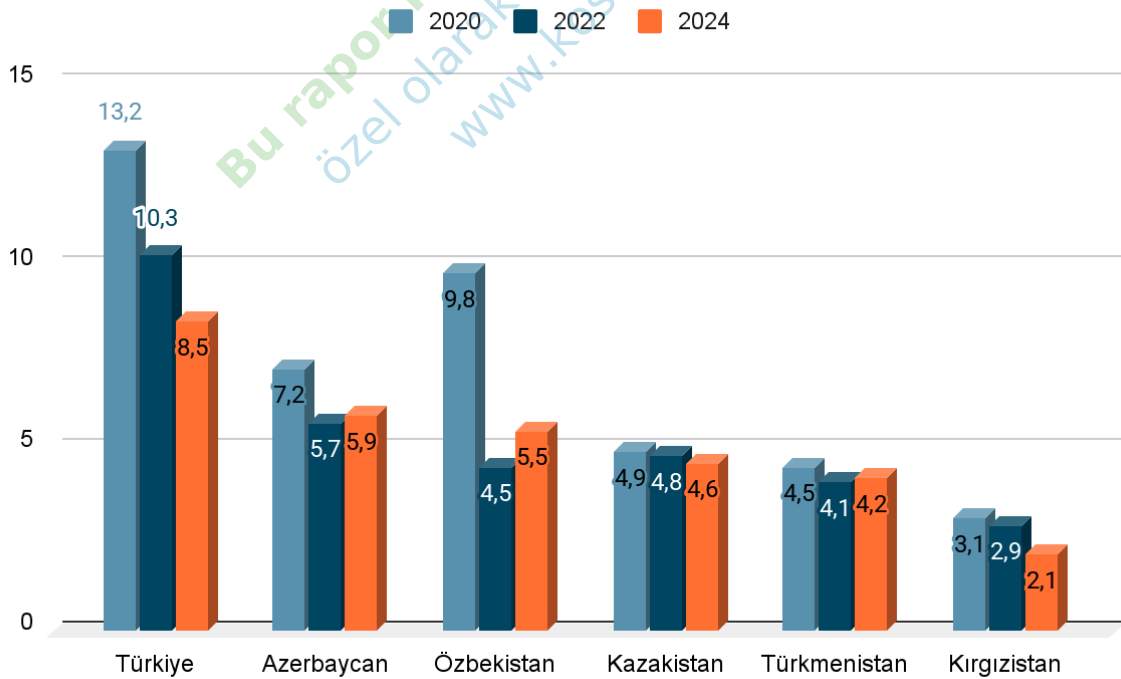
Büyüme oranları göçmen işgücü açısından değerlendirildiğinde, ekonomik büyümesi güçlü olan ancak kişi başına düşen gelir düzeyi hâlen düşük seyreden ülkelerden (örneğin Özbekistan, Kırgızistan) göç verme potansiyelinin arttığı söylenebilir. Buna karşın Türkiye gibi istihdam imkanlarının ve kişi başına düşen gelirin daha yüksek olduğu bir ülke bu göç hareketlerinin doğal hedefi konumundadır. Türkiye, diğer Türk Cumhuriyetlerine kıyasla daha yüksek istihdam olanaklarına ve kişi başına düşen gelire sahip olduğu için bu ülkelerden (örneğin Kırgızistan, Özbekistan gibi) insanların göç etmek isteyeceği cazip bir ülke konumundadır. Yani insanlar daha iyi yaşam ve iş koşulları için Türkiye'yi tercih edebilir. Ancak, Türkiye'nin ekonomik büyüme hızı son yıllarda yavaşlamaktadır. Bu yavaşlama, her gelen göçmeni istihdam etmenin kolay olmayacağı anlamına gelmektedir. Çünkü büyüme yavaşladığında iş piyasasında yeni iş alanları oluşturma kapasitesi de azalır. Bu nedenle, ihtiyaca yönelik hareket ederek Türkiye'nin göçmen alım politikalarını yeniden değerlendirmesi, özellikle mesleki becerisi olan göçmenlere öncelik vermesi gereklidir. Türkiye'nin mevcut işgücü ihtiyacı, özellikle sanayi sektöründe vasıflı ve vasıfsız işgücüne yönelik yoğunlaşmaktadır. Ekonomik büyüme ve üretim kapasitesinin artmasıyla birlikte,

sanayi sektöründe ara eleman ve kalifiye işçi açığı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin göçmen işgücü politikalarında, yüksek nitelikli (örneğin akademik eğitilmiş) işgücünden ziyade, sanayide doğrudan istihdam edilebilecek, pratik beceri ve deneyime sahip işgücüne öncelik vermesi gerekmektedir. Böylelikle, hem mevcut işgücü piyasasındaki açığın kapatılması hem de sanayinin üretim verimliliğinin artırılması mümkün olabilecektir. Bu durum, Türkiye'nin göçmen işgücü politikalarının, ekonomik büyüklükten ve genel büyüme rakamlarından bağımsız olarak, sektörel ihtiyaçlara uygun olarak şekillendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Tablo 26: Türk Cumhuriyetleri'nde İşsizlik Oranı (2020-2024)

Ülke	2020	2022	2024
Türkiye	13,2	10,3	8,5
Azerbaycan	7,2	5,7	5,9
Özbekistan	9,8	4,5	5,5
Kazakistan	4,9	4,8	4,6
Türkmenistan	4,5	4,1	4,2
Kırgızistan	3,1	2,9	2,1

Kaynak: TİM, DEİK, Ticaret Bakanlığı, Wordbank

Şekil 40: Türk Cumhuriyetleri'nde İşsizlik Oranı (2020-2024)

Türkiye'nin 2020 yılında %13,2 olan işsizlik oranının 2024 yılı itibarıyla %8,5'e gerilediği görülmektedir. Bu düşüş olumlu bir gelişme olmakla birlikte hâlen diğer Türk Cumhuriyetlerine kıyasla Türkiye'de işsizlik oranının daha yüksek seviyelerde seyretmesi

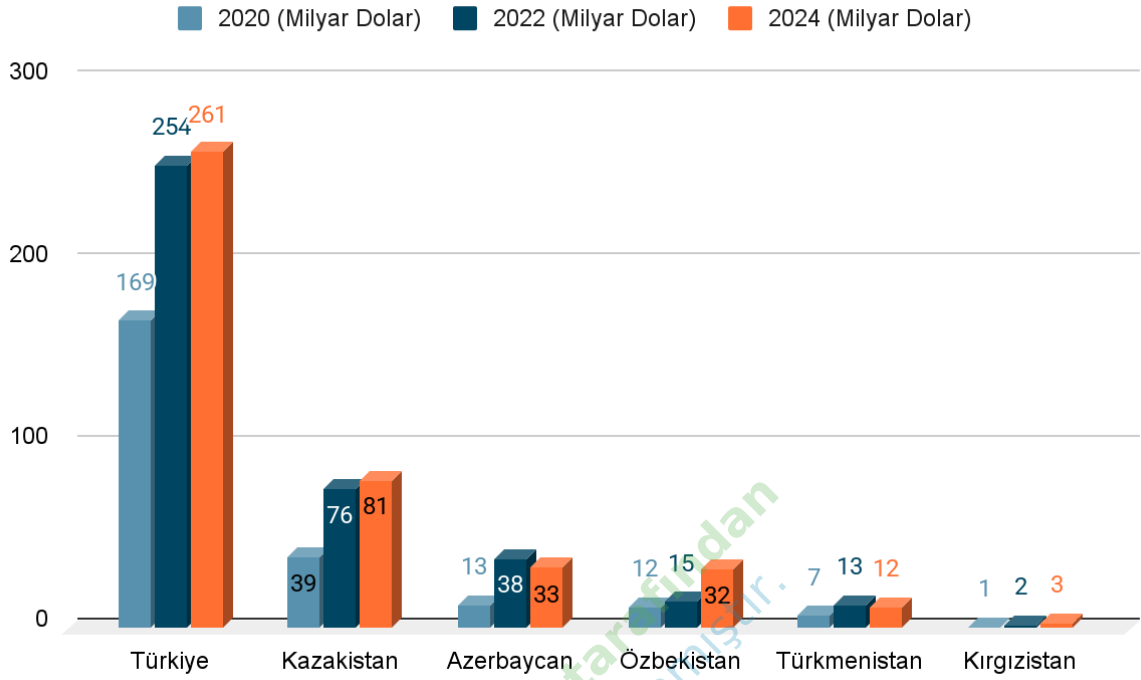
dikkat çekicidir. Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde işsizlik oranlarının genellikle %5'in altında veya civarında seyrettiği, özellikle Kırgızistan'ın 2024'te %2,1 gibi oldukça düşük bir işsizlik oranına sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin işgücü piyasasındaki yapısal sorunlara işaret etmektedir. Yüksek işsizlik oranı, Türkiye'de işgücüne katılımın yüksek olmasına ve nitelik, vasıf uyumsuzluklarının varlığına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bir diğer yandan Türkiye'de "ev genci" olarak tanımlanan ne eğitimde ne de istihdamda yer alan genç nüfus, günümüz işgücü piyasası açısından önemli bir potansiyel ancak aynı zamanda da kritik bir sosyoekonomik sorun teşkil etmektedir. Yaklaşık 4 milyon kişiyi kapsayan bu grup, çalışma çağındaki nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmakla birlikte, mevcut haliyle işgücüne katılım sağlamamaktadır. Bu durum, Türkiye'nin özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde artan işgücü ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda, ciddi bir fırsat maliyeti olarak değerlendirilebilir.

Genç işgücünün istihdamına ilişkin kamuoyunda sıkça dile getirilen "iş beğenmeme" yaklaşımı, mevcut ekonomik ve sosyal koşullar bağlamında daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Meslek lisesi veya ön lisans mezunu bireylerin nispeten daha kolay istihdam edilebildiği, dört yıllık fakülte mezunu gençlerin kamu sektöründe istihdam edilmek üzere bekledikleri ve alternatif işlerde çalışma talebinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu tercih, gençlerin istihdam beklentilerini daraltmakta ve "ev genci" kavramıyla ifade edilen işgücüne katılım dışı genç nüfusun yaş ortalamasının yükselmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, genç işgücünün istihdamında yaşanan bu sorun, yalnızca iş imkânlarının yetersizliğinden değil, aynı zamanda gençlerin iş tercihleri ve çalışma koşullarına ilişkin beklentilerinden kaynaklanan çok boyutlu bir problemdir. Nitekim Türkiye'nin yüksek işsizlik oranına rağmen sanayi başta olmak üzere çeşitli sektörlerde işgücü açığı yaşaması, işgücü piyasasında nitelik ve beceri uyumsuzluğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, göçmen işgücü ihtiyacı, yalnızca sayısal işgücü açığını kapatmaya yönelik değil, aynı zamanda sektörel ihtiyaçlar doğrultusunda uygun vasıf ve beceri profiline sahip işgücünün teminine yönelik olmalıdır. Türkiye'nin işgücü politikalarında, işsizliğin azaltılması ve sektörlerin ihtiyaç duyduğu işgücü profillerinin dengelenmesi kritik önem taşımaktadır.

Tablo 27: Türk Cumhuriyetleri'nde İhracat Oranı (2020-2024)

Ülke	2020 (Milyar Dolar)	2022 (Milyar Dolar)	2024 (Milyar Dolar)
Türkiye	169,5	254,2	261,9
Kazakistan	39,2	76,1	81,6
Azerbaycan	13,7	38,1	33,8
Özbekistan	13,1	15,3	32
Türkmenistan	7,8	13,6	12,4
Kırgızistan	1,9	2,1	3,8

Kaynak: TİM, DEİK, Ticaret Bakanlığı, Wordbank

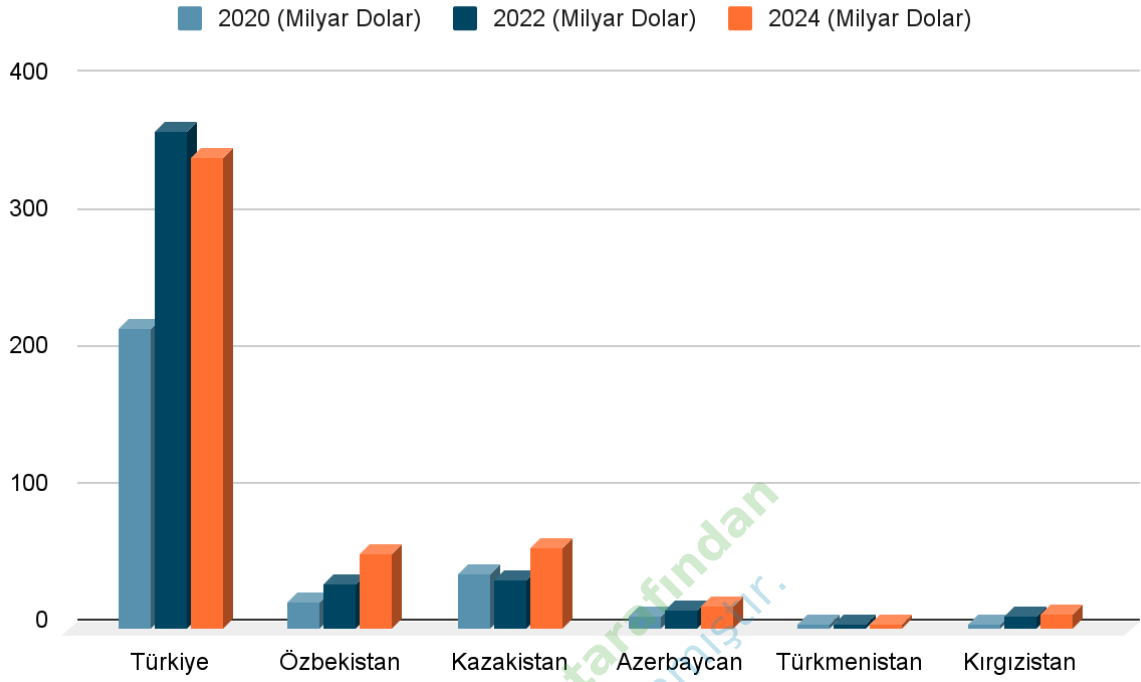

Şekil 41: Türk Cumhuriyetleri'nde İhracat Oranı (2020-2024)

Tablodaki ihracat verileri, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik büyüklük ve dış ticaret kapasitesi açısından belirgin farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye, 2020 yılından 2024 yılına kadar ihracatını yaklaşık 169,5 milyar dolardan 261,9 milyar dolara çıkararak bölgesel bir ihracat lideri konumunu korumaktadır. Kazakistan ise ihracatını iki kattan fazla artırarak 39,2 milyar dolardan 81,6 milyar dolara yükseltmiş ve bölgesel ticarete önemli bir aktör haline gelmiştir. Azerbaycan ve Özbekistan da ihracat hacimlerinde kayda değer artışlar göstermekte ancak özellikle 2024 yılında Azerbaycan'da bir miktar gerileme yaşandığı gözlemlenmektedir. Türkmenistan ve Kırgızistan'ın ihracat rakamları daha düşük kalmakla birlikte bu ülkeler de nispeten artış eğilimi sergilemektedir. Genel olarak, Türk Cumhuriyetlerinin ihracat performansları, ekonomik büyümeleri ve dış açılma stratejileri ile paralel ilerlemekte olup Türkiye'nin ihracat kapasitesi hem mutlak hacim hem de bölgesel ticaretteki liderlik açısından oldukça üstündür.

Tablo 28: Türk Cumhuriyetleri'nde İthalat Oranı (2020-2024)

Ülke	2020 (Milyar Dolar)	2022 (Milyar Dolar)	2024 (Milyar Dolar)
Türkiye	219,0	363,7	344,0
Özbekistan	20,18	32,31	55,5
Kazakistan	40,9	36,4	59,8
Azerbaycan	10,7	14,5	17,2
Türkmenistan	3	3,5	3,9
Kırgızistan	3,7	9,6	11,1

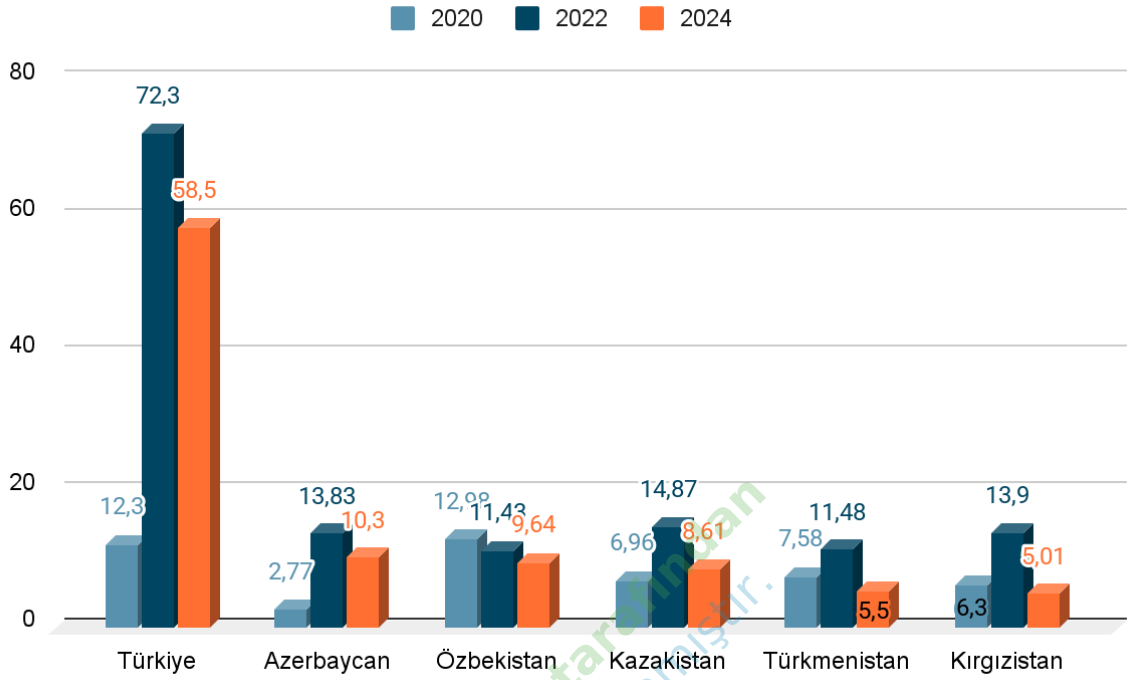

Şekil 42: Türk Cumhuriyetleri'nde İthalat Oranı (2020-2024)

Türkiye, 2020 yılında 219 milyar dolar olan ithalatını 2022'de 363,7 milyar dolara kadar yükseltmiş, ancak 2024 yılında bu rakamda hafif bir gerileme yaşanarak 344 milyar dolara inmiştir. Türk Cumhuriyetleri zengin doğal kaynaklara sahip olmaları nedeniyle ekonomik yapılarında bu kaynakların önemi büyüktür. Özellikle Kazakistan ve Türkmenistan, enerji kaynakları (petrol, doğal gaz) bakımından zengin ülkelerdir ve bu durum hem ihracat hem de ithalat kalemlerinde belirleyici rol oynamaktadır. Özbekistan ve Kazakistan, ithalatlarını 2020-2024 döneminde önemli oranda artırmışlardır. Özbekistan 20,18 milyar dolardan 55,5 milyar dolara, Kazakistan ise 40,9 milyar dolardan 59,8 milyar dolara yükselmiştir. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kırgızistan ise nispeten daha düşük ithalat hacimlerine sahip olmakla birlikte, artış eğilimini sürdürmektedirler.

Tablo 29: Türk Cumhuriyetleri'nde Enflasyon Oranı (2020-2024)

Ülke	2020	2022	2024
Türkiye	12,3	72,3	58,5
Azerbaycan	2,77	13,83	10,3
Özbekistan	12,98	11,43	9,64
Kazakistan	6,96	14,87	8,61
Türkmenistan	7,58	11,48	5,5
Kırgızistan	6,30	13,90	5,01

Şekil 43: Türk Cumhuriyetleri'nde Enflasyon Oranı (2020-2024)

Türkiye'de enflasyon oranı 2020'de %12,3 iken 2022 yılında %72,3 gibi yüksek ve istikrarsız bir seviyeye yükselmiş, 2024'te ise %58,5'e gerilemiştir. Bu yüksek enflasyon Türkiye ekonomisinde fiyat istikrarı açısından ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde enflasyon oranları genel olarak daha düşük ve nispeten daha kontrol altındadır. Örneğin, 2024 yılı itibarıyla Kırgızistan %5,01, Türkmenistan %5,5 ve Kazakistan %8,61 gibi görece düşük enflasyon oranlarıyla fiyat istikrarını daha başarılı bir şekilde sağlamaktadır. Bu farklılıklar, Türkiye'nin ekonomik politikalarında yapısal sorunların ve dış şokların etkisiyle fiyat istikrarını sağlama konusunda zorluk yaşadığını ortaya koymaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. TÜRKİ CUMHURİYETLERDEN YURT DIŞINA GÖÇÜ ANLAMAK

3.1. Orta Asya'dan İşgücü Göçü: Bir Yol Haritası İçin İzlekler

Orta Asya, kavimler göçünden günümüze yaşanan göçler açısından oldukça mümbit coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçte sürgünler de dahil olmak üzere zorunlu, gönüllü ya da geri dönüş göçlerine sahne olmuştur. Bu farklı göç süreçlerinin baş aktörünün ise Türk soylu gruplar olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda özellikle Osmanlı son dönemi ve I. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan sürgünler ve zorunlu göçlerin ardından Sovyet Rusya'nın dağılması önemli bir kırılma noktasıdır.

26 Aralık 1991'de Sovyet Rusya dağılıp Türk Cumhuriyetleri birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde Kazakistan'da 6 milyonun üzerinde; Özbekistan'da yaklaşık 2 milyon; Kırgızistan'da yaklaşık 1 milyon; Tacikistan'da yaklaşık 400 bin; Türkmenistan'da yaklaşık 350 bin olmak üzere Sovyet Rusya'dan bağımsızlığını ilan eden ülkelerde toplamda 25 milyondan fazla Rus yaşamaktaydı. Dahası bu Rus nüfusun büyük çoğunluğu kentsel alanlarda ikamet etmekte olup, ayrıcalıklı azınlık olarak ekonomiden siyasete hemen her alanda karar alma ve uygulama süreçlerine hakimdiler (Heleniak, 2004).

Bağımsızlıkların ilanının ardından yeni kurulan hükümetleri ulus kültürünün ve dilinin teşvik edilmesine yönelik politikaları hayata geçirmeye başlamış ve bu durum özellikle Rus azınlıklar için belirleyici bir itici faktör haline gelmiştir. Rus nüfus, siyasi ve ekonomik açıdan ayrıcalıklı azınlık imkanlarının tehdit altında olduğu algısı ile Rusya'ya göç etmeye başlamıştır. Nitekim 1989 ve 2002 yılları arasında Orta Asya'da başta Ruslar olmak üzere etnik azınlıkların kalıcı göçünün gerçekleştiği görülmektedir. 1991 ve 2002 yılları arasında Rusya'ya göç edenlerin %50'si, Orta Asya'dan göç eden Ruslardan oluşmuştur (Heleniak, 2004). Bu göçün ana nedenleri arasında birliğin dağılması, Moskova'nın bölgedeki mali desteğinin sona ermesi, etnik azınlıkların ayrıcalıklarını kaybetme korkusu, Almanya ve İsrail'in yeniden yerleşim programları ve bağımsızlığı takip eden çatışmalar öncelikli sebeplerdir.

Bu durum Türki Cumhuriyetler de ekonomik sorunlara da kapı aralamıştır. Rusya'nın mali desteğini çekmesinin yanı sıra Orta Asya'da yaşayan ve yüksek nitelikli ve uzmanlaşmış işlerde çalışan Rusların çoğunun bölgeden göç etmesi bir beyin göçüne zemin hazırlamıştır. Benzer şekilde 200 yıl önce ve Stalin dönemindeki sürgünler sırasında Orta Asya'ya yerleştirilen Almanların çoğunluğu da Almanya'nın etnik kökene dayalı milliyetçi politikaları ve yeniden yerleşim programları kapsamında ana yurtlarına göç etmişlerdir. Yahudiler,

bölgeden İsrail'e göç eden en büyük üçüncü grup olmuştur. Orta Asya'nın Yahudi azınlığı bölgeye farklı zamanlarda gelmiş ancak Yahudilerin ana akışı Stalin'in sürgünleri ve tahsisleri sırasında gerçekleşmiştir. Almanya'ya benzer şekilde, İsrail'in teşvik politikaları ve yeniden yerleşim programları bölgedeki Yahudilerin İsrail'e göç etmesinde önemli bir rol oynamıştır (Heleniak, 2004).

Türki cumhuriyetler her ne kadar Sovyet Rusya'dan bağımsızlıklarını ilan etseler de yeni kurulan hükümetler eski Sovyet Komünist Partisi'nin üyelerinden oluşmuş ve hükümetlerin büyük çoğunluğu otoriter bir rejim tesis etmiştir. Tek parti otoriter rejimleri beraberinde siyasi özgürlüklerden, eşitlikten ve temel insan haklarından yoksun politikaları, ortaya çıkan yasal, ekonomik ve sosyal belirsizlikler, şeffaflık ve özgür basın olmaması, yerel halkı göçe iten temel etkenlerdir. Bu anlamda Türki cumhuriyetlerden başta Rusya olmak üzere yurt dışına gerçekleşen göçlerde otoriter rejimlerin etkisi en öncelikli sebepler arasındadır.

Söz konusu otoriter rejimler uyguladıkları politikalar gereği özel sektör gelişmesine ve büyümesine imkân tanıyan uygulamaları hayata geçirememiş, siyasi özgürlük eksikliği, güçlü bir özel sektörün ortaya çıkmasına mâni olmuştur. Bu durum hem ülke ekonomisinin büyümesine hem de kamu ve özel sektörün yeterli istihdam olanakları oluşturamamasına zemin hazırlamıştır. Yerel halk, özel sektörde çalışma imkânı bulsa ya da kendi işlerini kurmaya çalıştığında ise kırılgan ekonomik göstergeler ve yaşanan finansal güvensizlikler sebebiyle göçe yönelmiştir. Ayrıca yaygın olan rüşvet ve yolsuzluk hem kamu da hem de özel sektör de sıradan hale gelmiş, bu durum sosyal güvenin tesisini, liyakat temelli istihdamı daha da önemlisi yerel halkın adalet algısını zedelemiştir.

Demografik göstergelere bakıldığında Türki cumhuriyetlerde bağımsızlık sonrası nüfus artışı yaşanırken artan nüfus ile uyumlu istihdam olanaklarını oluşturulamaması, sektörel zenginliğin sağlamaması da göçün sebepleri arasındadır.

Orta Asya gaz ve petrol rezervi ile yeraltı zenginlikleri açısından son derece mümbit bir coğrafya olmasına karşın özel sektörün kamu kontrolünde olması ve ekonomideki payının yetersiz kalması, elde edilen zenginliğin halktan ziyade seçkinlere gitmesi, gelir eşitsizliği ve beraberinde gelen yoksulluk da halkın göçe zorlamıştır.

Türki cumhuriyetlerdeki eğitimin sisteminin işgücü piyasaları ile uyumlu olmaması, eğitim kalitesinin son derece düşük olması, eğitimin/diplomanın daha müreffeh bir hayat için kıymet hükmü taşınamaması da göçe zemin hazırlayan faktörler arasında yerini almıştır. Söz konusu yetersizlik sadece eğitimle sınırlı olmayıp, sağlık, ulaşım, çevre, kültür, sanat, teknolojik yenilikler ve teknolojiye erişim, Ar-Ge yatırımları, yabancı sermaye yatırımları sosyal, kültürel, ekonomik açıdan gibi gündelik hayatın tüm alanların da hissedilir olmuştur.

Göçün sebepleri arasındaki bir diğer husus da coğrafi konumdur. Collier'in belirttiği üzere, “Eğer kıyıda iseniz dünyaya hizmet ediyorsunuz; eğer karada iseniz komşularınıza hizmet ediyorsunuz.” (Collier, 2022). Türki cumhuriyetler karayla çevrili olması sebebiyle ulus aşırı ticaret ve ihracat imkanları açısından da dezavantajlı konumları da zaten yeterince gelişmemiş ekonomiler için bir diğer sorun alanıdır.

Tüm bu sorun alanları Türki cumhuriyetlerden göçü tetiklemiş ve özellikle 2000'lerin ortalarından itibaren daha müreffeh bir hayat talebi ile gerçekleştirilen işgücü göçleri hızla artırmıştır. Tıpkı 1960'larda Türkiye'den Avrupa'ya olan işçi göçlerinde olduğu gibi Türki cumhuriyetlerde de işçi göçmenler, başlangıçta belli bir ekonomik refaha ulaştıktan sonra kendi ülkelerine geri dönmek için ayrıldılarsa da (yine Türk göçmenler örneğinde olduğu gibi) söz konusu göçmenler gittikleri ülkelerde kalıcı olmayı tercih etmişlerdir (World Bank, 2022).

Daha müreffeh bir hayat için yapılan işgücü göçlerinde en önemli durak ise Rusya olmuştur. 2000'deki seçimlerinden sonra iktidara gelen Putin'in Rusya'da ekonomik büyümeye ivme kazandırmasının ve GSYİH'nın %70 artması, yaşam standartlarının yükselmesi ve Rusya'nın dünyanın en büyük 20. ekonomisinden 7. sıraya yükselmesi (Rutland, 2008), göçmen işgücü için Rusya'yı çekici hale getirmiştir. Başta petrol ve doğalgaz olmak üzere doğal kaynakların artan fiyatları o zamanlar dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi ve en büyük gaz üreticisi olan Rusya'da ekonomik büyümenin manivalesi olurken söz konusu ekonomik kalkınma ucuz işgücüne olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Dahası Rusya'da toplam doğurganlık oranlarındaki azalma sebebiyle aktif olarak çalışabilen nüfus (düşük doğum oranları ve yüksek ölüm oranları nedeniyle) mevcut ihtiyacı karşılamaktan uzak olup bu ihtiyaç Türki cumhuriyetlerden karşılanmıştır. Bu koşullar altında, gelişen demografi ve geri ekonomilere sahip iki Orta Asya cumhuriyeti, Kırgızistan ve Özbekistan, Rusya'ya işgücü göçmenleri tedarik etme konusunda istekli bir politika benimsemiştir. Ayrıca Türk soylu göçmenlerin Rus kültürüne aşinalığı, Rusçaya hakimiyetleri ve Rus işgücü piyasasına kolay erişim olasılığı, olası işgücü göçmenlerini Orta Asya'dan Rusya'ya yönelten etkenler arasındadır.

2000 yılından sonra işgücü göçünün önemli bir rol oynamaya başladığını gösteren kanıtlardan biri yurt dışındaki Türk soylu göçmenlerin ülkelerine (yakınlarına) gönderdikleri dövizlerin GSYİH'daki payıdır. Örneğin Kırgızistan da 2000 yılına kadar gönderilen dövizler GSYİH'da temel bir etkiye sahip değilken 2013 yılında gönderilen dövizlerin GSYİH'daki payı %30,3'e çıkmıştır (World Bank, 2022). Nitekim özellikle 2000 yılından sonra, Rusya'daki emek göçmenlerinden gelen dövizler bölgenin yoksul kesimleri için en önemli gelir kaynaklarından biri haline gelmiştir (Lang, 2018). Özellikle Kırgızistan ve Özbekistan bu

süreçte göçmen ihracatçısı ülkeler haline gelmiş, göçmenlerden gelen dövizler uğruna potansiyel göçmenleri teşvik eden politikalar uygulamaya konulmuştur.

Bu süreçte Rusya'da işgücü piyasasındaki ihtiyacı dikkate alarak 2006'da göç mevzuatının serbestleştirilmesi ile ilgili adımlar atmış ve gerek göçmenlerin kayıt altına alınması, yasal statülerin düzenlenmesi, çalışma izinlerinin daha erişilebilir hale getirilmesine yönelik yasal düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bu düzenlemelere paralel olarak 2007 ve 2008 yılları arasında çalışma iznine sahip işçi göçmenleri 2,5 kat artmıştır (Bartolomeo, Makaryan, Weinar, 2014). Dahası, Orta Asya ülkeleri (özellikle Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan), 2000'li yıllardan önce Rusya'daki toplam işgücünün %16'sını oluştururken 2008-2009 döneminde yeni ve liberal düzenlemelerin etkisiyle bu oran %50'ye yükselmiştir (Florinskaya, 2013).

Orta Asya'dan Rusya'ya göçte bir diğer önemli konu da Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'dür. Üyeleri Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'dır. Gözlemci devletler Küba, Moldova ve Özbekistan'dır. Kırım'ın 2014 yılında ilhak edilmesinden sonra kurulan KGAÖ, Çin liderliğindeki ŞİÖ'nün (Şangay İşbirliği Örgütü) artan etkisine bir yanıt olduğu kadar Rusya'nın Orta Asya'nın işgücü göçünü yeniden ülkesine çekmek ve dövize bağımlı cumhuriyetleri üzerinde siyasi etki kazanmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Nitekim göçmen işçilere ilişkin prodürler de kolaylık talep eden ülkeler KGAÖ'ne katılmak zorunda kalmıştır (Hashimova, 2018). Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) 'nun işgücü göçü faydaları potansiyel olarak BDT ülkelerinin birliğe katılması için itici faktörlerden biri haline geldi.

3.2. Türk Soylu Göçmenlerin Değişen Göç Güzergahı: Yeni Duraklar

Osmanlı son döneminden başlayan ve I. Dünya savaşının ardından Sovyet Rusya hâkimiyetine giren ve uzun yıllar Rusya'nın siyasi, hukuki, sosyal, kültürel, ekonomik asimilasyonuna maruz kalan Türki cumhuriyetler, bağımsızlık sonrası yaşanan ve yukarıda sıralanan sorunlar sebebiyle büyük çoğunlukla Rusya'ya işgücü göçü vermiştir. Ancak son 20 yılda yaşanan değişim ve dönüşümler beraberinde göç aksında da yeni durakları gündeme getirmiştir.

Süreçte ilk kırılma noktalarından biri 2008 ekonomik krizi olmuştur. 2008'deki dünya ekonomik kriziyle birlikte birçok göçmen işten çıkarılmıştır. Bu durum 2009'da Rusya'daki göçmen işçi sayısında bir düşüşe sebep olmuştur. Ekonomik nedenlerle Rusya'ya giden göçmenlerin gittikçe yoksullaşmaya başladığı görülmüştür. Bu durumun en somut göstergelerinden biri Türki cumhuriyetlerin GSYİH'larında döviz payında yaşanan gözle görünür düşüştür. Yaşanan kriz sadece göçmenleri değil Rus halkını da etkilemiş, Rus

vatandaşları da tıpkı göçmenler gibi işlerini ve gelirlerini kaybetmiş, daha önce göçmenlere bırakılan işler için yerel halk ile göçmenler arasında rekabet başlamıştır.

Bu yeni rekabet ve göçmen işçi sayısındaki hafif bir düşüşten sonra, sayılarının artmaya devam etmesi, Rusya'daki göçmen algısında olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiş ve yabancı düşmanlığı tırmanmaya başlamıştır.

Rusya'da 2008 krizinin etkileri sürerken 2013'te başlayan ve 2014 yılında Kırım'ın ilhakı ile devam eden süreç Rusya için başka bir ekonomik krizle sonuçlanmış ve Rusya'ya karşı ciddi yaptırımları beraberinde getirmiştir. Yaptırımlar rublede devalüasyonlara neden olmuş ve 2013 yılının sonunda, 1 dolar yaklaşık 32 rubleye iken, 2014'ün sonunda, 1 dolar 58 ruble olmuştur (Trading Economics). Ruble'de yaşanan bu devalüasyon, Rusya'dan Orta Asya'ya gönderilen dövizlerin de ciddi oranda azalmasına sebep olmuştur. Dahası bu dönemde de göçmenlerin işgücü piyasalarındaki istihdamında daralma meydana gelmiştir.

Ekonomik krizle birlikte Rusya, 2006'da uygulamaya koyduğu nispeten liberal politikaları terk etmeye başlamış ve 2015 yılında yürürlüğe giren yeni düzenlemelerle birlikte, göçmenler artık oturma veya çalışma izni almak için dil, tarih ve kültür testini geçmek zorunda bırakılmıştır. Bu düzenlemeler de göçmen akışını kısıtlayan uygulamalar arasındaki yerini almıştır.

Rusya'daki Türk soylu göçmenler için bir diğer sorun da tutarsız göç politikaları ve yetersiz mevzuattır. Tutarsız göç politikalarının ve düzenlemelerin temel nedenleri, yönetici personelin yetersizliğine ve zayıf kamu desteğidir. Rusya'da göçle ilgili düzenlemeler ve yasalar hızla değişebilmekte; göçmenlerin menşe ülkesine bağlı olarak düzenlemeler de farklı uygulamalara gidilmekte, dahası Rusya'da bölgelere göre uygulamalarda farklılıklar gözlemlenmekte; hatta bir göç ofisinden diğerine bu farklılıkları deneyimlenebilmektedir (Sharifzoda, 2019). Söz konusu istikrarsız tutum ve uygulamalar göçmenler için itici bir faktör haline gelmektedir.

Tutarsız bir düzenlemeler ve yetersiz denetimler sonucu Rusya'daki işverenler işçi göçmenleri kayıt dışı istihdam etmekte böylece vergi ödememektedir. Bu durum işçilerin asgari ücret ya da altı ücretlerle çalıştırılmasına/emek sömürüsüne zemin hazırlamaktadır. Politikadaki tutarsızlık ve mevzuattaki boşluklar rüşvete kapı aralamakta, bu durum en çok da göçmenlerin mağduriyetine yol açmaktadır.

2019 yılındaki Pandemi de tüm Dünya'da olduğu gibi Rusya'da da etkili olmuş, özellikle petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ve tedarik zincirindeki sorunlar göçmen istihdamını

azalttığı gibi yaşanan kriz yerel halk ile göçmenler arasındaki olumsuz algıları ve zenofobiyi artırmıştır.

Ayrıca son dönemde Türki cumhuriyetlerden Rusya'ya yönelen göçmenlerin artık daha az eğitilmiş oldukları ve Rusça diline hâkim olmamaları (Florinskaya, 2013), ekonomik krizle birle ştiğinde, yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtı görüşleri artırmıştır. Ekonomik kriz sebebiyle yaşam kalitesi düşen yerel halk krizin ve refahında meydana gelen azalmanın faturasını göçmenlere kesmiştir. Ekonomik krizden önce de göçmenlere karşı ayrımcılık olsa da krizle birlikte göçmenlere yönelik ayrımcılık her geçen gün tırmanmaya devam etmektedir.

Şubat 2022'ye gelindiğinde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırısı sonrası uygulanan yaptırımlar sonrası çoğu Rus bankası ve şirketinin uluslararası finansla bağlantısı kesilmiş, Rusya'nın devlet, şirket ve özel döviz rezervleri dondurulmuştur. Bu durum Rusya Merkez Bankası'nın rubleyi, sınır ötesi ticareti ve Rusya'nın sermaye hesabını destekleme kapasitesini olumsuz etkilemiş, böylece uluslararası sermayenin ülkeye kolayca girip çıkmasının önüne set çekmiştir. Ayrıca Rusya'nın bağımlı olmaya devam ettiği mal ve hizmet ithalatı kısıtlanmış, yaptırımlar, hükümetin önemli gelir kaynağı olan Rus enerji ihracatını hedef almıştır. Tanınmış firmaların bazıları Rusya'dan çekilmiş ve ülke yalnızca Batı'dan değil, dünyanın birçok ülkesinden daha ağır yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. Rusya tüm bu yaptırımlar karşısında önlemler almaya çalışsa da savunma sanayinde üretim artarken, ekonominin geri kalanında da durgunluğun arttığı görülmektedir. Tüm bu gelişmeler ve savaşın dördüncü yılına giriyor olması daha fazla mali harcamaya, büyümeden ziyade enflasyona daha fazla katkıda bulunma ve Rus ekonomisinde para ve maliye politikaları arasındaki uyumsuzluğu daha da derinleştirecektir. Dolayısıyla hem ekonomik sorunlar hem yaptırımlar hem de savaş ortamı göçmenler için itici bir faktöre dönüşmüştür.

Rusya'daki göçmen işgücüne yönelik kısıtlamaların ve katılan göçmen politikaların sebeplerinden bir diğeri de yaşanan terör saldırılarıdır. 22 Mart 2024'te Crocus City Hall müzik mekânında meydana gelen ve DAESH tarafından üstlenilen terör saldırısı, ayrıca Orta Doğu'da DAESH'in ortaya çıkması ve sayısız katliama imza atması ile, Rusya'daki Müslüman göçmenler potansiyel bir güvenlik tehdidine dönüşmüştür. Rusya'daki Orta Asyalı göçmenler kendilerini etnik kökenlerine veya geldikleri ülkeye göre değil de dinlerine göre tanımladıkları için, medyanın Müslüman göçmenler ile terör arasındaki bağlantıya dair söyleminin ilk hedeflerinden biri haline gelmişlerdir. Bu durum özellikle Müslüman Türk soylu göçmenlere yönelik yabancı düşmanlığını körüklemiş, göçmenler yaşanan tüm sorunların müsebbibi haline getirilmiş, adeta günah keçisi ilan edilmiştir.

Tüm bu sorunlar genelde Orta Asyalı göçmenler özelde Müslüman Türk soylu göçmenleri alternatif uluslararası işgücü piyasaları aramaya itmiştir. Mevcut koşullar altında Arabistan coğrafyası ve Türkiye alternatifler arasında olsa da hem coğrafi hem kültürel hem de etnik yakınlık sebebiyle Türkiye baskın alternatiflerden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla bu gelişmeler bir taraftan Türk soylu göçmenleri Türkiye'ye yönlendiren süreçleri anlamak için son derece kıymetli bir bilgi sağlarken diğer taraftan Türkiye'nin Türk soylu göçmenler için ortaya koyacağı politikalar ve uygulamalar açısından da yol gösterici bir niteliğe haizdir.

3.3. Türkiye'deki Türk Soylu İşgücü ve Karşılaştıkları Sorun Alanları

2006 tarihli İskân Kanunu ile göçmen; Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu hâlde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereği kabul olunan kişidir (İçduygu, 2010: 34). Tarihsel olarak Türk soylu göçmen kavramı, Osmanlı sonrası coğrafyalarda yaşayan, dilsel, kültürel ve dini açıdan Türk kimliğine yakın olarak değerlendirilen Boşnaklar, Pomaklar, Çerkezler, Tatarlar ve Bulgaristan, Yunanistan, Kafkasya gibi bölgelerden gelen Müslüman toplulukları kapsamaktadır (Toksöz, Kaşka ve Erdoğan, 2012). Günümüzde ise bu kavram tarihsel kökenini korumakla birlikte daha esnek bir biçimde kullanılmaktadır. Özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) gelen göçmenler bu kapsama daha belirgin şekilde dâhil edilmekte ve Türkiye ile kültürel, etnik veya dilsel yakınlık temelinde vatandaşlığa geçiş süreçlerinde görece ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilmektedir (İçduygu 2007: 206; İçduygu & Biehl 2009: 93).

Türk soylu yabancılar, ilgili kanunlarla yalnızca Türk vatandaşlarına özgü olarak belirlenmiş meslek ve görevleri icra etmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na çalışma izni başvurusunda bulunabilen kişilerdir. Ancak bu kişilerin Türk soylu olduklarını Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî makamlarından alınmış belgelerle kanıtlamaları zorunludur. Diğer ülke büyükelçilikleri veya konsolosluklarından alınan belgeler bu kapsamda geçerli sayılmamaktadır (ÇSGB, 2025).

"Türk soylu yabancı" ifadesi, 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'nda yer almakta olup, Türk kültürüne, diline, geleneklerine ve soy bağlarına sahip kişileri kapsamaktadır. Bu statü, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) üyesi ülkelerin — Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan — vatandaşlarına belirli koşullar altında Türkiye'de çalışma, iş kurma ve mesleklerini serbestçe icra etme hakkı tanımaktadır. Çalışmalarda "Türk soylu yabancı" ifadesi yerine zaman zaman "Türk soylu göçmen" tanımı da kullanılmaktadır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleri, Türkiye ile paylaştıkları ortak dil, din ve kültürel bağlar doğrultusunda Ankara'yı dış

politikalarında önemli bir aktör olarak konumlandırmışlardır. Özellikle 2014 yılında Rusya'da yaşanan ekonomik kriz sonrasında, Orta Asya ülkeleri alternatif işgücü piyasaları içerisinde Türkiye bu arayışta öne çıkan başlıca destinasyonlardan biri olmuştur. Türkiye bu dönemde uygulamaya koyduğu esnek vize politikalarıyla (2016 yılında Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan vatandaşlarına tanınan vize muafiyet süresinin 90 güne çıkarılması, 2022 yılında Türkiye'nin Türkmenistan vatandaşları için vize muafiyetini kaldırması) göç akımlarını kolaylaştırıcı bir tutum sergilemiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Orta Asya kökenli göçmenlere yönelik yaklaşımı kültürel yakınlıklar ile bölgesel ekonomik çıkarlar ve dış politika önceliklerine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, 2009 yılında kurulan ve 2021 itibarıyla Türk Devletleri Teşkilatı adını alan Türk Konseyi aracılığıyla bölgedeki kurumsal varlığın güçlendirilmesi hedefiyle de örtüşmektedir. Türkiye bu çerçevede artan göç hareketlerini yalnızca insani bir mesele olarak değil, aynı zamanda bölgesel bütünleşmeyi teşvik eden ve ekonomik etkileşimi artıran stratejik bir araç olarak değerlendirmektedir (Aslanov, 2023).

Türk soylu yabancıların Türkiye'de ihtiyaç duyulan meslek ve sanat dallarında serbestçe faaliyet gösterebilmeleri için 2527 sayılı "Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanun" ile Türkiye'de ikamet eden Türk soylu yabancıların belirli şartlar dâhilinde istihdam piyasasına katılımlarını düzenleyen özel bir hukuki çerçeve sunulmuştur. Bu kanun ile Türk soylu yabancıların Türk Silahlı Kuvvetleri ile güvenlik teşkilatları hariç olmak üzere kamu ve özel sektör kuruluşlarında çalışabilmelerine imkân tanınmaktadır. Türk soylu bireylere çalışma izni verilmesi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yetkisi dâhilinde olup, bu izin süreci İçişleri, Dışişleri ve ilgili diğer bakanlıkların görüşleri alınarak yürütülmektedir. Çalışma izni alan Türk soylu bireyler, meslek kuruluşlarına kaydolmakla yükümlüdürler. Bu kuruluşların yalnızca seçme ve seçilme hakları dışındaki tüm haklarından faydalanabilmektedirler. Çalışma hayatında tabi oldukları mevzuat açısından, çalıştıkları kamu ya da özel kurumların personel, sosyal güvenlik ve çalışma ilişkileriyle ilgili düzenlemeleri geçerlidir. Ayrıca, izin verilen kişilerin kişisel kayıt ve dosyaları İçişleri, Dışişleri ve ilgili bakanlıklar tarafından tutulmakta olup, bu kişiler ikamet ve çalışma ile ilgili yasalarda yer alan Türk vatandaşlığı şartından muaf tutulmaktadırlar. Ancak bu kişilerin siyasi haklardan (örneğin oy kullanma ve aday olma gibi) yararlanamayacakları da açıkça belirtilmiştir. Kanunun uygulanmasına dair esaslar ve çalışma koşulları ise 2018 yılında yapılan anayasal değişiklikler sonrasında Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmeliklerle düzenlenmektedir.

10 Ekim 2025 tarihinde, 2527 sayılı Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu veya Özel Kurum, Kuruluş veya İşyerlerinde

Çalıştırılabilirmelerine Dair Kanunun Uygulanması Hakkındaki Yönetmelikte değişiklik yapıldı. Yönetmeliğe göre, Türk soylu hangi toplulukların Türkiye'de meslek ve sanatlarını serbestçe yapabileceklerine ilişkin hususların Cumhurbaşkanı kararı ile belirleneceği hükme bağlandı. Yeni düzenlemeye göre, artık her Türk soylu kişi bu kapsamda değerlendirilmeyecek. Yalnızca vatandaşı oldukları ülkede elinde olmayan sebeplerle mesleğini, sanatını veya işini icra edemeyen ve çeşitli nedenlerle Türkiye'de hayatını sürdürmek zorunda kalan Türk soyluların Türkiye'de çalışabilirmelerine imkân tanındı. Resmî Gazetede yayımlanan Türk Soyluların istihdamına dair yönetmeliğe eklenen madde şu şekildedir;

"Türk Soyluluğun Tespiti:

Madde 2/A- Türk soylu hangi toplulukların, 25/9/1981 tarihli ve 2527 sayılı Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilirmelerine, Kamu, Özel Kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilirmelerine İlişkin Kanun ile bu Yönetmelik kapsamında Türk soylu yabancı olarak belirleneceğine, değerlendirileceğine ve kabul edileceğine ilişkin hususlar, Cumhurbaşkanı karar ile tespit edilir."

MADDE 2- Aynı Yönetmeliğin 3 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Madde 3- Bu Yönetmelik uyarınca kanunlarda Türk vatandaşlarının yapabileceği belirtilen veya Türk vatandaşı olma şartı aranan meslek, sanat ve işlerde Türk soylu yabancıların çalışma veya Çalıştırılabilirmelerine izin verilebilmesi için aşağıda belirtilen hususlara birlikte gerçekleşmesi şarttır:

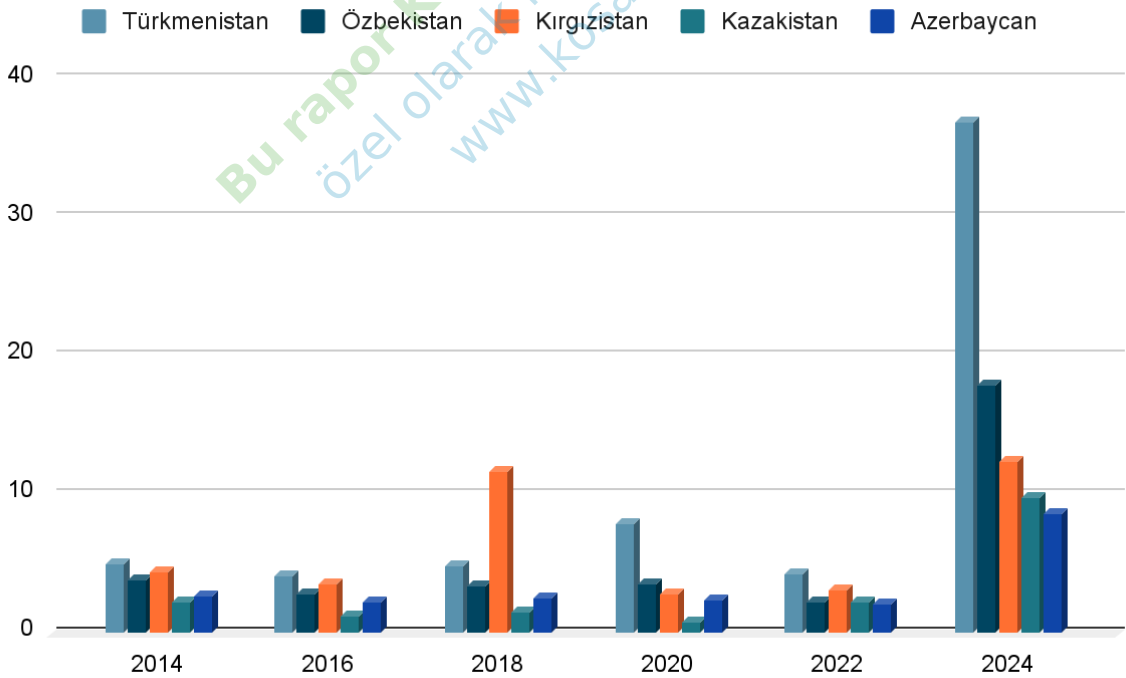
- 1) İçişleri Bakanlığınca kendilerine ikamet izni verilmiş olmak.
- 2) Belirli meslek ve sanatlar için, özel kanunlarda aranan nitelikleri taşıdığını yetkili Türk makamlarından alacağı belgelerle kanıtlamış olmak.
- 3) Eğitim durumunu gösteren yabancı okul veya fakültelerden verilmiş diplomalarının denkliğini ilgili kuramlara onaylatmış bulunmak.
- 4) O mesleği yapmasında güvenlik açısından herhangi bir sakınca bulunmamak.
- 5) Yabancılar için açılacak özel kütüklerde nüfus kayıtlarını tesis ettirdiğini belgelemek.
- 6) Mesleki kuruluşlara kayıtlı olmanın zorunlu bulunması halinde üyeliğini belgelemek.
- 7) Yabancı ülkelerden alınmış kalfalık, ustalık veya dengi belgelerin denkliğine ilgili kurumlarca karar verilmiş olmak.
- 8) Cumhurbaşkanı kararıyla tespit edilen Türk soylu topluluktan olmak.
- 9) Vatandaşı olduğu ülkede elinde olmayan sebeplerle, mesleğini, sanatını veya işini icra edememek ve değişik nedenlerle Türkiye'de hayatını devam ettirmek zorunda kalmak.
- 10) Vatandaşı olduğu ülkenin kahir ekseriyetinden farklı etnik ve kültürel kimliğe sahip olmak."

MADDE 3- Aynı Yönetmeliğin 20 nci maddesinin birinci fıkrasında yer alan "Bakanlar Kurulunca" ibaresi "Cumhurbaşkanınca" şeklinde değiştirilmiştir.

Tablo 30: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye’de Verilen Çalışma İzinlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Ülke		2014	2016	2018	2020	2022	2024
Türkmenistan	Kişi	2.635	3.471	5.547	9.721	8.962	32.276
	Yüzde	5,04	4,07	4,79	7,89	4,21	36,94
Özbekistan	Kişi	1.993	2.436	3.969	4.383	4.677	15.644
	Yüzde	3,81	2,85	3,43	3,55	2,20	17,94
Kırgızistan	Kişi	2.283	3.048	13.452	3.505	6.648	10.869
	Yüzde	4,37	3,57	11,62	2,84	3,13	12,44
Kazakistan	Kişi	1.163	998	1.799	961	4.742	8.597
	Yüzde	2,22	1,17	1,55	0,78	2,23	9,84
Azerbaycan	Kişi	1.382	1.880	2.997	2.945	4.493	7.560
	Yüzde	2,64	2,20	2,59	2,38	2,11	8,65
Toplam	Kişi	9.456	11.833	27.764	21.515	29.522	74.946
	Yüzde	18,08	13,86	23,98	17,42	13,88	85,97
Türkiye Ortalaması	Kişi	52.304	73.560	115.837	123.574	212.682	87.361
	Yüzde	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Veri Tabanı

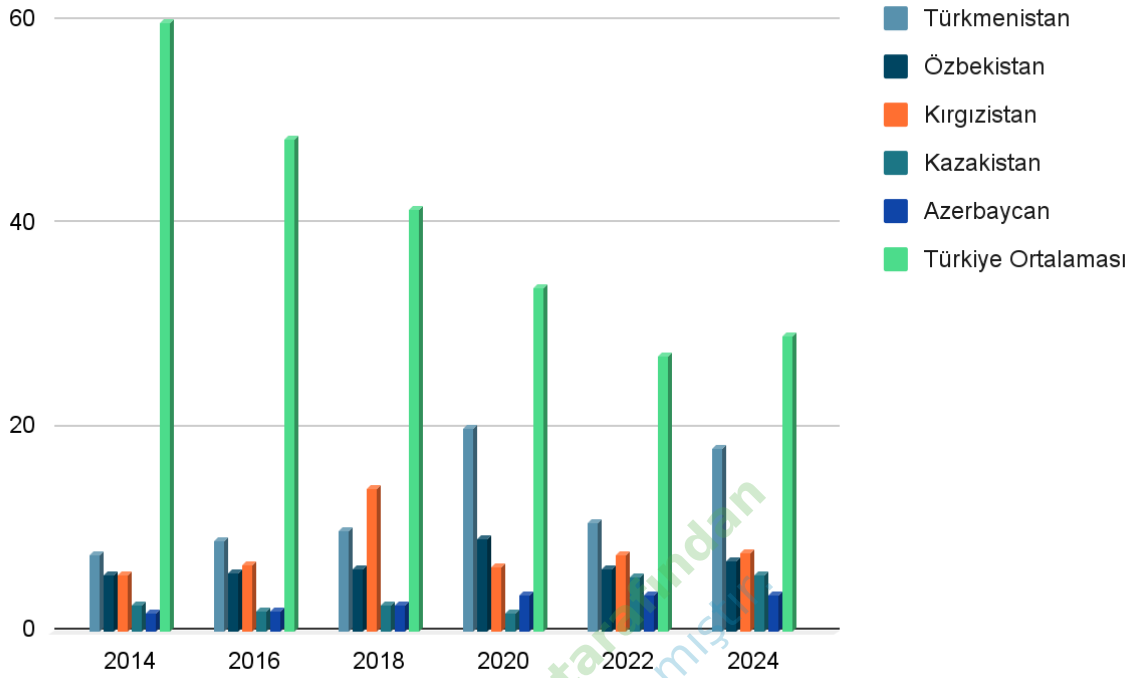
Şekil 44: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye’de Verilen Çalışma İzinlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Türkiye Cumhuriyeti’nin göç rejimi, 2006 tarihli İskân Kanunu ve 2527 sayılı Kanun çerçevesinde, Türk soylu ve Türk kültürüne bağlı bireylerin ülkeye kabulünü ve istihdamını kolaylaştıran bir yapıda kurgulanmıştır. Bu çerçevede Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan,

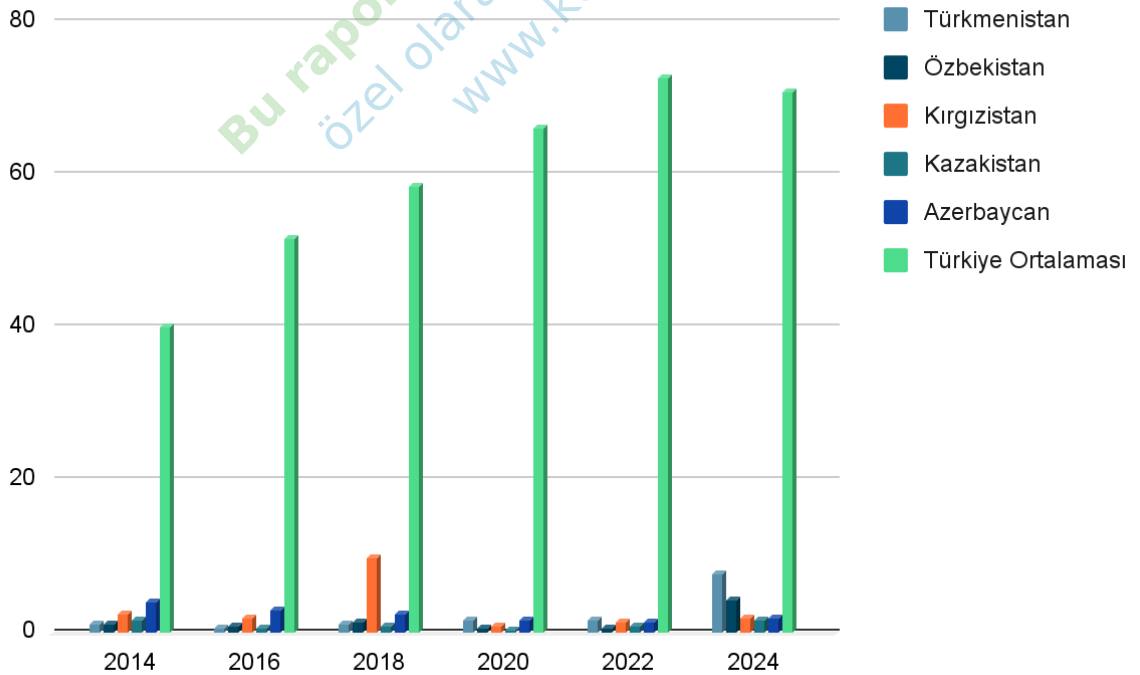
Özbekistan ve Türkmenistan gibi Orta Asya ülkelerinden gelen göçmenler hem vatandaşlık geçişlerinde hem de istihdam piyasasına erişimde ayrıcalıklı konumda değerlendirilmiştir. 2014 yılında toplam 9.456 olan çalışma izni sayısının 2024 yılına gelindiğinde 74.946'ya ulaşmış olması, bu ülkelere gelen göçün artan bir ivmeyle Türkiye işgücü piyasasında yer bulduğunu göstermektedir. Özellikle Türkmenistanlı göçmenlerde gözlemlenen artış, Türkiye'nin hem esnek vize rejimleri hem de kültürel yakınlık temelinde yürüttüğü göç politikalarının bir sonucudur. Diğer taraftan, Kırgızistan ve Özbekistanlı göçmenler açısından veriler daha istikrarlı bir yükselişe işaret ederken, Kazakistanlı göçmenlerin sayılarında 2020'ye kadar dalgalı bir seyir gözlemlenmiş ancak 2022 sonrası belirgin bir artış yaşanmıştır. Azerbaycan ise diğer ülkelere kıyasla daha istikrarlı ve görece düşük sayılarda çalışma izni verisiyle öne çıkmaktadır.

Tablo 31: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye’de Verilen Çalışma İzinlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Ülke	(%)	2014	2016	2018	2020	2022	2024
Türkmenistan	Kadın	7,62	9,00	10,04	19,95	10,74	18,15
	Erkek	1,19	0,70	1,06	1,68	1,78	7,70
Özbekistan	Kadın	5,62	5,84	6,17	9,13	6,16	7,03
	Erkek	1,11	0,92	1,48	0,69	0,72	4,45
Kırgızistan	Kadın	5,64	6,61	14,10	6,41	7,67	7,85
	Erkek	2,47	1,83	9,85	1,01	1,43	1,88
Kazakistan	Kadın	2,66	2,06	2,57	1,79	5,46	5,59
	Erkek	1,57	0,69	0,83	0,26	1,02	1,74
Azerbaycan	Kadın	1,77	2,08	2,56	3,69	3,67	3,65
	Erkek	3,95	3,00	2,61	1,72	1,53	2,05
Türkiye Ortalaması	Kadın	59,84	48,40	41,48	33,87	27,20	29,04
	Erkek	40,16	51,60	58,52	66,13	72,80	70,96
	Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Şekil 45: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye’de Verilen Çalışma İzinlerinde Kadınların Dağılımı

Şekil 46: Şekil 45: 2014–2024 Yılları Arasında Orta Asya Ülkeleri Vatandaşlarına Türkiye’de Verilen Çalışma İzinlerinde Erkeklerin Dağılımı

2014-2024 yılları arasında Türkiye’de çalışma izni alan Orta Asya ülkeleri vatandaşlarının cinsiyete göre dağılımına bakıldığında kadınların göç sürecinde işgücüne katılım oranlarının

erkeklerle kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda Türkiye'ye Orta Asya ülkelerinden gerçekleşen iş gücü göçü sürecinin belirgin biçimde kadınlaştığı söylenebilir. Bu eğilim kadın emeğine yönelik talebin belirli sektörlerde yoğunlaşmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Türkmenistanlı kadınlar, 2014 yılında toplam izinli yabancı nüfusun %7,62'sini oluştururken, bu oran 2020 yılında %19,95'e kadar yükselmiş ve 2024 itibarıyla %18,15 seviyesinde seyretmiştir. Buna karşılık Türkmen erkeklerin oranı aynı yıllarda oldukça düşük kalmış, yalnızca 2024 yılında %7,70 ile dikkat çekici bir artış göstermiştir. Benzer şekilde, Özbek kadınların oranı da 2014'te %5,62 iken, 2024'te %7,03'e yükselmiş; ancak erkek oranları tüm yıllarda kadınların oldukça gerisinde kalmıştır. Özbek erkeklerin oranı 2024 yılında %4,45 olarak kaydedilmiş, önceki yıllarda ise %1 civarında seyretmiştir. Kırgızistan örneği ise daha çarpıcıdır. Kırgız kadınların oranı 2018 yılında %14,10'a ulaşarak zirve yapmış, ardından dalgalı bir seyir izleyerek 2024'te %7,85 olarak kaydedilmiştir. Buna karşılık, Kırgız erkeklerin oranı 2018 yılında %9,85 gibi dikkat çekici bir seviyeye ulaşsa da sonraki yıllarda belirgin bir azalma gözlenmiştir.

Kazakistan ve Azerbaycan uyruklular açısından değerlendirildiğinde, kadınların oranı erkeklerle daha dengeli bir dağılım sergilese de genel olarak kadın oranı birçok yılda erkek oranını aşmıştır. Örneğin, Kazak kadınların oranı 2022 yılında %5,46, 2024'te ise %5,59 olarak tespit edilmişken, erkeklerin oranı sırasıyla %1,02 ve %1,74'te kalmıştır. Azerbaycanlı kadınların oranı ise istikrarlı bir biçimde %2-3 bandında seyrederken, Azerbaycanlı erkeklerin oranı 2014 yılında %3,95 ile dikkat çekici bir seviyedeysen sonraki yıllarda bu oranda düşüş gözlemlenmiştir.

Genel Türkiye ortalaması ise bu eğilimleri destekler niteliktedir. 2014 yılında çalışma izni verilen yabancıların %59,84'ü kadın iken, bu oran izleyen yıllarda kademeli olarak azalmış ve 2024 itibarıyla %29,04'e gerilemiştir. Buna karşılık, erkeklerin oranı 2014'te %40,16 iken, 2020 yılında %66,13'e, 2022'de %72,80'e ve nihayet 2024'te %70,96'ya ulaşarak belirgin bir yükseliş eğilimi göstermiştir. Bu durum, 2014-2018 döneminde Türkiye'nin çalışma izni göçmen politikasında kadın ağırlıklı bir yapının hâkim olduğunu, ancak 2020 sonrası dönemde bu eğilimin değiştiğini ve erkek göçmenlerin daha baskın hâle geldiğini göstermektedir. Sonuç olarak, Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye çalışma amacıyla gelenlerin cinsiyet dağılımı, göçün nedenleri ve sektör tercihi gibi çok katmanlı etkenlerle şekillenmektedir. Özellikle ev hizmetleri ve bakım emeği gibi kadın yoğun sektörlerin göçmen kadın istihdamını artırdığı son yıllarda ise inşaat, lojistik gibi erkek yoğun sektörlerdeki ihtiyaçların etkisiyle erkeklerin oranında yükselme yaşandığı söylenebilir.

Göçün kadınlaşması kavramı, geleneksel olarak erkek egemen kabul edilen uluslararası göç dinamiklerinin aksine, özellikle bakım emeği, ev hizmetleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi sektörlerde kadınların göç hareketlerinin ön plana çıkmasıyla açıklanmaktadır (Sassen, 2002; Parreñas, 2001). 1960'lı yıllardan itibaren kadınlar doğrudan emek göçünün aktif öznesi haline gelmiş ve bazı göç güzergâhlarında kadınlar, göçmen nüfusun çoğunluğunu oluşturmuştur. Bu dönüşüm, göç sürecinin yalnızca erkek merkezli olmaktan çıkarak, kadınların da öncülük ettiği ve karar alma mekanizmalarında etkin rol oynadığı bir olguya dönüşmesini sağlamıştır (Erbaş, 2019, s. 171).

Göçün kadınlaşma sürecinde önemli bir faktör, göçmen kadınların geldikleri ülkelerde geleneksel olarak kadınlık rolleri ile ilişkilendirilen yaşlı, hasta ve çocuk bakımı gibi hizmet alanlarında istihdam edilmesidir. Nitekim, göçmen işgücüne talebin yoğunlaştığı ülkeler genellikle yaşlı nüfus oranının arttığı ve bu nedenle bakım hizmetlerine olan ihtiyacın yükseldiği ülkelerdir. Bu bağlamda, yaşlanan nüfus yapısı, göçmen kadınların özellikle bakım sektöründe istihdam edilmesini etkileyen yapısal bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Toksöz, 2006, s. 17). Türkiye örneğinde de bu eğilim oldukça belirgindir. Özellikle Türkmenistan ve Özbekistanlı kadınların, erkeklerden fazla çalışma izni alması, göçün kadınlaşmasını istatistiksel olarak da gözler önüne sermektedir. Kadınların ağırlıklı olarak ev içi bakım, temizlik ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmeleri, Türkiye'de bu alanlardaki artan bakım ihtiyacının küresel bakım zincirleriyle karşılandığını ve bu zincirde Orta Asya kökenli kadınların önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu göçmen kadınların çoğunlukla hedefe yönelik ve süreli göç stratejileri benimsedikleri, ekonomik hedeflerine ulaştıktan sonra ülkelere geri dönme eğiliminde oldukları saptanmıştır. Bu durum, göçmen işgücü arzında istikrarsızlık riski oluşturduğu özellikle yaşlanan nüfus bağlamında yakın gelecekte evde bakım hizmetlerinde nitelikli işgücü açığı yaşanma olasılığını artıracığı düşünülmektedir (Yılmaz, 2022).

Türkiye'de Türk soylu bireylerin gerek hukuki düzenlemeler gerekse kültürel ve tarihsel bağlar temelinde görece avantajlı konumda yer aldıkları görülmektedir. Ancak bu yapısal avantajlara rağmen bu göçmen grupların Türkiye'deki emek piyasasına katılım süreçleri çeşitli zorluklar ve yapısal sorunlarla karşı karşıyadır. Aşağıda, bu sorun alanları maddeler hâlinde sunulmuştur.

- **Çalışma İzinlerindeki Bürokratik Engeller:** Türkiye'de göçmenlerin yasal olarak çalışabilmeleri için, ya ülkeye gelmeden önce bireysel olarak ya da Türkiye'ye geldikten sonra altı aylık oturma iznini aldıktan sonra işverenleri aracılığıyla çalışma izni başvurusunda bulunmaları gerekmektedir. Ancak bu sistem, göçmenlerin işverenlerine doğrudan bağımlı hale gelmelerine neden olmaktadır. Zira göçmen işçinin işten

ayrılması durumunda, mevcut çalışma izni otomatik olarak iptal edilmekte ve birey yasal çalışma hakkını kaybetmektedir. Bu yapısal koşullar, göçmenlerin çoğu zaman kayıt dışı istihdam biçimlerine yönelmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de uygulanan mevcut göç rejimi ve göçmen politikalarının, göçmenlerin kayıt dışı alanlara itilmesinde doğrudan etkili olduğu söylenebilir (Coşkun, 2017, s. 1305).

- **Dışlanma:** Medyada göçmenlerin sıklıkla olumsuz stereotiplerle temsil edilmesi, toplumsal düzeyde simgesel dışlanmayı pekiştirmekte ve bu bireylerin toplumsal itibarlarının zedelenmesine neden olmaktadır. Bu durum, gündelik yaşamda karşılaşılan ayrımcı tutumların meşrulaşmasını kolaylaştırmakta ve göçmenleri daha savunmasız bir konuma sürüklemektedir. Ayrıca, göçmenlerin yasal statülerinin kırılganlığı, şiddet ve kötü muamele durumlarında resmi mercilere başvurma konusunda çekinceler yaşamalarına neden olmakta bu da onların toplumsal koruma mekanizmalarından dışlanmasına ve hak arama yollarının kapanmasına yol açmaktadır (Dedeoğlu, 2011).
- **Dil Bariyeri:** Türk soylu göçmen işgücünün iş bulma sürecinde karşılaştığı en önemli engellerden biri dil yetersizliğidir. Yapılan incelemeler, dil bilmemekten kaynaklı iletişim sorunlarının, iş arama sürecini hem uzattığını hem de zorlaştırdığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların özellikle Türkiye'ye ilk geldikleri dönemde, Türkçe bilmemeleri ve şehir yapısına hâkim olmamaları nedeniyle iş başvurularında sıklıkla olumsuz yanıt aldıkları görülmüştür. Adres bulma konusundaki zorluklar nedeniyle farklı stratejiler geliştirdikleri, ilk iş deneyimlerinde bu eksikliklerin belirleyici rol oynadığı ifade edilmiştir. Ayrıca, çevrelerinde dil bilmeyen bireylerin iş yaşamında ciddi uyum sorunları yaşadıklarını gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, dil öğrenimi için belirli bir adaptasyon süresine ihtiyaç duyduklarını vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra, Suriyeli göçmenlerle karıştırılmaları nedeniyle toplumun ve işverenlerin kendilerine yönelik önyargı geliştirdikleri, bu önyargıları kırmak amacıyla Türkmen olduklarını kanıtlama çabasına girdikleri ve iş ahlaklarını gösterebilmek için bazı durumlarda birkaç gün ücretsiz çalışmayı teklif ettikleri ifade edilmiştir (Karataş ve Duyan, 2021).
- **Düşük Ücretler:** Göçmen işgücünün çalıştıkları iş yerlerinden günlük yevmiye usulüyle düşük ücret almaları gelir düzeyinin temel geçim ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz bırakmaktadır. Bu nedenle düşük ücretler göçmen işçileri işten ayrılmaya yönelten temel etkenlerden birisi olarak öne çıkmaktadır (Karataş ve Duyan, 2021).
- **Çalışma Koşulları:** Türk soylu göçmen işgücünün Türkiye'deki ilk iş deneyimlerinde karşılaştıkları temel sorunlardan biri ağır çalışma koşullarıdır. Türk soylu bireyler, Türkiye'deki çalışma temposunun ve iş yükünün, kendi ülkelerindeki çalışma

kültüründen belirgin biçimde farklı olduğunu özellikle uzun çalışma saatleri ve ağır iş yükü nedeniyle iş ortamına uyum sağlamakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. (Karataş ve Duyan, 2021).

- **Uzun ve Esnek Çalışma Saatleri:** Türkiye'de özellikle yaşlı bakımı, ev hizmetleri ve çocuk bakımı alanlarında çalışan göçmen kadınlar, çoğunlukla yatılı çalışmakta ve uzun, esnek, çoğu zaman belirsiz sınırlar içerisinde şekillenen çalışma saatlerine maruz kalmaktadır (Marat, 2019).
- **Sigortasız ve Güvencesiz Çalışma:** Türkiye'de yasa dışı statüde bulunan Türk soylu bireyler çalışma hayatında kayıt dışı, sosyal güvencesiz ve korumasızdır (Marat, 2019; Dedeoğlu, 2011; Aslanov, 2023). Çalışma izni ve sosyal güvencenin olmaması bahsi geçen hak ihlallerine karşı yasal koruma mekanizmalarından yararlanılmasını engellemektedir.
- **İşverenle Yaşanan Anlaşmazlıklar:** Türk soylu göçmen işgücünün istihdam sürecinde karşılaştığı önemli sorunlardan biri de işverenle olan ilişkilerde ortaya çıkan olumsuzluklardır.
- **Kamusal Hizmetlere Erişim:** Kurumsal dışlanma bağlamında, yasadışı statüye sahip göçmenlerin eğitim, sağlık ve diğer kamusal hizmetlere erişimde karşılaştıkları engeller, göç deneyiminin en temel ve yapısal sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar, özellikle oturma ve çalışma izni bulunmayan yasadışı göçmenlerin kamu hizmetlerinden yararlanmakta ciddi güçlükler yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Dedeoğlu, 2011; Aslanov, 2023; Karataş ve Duyan, 2021).
- **İzin Azlığı:** Türk soylu göçmen işgücünün karşılaştığı bir diğer temel sorun ise işyerlerinde izin haklarının kısıtlı olmasıdır. Katılımcı ifadeleri, yoğun ve uzun çalışma sürelerine rağmen yıllık ya da haftalık izinlerin çoğu zaman kullanılmadığını, özellikle hafta sonu izinlerinin dahi çeşitli gerekçelerle engellendiğini göstermektedir. Ayrıca, yerli çalışanlarla karşılaştırıldığında göçmen işçilere izin kullanımında çifte standart uygulandığı, bu durumun da memnuniyetsizlik ve adaletsizlik duygusunu artırdığı anlaşılmaktadır (Karataş ve Duyan, 2021).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. TÜRK SOYLU İŞGÜCÜNE YÖNELİK VİZE MODELİ ÖNERİSİ

4.1. Türk Soylu İşgücü İhtiyacının Nedenleri

Türk soylu işgücü ihtiyacı hem ekonomik hem de sosyo-kültürel dinamiklerin kesişiminde ortaya çıkan çok boyutlu bir olgudur. Öncelikle, Türkiye'nin belirli sektörlerde artan işgücü talebi, özellikle sanayi, tarım, inşaat ve hizmet alanlarında nitelikli ve yarı nitelikli işgücüne olan gereksinimi artırmaktadır. Dahası ve önemlisi Türkiye işgücü piyasaları için bazı temel ve yapısal sorunlar sebebiyle mevcut işgücü ihtiyacının göçmen işgücü ile karşılanması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Türkiye, büyüyen sanayisi, artan ticareti ve sektörel çeşitliliği ile nitelikli eleman/uzman ihtiyacı artan ülkeler arasındadır. Dahası, emek yoğun işlerde Türklerin çok tercih etmediği sektörlerde kalifiye ara eleman, özellikle vasıfsız eleman açığı bulunmaktadır. Kent merkezindeki sanayi alanlarında işgücü maliyetlerinin yükselmesi, 12 yıllık eğitim sistemi sonucu uygulamalı eğitimdeki eksiklikler ve meslek okullarının sanayi için gerekli nitelikli personel yetiştirememesi, göçmen işgücüne olan ihtiyacı daha da elzem kılmaktadır. Dahası ve önemlisi söz konusu 12 yıllık kesintisiz eğitimden bugün vazgeçilse bile işgücü piyasalarının ihtiyaç duyduğu eleman açığının kapanması en bir kuşak alacaktır.

Tablo 32: Türkiye'de Sektöre Göre İstihdam Edilenler

Yıllar	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2010	100,0	23,3	21,2	6,5	49,0
2011	100,0	22,8	21,0	7,2	49,0
2012	100,0	21,7	20,6	7,2	50,5
2013	100,0	20,6	21,0	7,3	51,2
2014	100,0	20,3	20,7	7,4	51,6
2015	100,0	20,2	20,2	7,2	52,4
2016	100,0	19,5	19,5	7,3	53,6
2017	100,0	19,2	19,2	7,5	54,0
2018	100,0	18,4	19,8	7,0	54,8
2019	100,0	18,2	19,9	5,6	56,4
2020	100,0	17,7	20,5	5,8	55,9
2021	100,0	17,2	21,3	6,2	55,3
2022	100,0	15,8	21,7	6,0	56,5
2023	100,0	14,8	21,2	6,3	57,6
2024	100,0	14,8	20,7	6,6	57,9

2010-2024 dönemi sektörel istihdam verilerinde de görüldüğü üzere Türkiye’de işgücü yapısındaki dönüşümün Türk soylu göçmen işgücü ihtiyacını destekleyen önemli yapısal unsurlara işaret etmektedir. Tarım sektöründe istihdamın düzenli olarak azalması, kırsal işgücünün giderek daraldığını ve bu alandaki açıkların özellikle mevsimlik ve düşük vasıf gerektiren işlerde dış işgücüyle kapatılma eğiliminin artabileceğini göstermektedir. Sanayi sektöründe payın görece istikrarlı kalmasına rağmen, işgücü ihtiyacının sürekli devam etmesi, dil ve kültür uyumu yüksek göçmen işgücünü stratejik bir kaynak haline getirmektedir. İnşaat sektörü ise dönemsel dalgalanmalarla birlikte yüksek işgücü talebini korumakta, yerli işgücünün talebin tamamını karşılayamaması, esnek ve hızlı adapte olabilen Türk soylu göçmenleri öne çıkarmaktadır. En dikkat çekici artış hizmetler sektöründe gerçekleşmiş olup, turizm, lojistik, sağlık ve bakım gibi alanlarda hem nitelikli hem de yarı-nitelikli işgücü ihtiyacının büyümesi, uyum süreci kısa olan göçmen profillerine avantaj sağlamaktadır.

Tablo 33: Yaş Grubuna Göre Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Genç Nüfus (2020-2024)

Yıllar	Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı (%)	Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı (%)	Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı (%)
	15-24 yaş grubundaki nüfus	15-29 yaş grubundaki nüfus	15-34 yaş grubundaki nüfus
2020	28,4	32,1	33,7
2021	24,7	28,4	30,1
2022	24,2	27,2	28,4
2023	22,5	25,8	27,2
2024	22,9	25,9	27,2

Türkiye’de genç nüfusun önemli bir bölümü ne eğitimde ne de istihdamda yer almamaktadır. Özellikle 15-24 yaş grubunda gözlenen oransal düşüş, pandemi sonrası toparlanma sürecinde eğitim ve işgücü piyasasına katılımın kısmen arttığını, ancak yapısal sorunların devam ettiğini ortaya koymaktadır. Daha geniş yaş gruplarında, yani 15-29 ve 15-34 yaş aralıklarında oranların daha yüksek seyretmesi, genç yetişkinlerin işgücü piyasasına geçiş sürecinde gecikmeler yaşadığını ve bu durumun yükseköğrenim sonrası istihdam olanaklarının sınırlılığı ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Yerli işgücü arzının bazı sektörlerde nicel olarak yeterli görünmesine rağmen, nitelik ve beceri uyumsuzluğu nedeniyle işgücü açığının sürdüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, istihdam piyasasında hızlı adapte olabilen, belirli mesleki becerilere sahip ve kültürel uyum süreci kısa olan Türk soylu göçmen işgücü, bu yapısal boşluğu doldurmada tamamlayıcı bir rol üstlenebilir. Ancak bu durum, aynı zamanda yerli genç nüfusun işgücüne entegrasyonunu güçlendirecek

politika ve programların geliştirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Aksi takdirde göçmen işgücü talebi, uzun vadede yerli gençlerin istihdam olanaklarını daha da daraltma riski taşıyabilir.

Tablo 34: Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Genç Nüfusun İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (2021-2024)

Yıllar	İşgücüne dahil olmayanlar	Potansiyel işgücü			Ev işleriyle meşgul	Eğitim/ Öğretim	Emekli	Çalışamaz halde	Diğer
		İş bulma ümidi olmayanlar	İşbaşı yapabilecek olup iş aramayanlar	İş arayıp işbaşı yapamayacak olanlar					
2021	30 989	1 629	1 546	100	9 917	4 879	4 995	4 998	2 925
2022	30 345	1 648	1 176	91	9 982	4 807	5 073	4 925	2 643
2023	30 528	1 804	1 422	123	9 093	4 437	5 123	5 380	3 148
2024	30 193	2 171	1 897	153	7 376	4 070	4 352	6 326	3 846

Türkiye’de işgücüne dahil olmayan nüfus, ekonomik ve toplumsal dinamiklerin etkisiyle farklı kategorilerde yoğunlaşmaktadır. Eğitim, emeklilik ve ev içi rollerden bağımsız olarak Türkiye’de potansiyel işgücü, işgücü piyasasında aktif olarak yer almamakla birlikte, uygun koşullar oluştuğunda çalışmaya hazır olan bireyleri kapsamaktadır. Bu grup, işgücüne dahil olmama nedenlerine göre üç alt kategoriye ayrılmaktadır: iş bulma ümidi olmayanlar, işbaşı yapabilecek olup iş aramayanlar ve iş arayıp işbaşı yapamayacak olanlar.

Tablo 35: Temininde En Fazla Güçlük Çekilen Meslekler

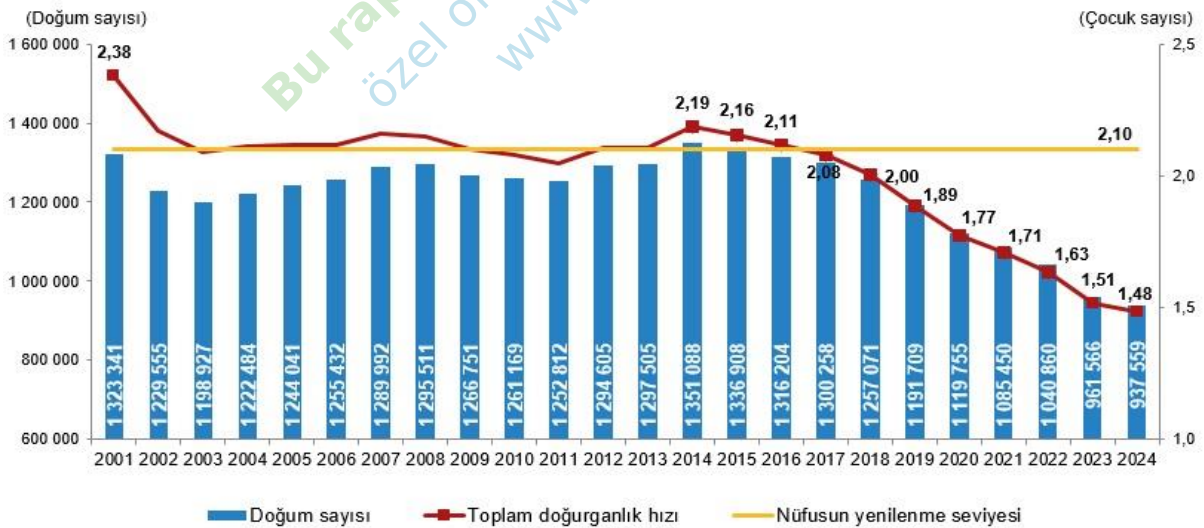
Makineci (Dikişçi)
Gaz Altı Kaynakçısı
Garson (Servis Elemanı)
Ahşap Mobilya İmalat Ustası
İnşaat İşçisi
Satış Danışmanı/Uzmanı
Tır-Çekici Şoförü
Akaryakıt Satış Elemanı
Çelik Kaynakçısı

Kaynak: İPA 2023

İPA 2023 raporuna göre eleman temininde güçlük çekilmesinin başlıca nedeni, ilgili mesleklere yeterli sayıda başvuru yapılmamasıdır. Türkiye genelinde yapılan araştırmalar, bu durumun %79,6 oranında yaşandığını göstermektedir. Benzer şekilde, işverenler tarafından gerekli mesleki beceri veya niteliğe sahip eleman bulunamaması da aynı oranda

(%79,6) önemli bir sorun olarak görülmektedir. Ayrıca, yeterli iş tecrübesine sahip eleman eksikliği %73,6 ile eleman temininde yaşanan güçlüklerin diğer önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bunun yanında, talep edilen ücretin yüksek bulunması (%39,3), çalışma ortamı ve koşullarının beğenilmemesi (%34), işin tehlikeli veya çok tehlikeli olması (%15), vardiyalı çalışma sistemi (%12,8), işin belirli süreli, mevsimlik veya geçici olması (%12) ve iş arayanların uzaktan çalışmayı tercih etmesi (%7) gibi faktörler de eleman temininde karşılaşılan zorlukları pekiştirmektedir. Özellikle, ilgili mesleklere yeterli başvuru yapılmaması nedeniyle eleman temininde güçlük çekilen meslekler arasında makineci (dikiş), garson (servis elemanı), ahşap mobilya imalat ustası, gazaltı (Mig-Mag) kaynakçısı, inşaat işçisi, tır-çekici şoförü, akaryakıt satış elemanı (pompacı), çelik kaynakçısı, ark kaynakçısı ve şoför-yük taşıma gibi meslekler öne çıkmaktadır. Bu durum hem mesleki beceri arzının sınırlılığı hem de iş gücü piyasasındaki talep ve beklentiler arasındaki uyumsuzluk açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Ayrıca mevcut toplam doğurganlık oranları dikkate alındığında uzun vade de bu önlemler sonu veremeyecektir. Bir kadının doğurgan olduğu dönem (15-49 yaş grubu) boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısını ifade eden "toplam doğurganlık hızı" temelde bir toplumun nüfus ile kendini yenileyebilmesi ilişkin temel göstergelerden biridir. Buna göre toplumun nüfus ile kendini yenileyebilmesi toplam doğurganlık oranının 2,1 olması gerekir.

Şekil 47: TÜİK: Doğum Sayısı ve Toplam Doğurganlık Hızı (2001-2024)

Kaynak: TÜİK: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2024-54196>

Ancak Türkiye'deki oranlara bakıldığında toplam doğurganlık hızının son 10 yılda 0,71 azaldığı, özellikle 2017 sonrası son derece keskin bir düşüşe geçtiği görülmektedir. Oranların bu şekilde devam etmesi halinde zaten Türkiye'de çalışma çağındaki genç nüfus

da ciddi bir azalma olurken yaşlı nüfusta artışların görüleceği başka bir ifade ile göçmen işgücüne olan ihtiyacın daha da artacağı ortadadır.

Göçmen işgücüne duyulan ihtiyacın diğer nedenleri arasında üniversite mezunlarının alanları ile ilgili iş bulmakta zorlanması, yerel halkın düşük ücretler nedeniyle işleri kabul etmemesi, zor çalışma şartları ve mevsimlik işlerin getirdiği belirsizlikler, kayıtlı ve sigortalı iş olanaklarının sınırlı olması da istihdam sorunlarına katkıda bulunan diğer etmenlerdir.

Türkiye'nin son 25 yılda ekonomik büyüme ve kalkınma da kazandığı ivme beraberinde yaşam kalitesinin de yükselmesine zemin hazırlamış, özellikle Z ve Alpha kuşağında konfor temelli yaşam ve kolay yoldan para kazanma beklentisinin artması emek yoğun sektörlerin tercih edilmemesinin temel etkenleri haline gelmiştir. Bu durum yerel halkın tercih etmediği (imalat sanayi, madencilik, inşaat vb. gibi) emek yoğun sektörler de göçmen işgücüne olan ihtiyacı zorunlu kılmıştır.

Türkiye'de hali hazırda Suriyeli sığınmacıların Türklerin tercih etmedikleri sektörlerde işgücü ihtiyacını karşıladıkları malumun ilanıdır. Ancak Suriye'deki rejim değişikliğinin ardından Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların ülkelerine geri dönüşlerinin önü açılmıştır. Nitekim İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya, 29 Eylül 2025'te basına yaptığı açıklamada Esad yönetiminin 8 Aralık 2024'te devrilmesinden bu yana 509 bin 387 Suriyelinin Türkiye'den ülkelerine geri döndüğünü ifade etmiş ve 2016 yılından bu yana gönüllü geri dönüş yapan Suriyelilerin sayısının 1 milyon 249 bin 390 kişiye ulaştığını açıklamıştır. Orta ve uzun vadede söz konusu dönüşlerin daha da artacağı görülmektedir. Türkiye'deki Suriyelilerin sayısı bir dönem toplamda 3,7 milyona ulaşmış ve yaklaşık 1 milyon sığınmacı işgücünde yer alırken bile Türkiye'de işgücü piyasalarının eleman ihtiyacı karşılanamamışken geri dönüşlerin artması ve yukarıda zikredilen sorun alanları bir araya geldiğinde göçmen işgücünün ne kadar hayati bir noktada durduğu açıktır.

Bu bağlamda, Türk soylu göçmenlerin dil, kültür ve toplumsal uyum açısından yerli işgücüne yakın olmaları, istihdama hızlı entegre olabilmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, göçmenlerin istihdam edilmesinde kültürel aidiyetin ve ortak kimlik bağlarının işverenler açısından güven unsuru olarak değerlendirilmesi, bu talebin devamlılığını desteklemektedir. Diğer yandan, Türkiye'nin demografik dönüşüm sürecinde genç nüfus oranının görece azalması, yaşanan nüfusun işgücü piyasasına yansımaları ve bazı sektörlerde yerli işgücünün ilgisizliği, Türk soylu işgücüne yönelimi hızlandırmaktadır. Bu durum hem işgücü arzındaki boşluğu doldurmak hem de kültürel ve dilsel uyum sorunlarını en aza indirmek açısından stratejik bir politika tercihi olarak okunabilir.

4.2. Türk Soylu Göçmen İşgücünün İstihdamı İçin Öneriler

4.2.1. Göç Politikalarının Yeniden İnşası

Türkiye'nin işgücü piyasalarındaki eleman açığının kapatılması için yeni göçmenlere ihtiyaç duyduğu dolayısıyla statülerin yeniden gözden geçirilmesi ve kayıtlı istihdamın sağlanmasının elzem olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda göç politikalarının işgücü piyasası ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi, ihtiyaç duyulan sektörler de göçmen girişlerinin kolaylaştırılması ve göçmen işgücüne daha fazla yasal imkân sağlanması, düzenli statüye ve kayıtlı istihdama önem verilmesi elzemdir. Bu noktada öncelikli olan husus göçmenlere yönelik uygulamaların yeniden gözden geçirilmesidir. Türkiye bir taraftan göçmen işgücüne ihtiyaç duyarken diğer taraftan Suriyeliler üzerinden oluşturulan siyasi tartışmalar ve göçmenlerin siyasetin bir malzemesi haline getirilmesi sebebi ile göçmenlere yönelik katı ve sert uygulamaları hayata geçirmektedir. Göçmenlerin yasal statüye kavuşturulması, kayıtlı istihdamının sağlanması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çalışma ve oturma izinlerinde kolaylık sağlanması gibi temel sorunlar yerine göçmenlerin gündelik hayata ve işgücüne katılımını sınırlayan (mobil göç noktası, bürokratik engeller gibi) uygulamalara yönelmektedir. Bu bağlamda gündelik siyasetin göçmenler üzerinden kurduğu dışlayıcı dile teslim olmak yerine göçmenlerin sorunlarının çözümüne odaklanması son derece önemlidir. Bu husus, bir taraftan sistematik, yapısal ve stratejik temelli göç politikalarının oluşturulmasına imkân sağlayacak, diğer taraftan işgücü piyasalarında göçmenlerin payını ve katkısını artıracaktır. Nitekim göçmen işgücünün göç kararı almasında menşei ülke ile hedef ülke arasında kurduğu ağlar son derece etkili olup hedef ülkedeki uygulamalar göçün itici faktörü haline gelmektedir.

4.2.2. Krizi Fırsata Dönüştürmek: Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)

Avrupa Birliği ülkeleri ve Rusya'nın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik kriz TDT'yi güçlü bir siyasi aktör ve bölgesel ekonomik gruba dönüştürme potansiyeli barındırmaktadır. Yanı sıra Rusya'nın Kırımın ilhakını tanınamaması, Ocak 2020'de ülkede yaşanan kargaşayı Rusya'nın körüklediği iddiasıyla Kazakistanla; Zengezur Koridoru'nun açılması, Rusya'nın Azerbaycan uçağını düşürmesi, ajan tartışmaları, Azerbaycan'a vizesiz giren Rus vatandaşlarının ülkede kalış süresi 180 günden 90 güne indirilmesi üzerinden Azerbaycanla; Ekim 2024'te Devlet Başkanı Şevket Mirziyoyev'in eski basın sözcüsü Komil Allamjonov'un aracına düzenlenen saldırı sebebiyle Özbekistanla ilişkileri gerilmiş, bu durum bölgesel ilişkilerde önemli değişimlere zemin hazırlamış, Rusya'nın bölgedeki "büyük ağabey"lik rolünü zedelemiştir. Ayrıca Orta Asya Türk devletleri için ana göç durağını olan Rusya'nın Ukrayna savaşı sebebiyle yaşadığı siyasi ve ekonomik daralma ve bunun bir sonucu olarak yabancı/Türk düşmanlığının artması göçmen işgücünü yeni duraklar aramaya itmiştir. Bu

durum TDT içinde hem nüfusu hem siyasi ve askeri gücü hem de ekonomisi ile ön plana çıkan Türkiye için önemli fırsatlar doğurmaktadır. Bu bağlamda TDT bünyesinde faaliyet gösteren, vize ve ikamet/çalışma izinlerinin düzenlenmesi konusunda alınan önlemler, uygulanan prosedürler ve istatistikler, üye ve gözlemci devletlerin vatandaşlarına, eğitim ve çalışma desteği, tarafların kendi topraklarında bulunan vatandaşları üzerindeki olumsuz etkileri gibi konularda göçmenlerle ilgili sorunların çözümü için ortak adımlar atılmasını amaçlayan Göç Koordinasyon Grubu'nun daha aktif hale getirilmesi ve her ülkenin koşul ve ihtiyaçları çerçevesinde göçmen işgücünün Türkiye'ye kazandırılması hususunda aksiyon alması elzemdir. Bu kapsamda temel amaçlar arasındadır.

4.2.3. Bürokratik Engellerin Kaldırılması ve Yenilikçi Uygulamalar

Türkiye'de ikamet etmekte olan Türk soylu göçmenlerin en önemli sorun alanlarından biri oturma ve çalışma izni almadaki bürokratik zorluklardır. Nitekim Türk soylu göçmenlerin çoğunun ne oturma ne de çalışma izni bulunmaktadır. Bunun temel nedeni, oturma izni başvurularındaki zorluklardır. Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'nin göçe karşı tutumu, vatandaşlarının memnuniyetsizliği nedeniyle son birkaç yılda değişmiş ve uygulamada katı bir tutum sergilenmeye başlanmıştır. Özellikle son yıllarda ikamet izinlerine ilişkin ilk başvuruların büyük çoğunluğu reddedilmekte ya da başvuruların sonuçlandırılması aylar sürmektedir. Başta il göç idare müdürlükleri olmak üzere ilgili kurumlarda kimi zaman il düzeyinde değişebilen ve kimi zaman bazen keyfi kararların uygulanması sorunu daha da derinleştirmektedir. Ek olarak, göçmenlerin ikametine kapatılan ilçe ya da mahalleler göçmenler için hayatı zorlaştırmaktadır. İkamet izni sorunu çalışma izinlerine de yansımaktadır. Özellikle de aile bireylerinin izinleri temel sorunlar arasındadır. Yeni bir başvuru yapabilmek için Türkiye'den çıkıp tekrar girme zorunluluğu göçmen işçilerin ekonomik durumları ve dikkate alındığında kayıtsızlığın önünü açmaktadır. Söz konusu göçmenlerin Türkiye tercihi sadece kendi hayatlarının idamesini değil aynı zamanda menşei ülkede bulunan yakınlarına bulunacakları maddi destekle de ilgidir. Dolayısıyla bu maliyetler göçmenleri kayıtsızlığa itmektedir. Göçmenler “nasıl olsa reddedilecek” anlayışı ile gerekli evrakları hazırlamak yerine evraklar için harcayacağı parayı menşei ülkesine göndermeyi tercih etmektedir. Göçmen işgücünün gerekli resmî belgelere sahip olamaması her geçen gün yeni uygulamalarla artan kontroller sebebiyle gündelik hayata ve işgücü piyasalarına katılımlarını sınırlamakta kimi zaman sınır dışı edilmeleri ile sonuçlanmaktadır. Sınır dışı edilme korkusu, sadece sosyalleşmeyi ve toplumsal uyumu sınırlandırmakla kalmamakta, göçmenleri eğitim, sağlık, ulaşım (özellikle toplu ulaşım) ve güvenlik (özellikle polis korumasından) mahrum bırakmaktadır.

Bahsi geçen bürokratik engeller, yeni gelen göçmenlerin gerekli izinler için başvuruda bulunmamayı tercih etmelerine ortam hazırlamaktadır. Daha da önemlisi Türkiye'ye gelmeyi düşünen göçmen işgücünün kararlarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç itibarıyla mevcut sorunun çözümü için bir model geliştirilmesi elzemdir. Bu çerçevede Türk soylu ülkelerden gelecek ya da halihazırda Türkiye'de olup ikamet ve çalışma izni olmayan göçmen işçilerin entegrasyonu ve işgücü piyasasına hızlı uyumunu desteklemek amacıyla yenilikçi bir uygulama önerilmektedir. Buna göre İŞKUR verileri baz alınarak yapılacak işgücü piyasası testi sonucu eleman ihtiyacı Türk vatandaşları tarafından sağlanamayan iş kollarında işverenlerin ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip işgücü talebinin Türk soylu göçmenler ile çözüme kavuşturulmalıdır. Bu uygulama, hem işçilerin çalışma izinleri ve mesleki yeterliliklerini takip etmeye hem de sosyal haklar ve uyum süreçlerini koordine etmeye imkân sağlayacaktır.

Bilindiği üzere Avrupa'da farklı ülkelere uygulanan çalışma vizesi ve kart modelleri mevcuttur. Örneğin Almaya'da Avrupa Birliği dışındaki ülkelere gelen yüksek nitelikli işgücünün Almanya ve AB ülkelerinde çalışmasına imkân sağlayan Mavi Kart uygulaması ya da göçmen işgücünün Almanya'ya daha rahat erişim sağlaması ve uygun vasıflara sahip bireylerin ülkeye katkı sağlaması amacıyla bir diğer uygulama olan "Chancenkarte" adını taşıyan "Fırsat/Şans Kartı" gibi uygulamalar ülkelerin işgücü açığını kapatmak için tasarlanan yeni ve kolaylaştırıcı adımlar arasındadır. Bu bağlamda Türk soylu göçmen işgücünün Türkiye'de işgücü piyasasına daha rahat erişim sağlaması benzer bir adım atılması, ilgili kurumlarca istenen belgelere sahip göçmenlere verilecek benzer bir kart ile hem çalışma hem de ikamet izni sağlanması mümkündür. Söz konusu uygulama kapsamında ilk başvuru için bir yıl, koşullar sağlanmış ise ikinci başvuru için (çalışma izninin uzatılması talebi için) üç yıl olarak düzenlenecek olup başvuru kabul edilmiş ise kart sahibinin birinci derece yakınlarını da Türkiye'ye getirebilmesine imkân verilmelidir. Ayrıca kart sahibinin birinci derece yakınları için de ikamet izni imkânı sağlanmalıdır. Böyle aile bireylerinin eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel yaşam alanlarına erişimlerine ilişkin sorunlar ortadan kaldırılmalıdır.

Uygulamanın yürürlüğe girmesi ile halihazırda Türkiye'de ikamet eden ve ikamet ve çalışma izni bulunmayan göçmenlere de bir sefere mahsus olmak üzere başvuru izni imkânı sağlanmalıdır.

Başvuruların sonuca bağlanmasına ilişkin sürelerle de sınırlama getirilmeli ve ilk başvuru için bir ay, ikinci başvuru için en fazla on beş gün içinde sonuçlar ilan edilmelidir.

Uygulama kısa vadede, işçilerin iş bulma ve işe yerleşme süreçlerini hızlandırarak Türkiye'deki eleman açığını kapatmaya yardımcı olacak, kayıtlı istihdamı destekleyecek; orta vadede, kart aracılığıyla mesleki eğitim ve sertifikasyon programları organize edilecek, işçilerin becerileri artırılarak işverenlerle uyumlu eşleştirme sağlanacak, çalışma koşulları iyileştirilecektir. Uzun vadede ise Türk soylu ülkelerle sürdürülebilir iş gücü iş birliğini güçlendiren stratejik bir araç hâline gelerek hem istihdam planlamasına hem de bölgesel ekonomik iş birliklerine katkı sağlayabilecektir.

Başvurularda puanlama sistemi uygulanmalı ihtiyaç duyulan eleman açığı için en uygun ve nitelikli işgücünün emek piyasalarına kazandırılması sağlanmalıdır. Buna göre öncelikli sektör/meslek başvurusu yapmak, mesleki yeterlilik (diploma ve sertifikalar), iş tecrübesi, Türkiye'de yaşamış olmak, yaş, dil (Türkçe ve yabancı dil) seviyesi, yaş, gibi kriterler üzerinden puanlama yapılmalıdır. Ayrıca eleman istihdamının kolaylaştırılması için başvuru pozisyonun öncelikli sıralamasındaki konumuna göre ek puanlama da yapılmalıdır.

4.2.4. İş Ağlarına Erişim

Türk soylu göçmen işgücünün üç ana yoldan iş aradığı görülmektedir. Bunlardan ilki ve en yaygın olanı hedef ülkedeki akraba ve tanıdıklardır. Menşei ülkeden gelmek isteyenlerin tercih ettiği yöntemlerden biri de aracı şirketlerdir. Özellikle Türkiye'de bir iş bağlantısı sağlayamayan ve bürokratik işlemleri gerçekleştirme konusunda yardıma ihtiyaç duyan göçmen işgücünün tercih ettiği bu yol avantajları kadar dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Nitekim bu yolla Türkiye'de bir iş bulan ve Türkiye'ye gelen göçmenler sadece söz konusu iş işlemler için ödeme yapmakla kalmamakta aynı zamanda büyük çoğunluğu hem ilk maaşlarını aracı şirkete vermekte hem de sonraki aylarda alacakları maaşlarda aracı şirkete ödeme yapmakta ve mağduriyet yaşamaktadır. Bir diğer yöntem ise sosyal medya uygulamalarıdır. Bu süreçte yaşanan bir diğer sorun da dolandırıcılıktır. Aracı şirket adı altında göçmen işgücünün ödemeleri yapması sağlanmakta ancak vaat edilen iş ve işlemler yapılmamaktadır. Halihazırda Türkiye'de bulunan ve aracı şirket adı altında dolandırıcılığa maruz kalan göçmenler sınır dışı edilme korkusu ile yasal yollara da başvuramamakta ve mağduriyetleri katlanmaktadır. Son dönemde ikamet izinleri de yaşanan sorun sebebiyle aracı kurumları tercih eden birçok göçmen bu mağduriyetin tarafı olmaktadır. Türkiye Cumhuriyetleri Rusya etkisi ile daha çok Telegram uygulamasını tercih etmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi ve Türkçe dil seviyesi de dikkate alınarak her bir yerel birim için ülkenin ihtiyaç duyduğu iş kolları için hazırlanacak analizlerden hareketle gerek niteliklerin gerekse başvuru sürecinin tanıtıldığı görseller oluşturulmalıdır. Bu görseller sadece Türkçe değil Özbekçe, Kırgızca başta olmak üzere farklı her bir Türkiye Cumhuriyeti

kendi diline çevrilerek Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, yabancı temsilcilikler, yereldeki odalar, İŞKUR ve işverenler aracılığı ile resmi siteler ve sosyal medyada platformları üzerinden dolaşıma sokulmalıdır. Söz konusu tanıtımlarda başvuru koşulları ve başvuru süreçleri detaylı olarak anlatılmalı özellikle başvuru süreçleri için (her bir ülkenin kendi dilinde) uygulamalı kısa videolar hazırlanmalıdır.

Bu uygulamalara ek olarak yine her ülkenin kendi dilinde göçmenlerin ulaşabileceği resmi online platformlar oluşturulmalı ve akredite olan şirketler ile göçmen işgücü bu platformlar üzerinden akıllı eşleştirme yöntemi aracılığıyla birbiri ile buluşturulmalıdır. Karşılıklı olarak anlaşılması halinde süreç İŞKUR tarafından yürütmelidir. Ayrıca bu platform sayesinde bir havuz sistemin oluşturulması ve bu sistem üzerinden göçmen işgücüne yönelik bir veri tabanı oluşturulması oldukça önemlidir. Bu sayede, sektörel bazda verilerin işlendiği ve ihtiyaç duyulan alanlarda ihtiyaç duyulan elamanlara ivedi olarak ulaşılmasını sağlayabilecek bir sistemin geliştirilmesi söz konusu işgücünün ülkeye kazandırılmasında katkı sağlayacaktır.

4.2.5. Kurumsal Kapasitenin Artırılması

Uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin yumuşak gücü olarak da tanımlayabileceğimiz ürk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Türkiye Diyanet Vakfı, Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, T.C. Bakanlar Kurulu kararıyla kamu yararına faaliyet gösteren bir vakıf olan Turan Yazgan Vakfının Bakü'de ve Celalabad'da faaliyet gösteren yükseköğretim kurumları da süreçte aktif rol almalı özellikle potansiyel vaat eden, kalifiye ve yüksek nitelikli göçmen işgücünün ülkeye kazandırılmalıdır. Ayrıca TRT Avaz üzerinde Türkiye'nin sunduğu imkân ve fırsatlar ile başvuru koşulları ve süreçlerine ilişkin yayınlar yapılmalıdır. Bu nokta da bir diğer husus da daha önce FETÖ tarafından kurulan ve Türkiye cumhuriyetlerindeki eğitim sistemi dikkate alındığında uzun yıllar bölgede en nitelikli okullar arasında yer alan "Türk okulları"nın Maarif Vakfı aracılığı ile yeniden ve daha nitelikli bir biçimde aktive edilmesidir.

4.2.6. Türk Soylu STK'lar ile İş birliği ve Dayanışma

Yukarıda da ifade edildiği üzere Türk soylu göçmen işgücünün iş bulma çabalarında ana aktör halihazırda Türkiye'de bulunan akraba ve tanıdıklardır. Bu anlamda Türkiye'deki tanıdıkların yaşam koşulları, imkanları ve başarı hikayeleri Türkiye'yi cezbedici bir rol üstlenmekte ve söz konusu ağlar üzerinden Türkiye'ye gelen pek çok göçmen bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de bulunan Türk soylu göçmenlerin Türkiye'deki hikayeleri, yaşam ve çalışma koşulları ve yaşadıkları sorunlar, beklentileri ve sorunlara

yönelik çözüm önerileri Türkiye'ye gelmesi muhtemel göçmenler için de bir referans niteliği taşımaktadır. Türkiye'de bulunan Türk soylu göçmenler gelmesi muhtemel tanıdıkları için sadece iş bulma değil aynı zamanda sosyal hayata uyum ve toplumsal kabul noktasında da önemli katkılar ve yardımlar sağlamaktadır. Türkiye'de Türk soylu göçmenler tarafından birçok STK'da bulunmaktadır. Bu bağlamda mevcut STK'larla iletişime geçilmesi hem mevcut göçmen işgünün sorunlarını tespiti ve politika yapıcılara çözüm önerilerinin geliştirilmesi hem de muhtemel göçmen işgünün Türkiye'ye kazandırılmasında bir aktör olarak yerini almasını sağlayacaktır.

4.2.7. Toplumsal Kabul: Sosyal Uyum ve Oryantasyon

Ülkemizdeki yabancılara ilişkin araştırmalarda da sıklıkla vurgulandığı üzere yabancı uyrukluların Türk kültürüne, gündelik hayata ve çalışma yaşamına uyum sorunları temel sorun alanlarının başında gelmektedir. Türk soylu göçmenlerin bu konuda önemli bir ayrılacağına sahip oldukları bilinmektedir. Ancak başta dil (güncel ve mesleki Türkçe) olmak üzere kültürel farklılıkların bulunduğu da unutulmamalıdır. Nitekim dil bariyeri sadece çalışma koşullarını değil belki daha da önemlisi hedef ülkede sosyal hayata sorunsuz dahil olabilmeyi ve toplumsal kabulü kolaylaştıran en temel araçtır. Bu bağlamda Azerbaycan vatandaşları en avantajlı grup olurken başta Kırgızlar olmak üzere Özbek ve Türkmen vatandaşların da güncel Türkçe konuşma konusunda sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Bu durum toplumsal yaşama ve çalışma ortamına aidiyetlerine ilişkin sorunlara sebep olmaktadır. Bu sebeple başta dil eğitimi olmak üzere Türkiye kültürünü tanıtan, gündelik hayatta sıklıkla karşılaşmaları muhtemel semboller, işaretler, deyimler, adab-ı muaşeret olarak da nitelendirebileceğimiz temel davranış örüntülerinin, örf ve adetleri kapsayan somut örneklerin görsel materyallerle desteklendiği oryantasyon eğitimlerinin verilmesi elzemdir.

Bu eğitimler sadece güncel Türkçe eğitimi ile sınırlı tutulmamalı mesleki Türkçe eğitimleri de verilmelidir. Tüm bu oryantasyon sürecinde hizmet içi eğitimlerde gerçekleştirilmeli, bu yolla adaptasyon ve işyeri aidiyeti sürecini destekleyecek, iş arkadaşları ve yöneticiler ile iş birliği geliştirmesine imkân tanıyacak dahası ve önemlisi en kısa sürede hedeflenen performans ve verimliliğin elde edilmesine yardımcı olacaktır.

4.2.8. İhtiyaç Temelli Mesleki Eğitim

Türki cumhuriyetlerden Türkiye'ye gelen göçmen işgücü profiline bakıldığında mevcut göçmen profilinin eğitim düzeyinin düşük olduğu, mesleki yeterliliklerinin Türkiye koşulları (kullanılan araçlar ve teknoloji, mesleki Türkçe gibi) açısından yeterli olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda öngörülen uygulamaya kapsamında kart sahibi olan ancak

çalıştığı iş kolunda yeterli mesleki bilgi ve beceriden yoksun olan göçmen işgücü için yereldeki kamu ve özel sektör temsilcilerinin iş birliği ile her bir sektörün ihtiyaç duyduğu kalifiye mesleklerle ilişkin eğitimler verilmelidir. Söz konusu eğitimler yerelde İŞKUR, ticaret odası, sanayi odası, MÜSİAD, yerel yönetimler, halk eğitim müdürlükleri gibi yerel aktörlerin iş birliği ile yapılmalı ve eğitimlerin sonunda başarılı olanlara tüm kurumlar tarafından tanınan resmi içeriğe haiz sertifikalar verilmelidir. Ayrıca bu konuda uluslararası ve ulusal fonlardan hibe desteği sağlanmalıdır. Bu yolla göçmen işgücünün daha kalifiye hale getirilerek verimliliğinin artırılması sağlanmalıdır.

4.2.9. Uluslararası Öğrencilerin İşgücü Piyasasına Kazandırılması

İşgücü piyasasında elemana ihtiyaç duyulan öncelikli alanlarda Türk soylu öğrencilerin sayısının artırılması ve nitelikli öğrencilerin bu alanlara yönlendirilmesi bu kapsamda özel burs programları için fonlar oluşturulması ayrıca hali hazırda öğrenim gören uluslararası öğrencilere ilişkin bir veri tabanı oluşturulması ihtiyacın karşılanmasında önemli bir rol üstlenecektir. Bu yolla alanında başarılı olan ve potansiyel barındıran öğrencilerin mezun olmadan (veri tabanı üzerinden) işgücü piyasasına kazandırılması sağlanmalıdır. Kalifiye işgücünün emek piyasalarındaki stratejik konumu dikkate alındığında orta ve uzun vadede söz konusu ihtiyacın yurt dışından temini sürdürülebilir değildir. Bu sebeple kalifiye işgücünün teminin de ulusal ve yerel politikalara ağırlık verilmesi son derece elzemdir.

4.2.10. Vatandaşlık

Uygulama kapsamında kart sahibi olan ve ikinci başvurusu (çalışma izninin uzatılması talebi) kabul gören Türk Soylu göçmen işgücünün Türkiye'de beş yılını doldurduktan sonra kamu sağlığı ve güvenliğini tehdit edecek herhangi bir engeli bulunmayan, yeterli derecede Türkçe bilen, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlayacak gelire veya mesleğe sahip Türk soylu göçmen işgücüne Türk Cumhuriyeti vatandaşlığı verilmelidir. Bu yolla hem göçmen işgücünün hedef ve beklentileri bağlamında motivasyonunun ve verimliliğinin hem ülkeye aidiyetinin güçlendirilmesi sağlanacaktır. Dahası mevcut toplam doğurganlık hızı dikkate alındığında Türkiye'nin kendine yeter nüfus artışına katkı sunulmuş olacaktır.

SONUÇ

Bu rapor, Türk soylu göçmen işgücünün Türkiye'ye entegrasyonu ve istihdam süreçlerinin sistematik olarak ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Girişte vurgulandığı üzere göçmen işgücünün menşe ülkelerden Türkiye'ye yönelmesinde başlıca motivasyon ekonomik fırsatlar ve sosyal bağlardır. Ancak bu süreç çeşitli engellerle şekillenmektedir. Öncelikle, göçmen işgücünün Türkiye'de iş bulma sürecinde en yaygın başvuru yöntemi, mevcut sosyal ağlar üzerinden akraba ve tanıdık aracılığıyla iş bulmaktır. Bu durum, sosyal bağların güçlü olduğu alanlarda avantaj sağlasa da göçmenlerin yalnızca sınırlı iş alanlarıyla ve dar kapsamlı sektörlerle sınırlı kalmasına neden olmaktadır. İkinci olarak, aracı şirketler üzerinden iş bulma yöntemi, bürokratik süreçlerin kolaylaştırılması açısından tercih edilmekle birlikte, yüksek maliyetler ve dolandırıcılık riski içermektedir. Aracı şirketler, çoğu zaman göçmenlerden hem iş başvurusu sürecinde hem de ilk maaşları üzerinden ödeme talep etmekte, vaat edilen iş ve hizmetler sağlanmadığında, göçmenler mağduriyet yaşamaktadır. Üstelik, Türkiye'de bulunan göçmenlerin yasal haklara başvurma konusundaki çekinceleri, sınır dışı edilme korkusu ve hukuki bilinç eksikliği gibi faktörlerle birleşerek mağduriyetin katlanmasına yol açmaktadır. Buna ek olarak, sosyal medya ve dijital platformlar üzerinden iş arama yöntemleri, göçmen işgücüne hem fırsatlar hem de riskler sunmaktadır. Özellikle Telegram gibi uygulamalar üzerinden yapılan iş ilanları, bilgiye erişim açısından kolaylık sağlasa da doğruluk ve güvenilirlik açısından belirsizlikler barındırmaktadır. Eğitim düzeyi ve Türkçe dil yeterliliği düşük göçmenler, bu platformlar üzerinden yanlış veya yanıltıcı bilgilere maruz kalabilmekte dolayısıyla ekonomik ve sosyal olarak dezavantajlı bir konuma düşebilmektedir. Göçmen işgücünün Türkiye'de karşılaştığı bir diğer temel sorun da uyum ve toplumsal kabul ile ilgilidir. Dil ve kültürel farklılıklar, mesleki performansı olduğu kadar sosyal hayata katılımı ve toplumsal entegrasyonu doğrudan etkilemektedir. Bu çerçevede, Türkiye'deki işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamak ve göçmen işgücünün verimli entegrasyonunu sağlamak için, yukarıda bahsi geçen ve Avrupa'da da benzerleri bulunan yenilikçi uygulamaların güvenli ve şeffaf veri tabanlarının, kurumsal kapasitenin artırılmasının ve kapsamlı sosyal uyum programlarının hayata geçirilmesi kritik öneme sahiptir. Bu yenilikçi uygulamalar, göçmen işgücünün niteliklerinin belgelendirilmesi, resmi süreçlere erişimin kolaylaştırılması ve yetkinlik temelli eşleştirme mekanizmalarının işletilmesi açısından kritik bir araçtır. İşgücünün Türkiye'ye kazandırılmasında hem işverenler hem de göçmenler açısından güvenli ve şeffaf bir veri tabanı oluşturarak istihdamın planlanabilirliğini artırıp dolandırıcılık risklerini minimize etmektedir. Ayrıca akredite şirketler ve resmi platformlar aracılığıyla sağlanan eşleştirme ve bilgilendirme süreçleri, göçmen işgücünün hak ve sorumluluklarının bilinmesini, başvuru süreçlerinin doğru ve hızlı yürütülmesini sağlamaktadır.

Göçmen işgücünün sektörel ihtiyaçlar doğrultusunda kazanımı, nitelikli ve kalifiye eleman temini açısından stratejik bir gerekliliktir. Bu bağlamda, yerel aktörler ile kamu-özel sektör iş birliği çerçevesinde sağlanacak ihtiyaca dayalı mesleki eğitimler ve sertifikasyon sistemleri hem işgücü kalitesini artıracak hem de uzun vadeli ekonomik fayda sağlayacaktır. Ayrıca uluslararası öğrencilerin işgücü piyasasına kazandırılması ve veri tabanı üzerinden yönlendirilmesi yine Türkiye'nin stratejik işgücü açığının karşılanmasına katkı sunacaktır.

Son olarak, Türk soylu göçmen işgücüne vatandaşlık hakkı sağlanması, motivasyon, aidiyet ve uzun vadeli toplumsal katkı açısından kritik bir politika aracıdır. Göçmen işgücünün ekonomik, toplumsal ve kültürel entegrasyonu sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda, söz konusu yenilikçi uygulamaların ve buna bağlı kurumsal, yasal ve eğitimsel mekanizmaların etkin işletilmesi, Türkiye'nin hem işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamasında hem de sosyal uyum ve toplumsal kabul süreçlerinde başarıya ulaşmasını mümkün kılacaktır. Özetle, bu uygulamanın işlevselliği ve Türkiye'deki işgücü politikalarının entegrasyonu ile göçmen işgücünün sürdürülebilir, güvenli ve nitelikli bir şekilde ülkeye kazandırılmasının sağlanabileceğini görülmektedir. Stratejik planlama, kurumsal kapasite artırımı ve sosyal uyum programlarının eşgüdümlü biçimde yürütülmesi göçmen işgücünün ve Türkiye'nin uzun vadeli ekonomik ve toplumsal hedeflerine önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (1977). Implications of migration on emancipation and pseudo-emancipation of Turkish women. *International Migration Review*, 11(1), 31–58.
- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: 2013 saha araştırması*. Ankara: AFAD Yayınları.
- Ager, A., & Strang, A. (2004). *Indicators of integration: Final report* (Home Office Development and Practice Report No. 28). London: Home Office.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 295–298.
- Altonji, J. G., & Card, D. (1991). The effects of immigration on the labor market outcomes of less-skilled natives. In J. M. Abowd & R. B. Freeman (Eds.), *Immigration, trade, and the labor market* (pp. 201–234). Chicago: University of Chicago Press.
- Aslanov, R. (2023). *Migration from the Central Asian republics of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan to Turkey (Antalya–İstanbul–İzmir) after the 2008 world financial crisis* [Unpublished master's thesis]. Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences.
- Auerbach, A. J., & Oreopoulos, P. (1999). Analyzing the fiscal impact of U.S. immigration. *American Economic Review Papers and Proceedings*, 89(2), 176–180.
- Ayyıldız, Y. (2014). İşçi dövizlerinin Kırgızistan açısından değerlendirilmesi: Göçmen işçiler araştırması. *Sosyoekonomi*, 2014(1), 212–243.
- Bartolomeo, A. D., Makaryan, S., & Weinart, A. (2014). *Regional migration report: Russia and Central Asia*. European University Institute. <https://www.researchgate.net/publication/313497394>
- Baumgartner, P., & RFE/RL's Turkmen Service. (2018, April 16). Turkmenistan clips wings of citizens fleeing economic woes. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/turkmenistan-clips-wings-of-citizens-fleeing-economic-woes/29170508.html>
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697–712. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013>
- Bluestone, B., & Harrison, B. (1988). *The great U-turn: Corporate restructuring and the polarizing of America*. New York: Basic Books.

- Boeri, T., & Brücker, H. (2005). Why are Europeans so tough on migrants? *Economic Policy*, 20(44), 629–703.
- Borjas, G. J. (1995). The economic benefits from immigration. *Journal of Economic Perspectives*, 9(2), 3–22. <https://doi.org/10.1257/jep.9.2.3>
- Borjas, G. J. (1999). *Heaven's door: Immigration policy and the American economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Borjas, G. J. (2005). Labor market impact of immigration. In M. M. Weinstein (Ed.), *Law and employment: Lessons from Latin America and the United States* (pp. 49–71). Chicago: University of Chicago Press.
- Borjas, G. J., Freeman, R. B., & Katz, L. F. (1992). On the labor market effects of immigration and trade. In G. J. Borjas & R. B. Freeman (Eds.), *Immigration and the work force: Economic consequences for the United States and source areas* (pp. 213–244). Chicago: University of Chicago Press.
- Bosnalı, S., Topaloğlu, Y., Dikmen, F., & Atalay, İ. (2020). Özbek göçmenlerin dilsel uyum stratejileri. *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 109–132. <https://doi.org/10.20304/humanitas.684196>
- Bretschger, L. (2001). Labor supply, migration, and long-term development. *Open Economies Review*, 12(1), 5–27.
- BT Business. (2021, June 4). Türkmenistan iş gücünün yüzde 50,3'ü özel sektörde çalışıyor. *Business.com.tm*. <https://business.com.tm/tr/post/6798>
- Caldwell, C. (2011). *Avrupa'da devrimin yansımaları, göç, İslam ve Batı* (Çev. H. Kaya). İstanbul: Profil Yayınları.
- ÇSGB, (2025). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü. *Türk soylu yabancılar*. <https://www.cs.gb.gov.tr/uigm/statuler/turk-soylu-yabancilar/>
- Card, D. (2001). Immigrant inflows, native outflows, and the local labor market impacts of higher immigration. *Journal of Labor Economics*, 19(1), 22–64. <https://doi.org/10.1086/209979>
- Collado, M. D., Iturbe-Ormaetxe, I., & Valera, G. (2004). Quantifying the impact of immigration on the Spanish welfare state. *International Tax and Public Finance*, 11(3), 335–353.
- Collier, P. (2022). *The bottom billion*. Oxford University Press.
- Cooley, T. F., & LeRoy, S. F. (1985). Atheoretical macroeconometrics: A critique. *Journal of Monetary Economics*, 16(3), 283–308.

- Cortés, P. (2006). The effect of low-skilled immigration on U.S. prices: Evidence from CPI data. *Journal of Political Economy*, 116(3), 381–422. <https://doi.org/10.1086/589756>
- Coşkun, E. (2014). Türkiye’de göçmen kadınlar ve seks ticareti. *Çalışma ve Toplum*, 42, 85–206.
- Coşkun, E. (2017). Türkiye’de kağıtsız göçmen kadınlar ve sosyal hizmetler. *Çalışma ve Toplum*, 54, 1300–1316.
- Council of Europe. (2014). *Common basic principles for immigrant integration policy in the European Union*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Çığır, E. (2010). *Özbekistan’da demografik yapı* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türk Dünyası Coğrafyası Anabilim Dalı, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü].
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye’de göçmenlerin sosyal dışlanması: İstanbul hazır-giyim sanayinde çalışan Azerbaycanlı göçmen kadınlar örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), 27–48. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002193
- DEİK. (2013, April). *Azerbaycan (Nisan 2013)*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. <https://www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan-nisan-2013.pdf>
- Deliömeroğlu, Y. (1999). Kazakistan’ın etnik yapısının bazı demografik, politik ve sosyopsikolojik görüntüleri. *Bilig*, 9(Bahar), 19–27.
- Dietz, B., & Kaczmarczyk, P. (2008). On the demand side of international labour mobility: The structure of the German labour market as a causal factor of seasonal Polish migration. *International Migration*, 46(1), 3–26.
- Ensar. (2016, Mayıs 19–22). Ensar muhacir kardeşliğinden yerli sığınmacı dikotomisine toplumsal barış ve Suriyeliler gerçeği. In *II. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu* (ss. 515–536). TİMAV Yayınları.
- Erbaş, H. (2019). *Göç ve göçmenler: Kuram, yöntem ve alan yazıları*. Ankara: Phoenix.
- Eshnazarova, A. (2022). Kırgızistan’ın demografik yapısına ilişkin değerlendirme. *KutBilim Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi*, 2(2), 135–146.
- Eurasianet. (2017). Uzbekistan: Starting to grapple with labor migration issue. *Eurasianet*. <https://eurasianet.org/uzbekistan-starting-to-grapple-with-labor-migration-issue>
- Fassmann, H., & İçduygu, A. (2013). Turks in Europe: Migration flows, migrant stocks and demographic structure. *European Review*, 21(3), 349–371.
- Florinskaya, Y. (2013). The scale of labor migration to Russia. *Russian International Affairs Council*. <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/the-scale-of-labor-migration-to-russia/>

- Freeman, R. B. (1993). Immigration from poor to wealthy countries: Labor market effects and policy choices. In H. Giersch (Ed.), *Economic aspects of international migration* (pp. 177–200). Berlin: Springer.
- Friedberg, R. M. (2001). The impact of mass migration on the Israeli labor market. *Quarterly Journal of Economics*, 116(4), 1373–1408.
- Gore, H. (2007). Totalitarianism: The case of Turkmenistan. In *Human rights in Russia and the former Soviet republics*. Human Rights Watch.
- Gott, C., & Johnston, K. (2002). *The migrant population in the UK: Fiscal effects* (Home Office Research Study No. 77). London: Home Office.
- Gross, D. M. (1998). Immigration flows and regional labor market dynamics (IZA Discussion Paper No. 42). IZA.
- Gross, D. M. (2002). Three million foreigners, three million unemployed? Immigration flows and the labor market in France. *Applied Economics*, 34(16), 1969–1983.
- Gross, D. M. (2004). Immigration and regional economic performance in France. *Regional Studies*, 38(9), 917–932.
- Grossman, J. B. (1982). The substitutability of natives and immigrants in production. *Review of Economics and Statistics*, 64(4), 596–603.
- Haque, N. U., & Kim, S. J. (1995). Human capital flight: Impact of migration on income and growth. *IMF Staff Papers*, 42(3), 577–607.
- Hashimova, U. (2018, Kasım). At last, Uzbekistan extends some support to migrant workers. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2018/11/at-last-uzbekistan-extends-some-support-to-migrant-workers/>
- Heleniak, T. (2004). Migration of the Russian diaspora after the breakup of the Soviet Union. *Journal of International Affairs*, 57(2), 99–117. <http://www.jstor.org/stable/24357868>
- International Organization for Migration (IOM). (2021, December 1). Uzbekistan. <https://www.iom.int/countries/uzbekistan>
- IW Köln. (2025). *IW-Arbeitsmarktfortschreibung 2028: Aktualisierung der Projektionen zur Beschäftigung und Fachkräftelücke*. IW Köln.
- İçduygu, A. (2010). Türkiye’de uluslararası göçün siyasal arka planı: Küreselleşen dünyada ulus-devleti inşa etmek ve korumak. In B. Pusch & T. Wilkoszewski (Eds.), *Türkiye’ye uluslararası göç* (ss. 15–40). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İçduygu, A. (2015). *Syrian refugees in Turkey: The long road ahead*. Migration Policy Institute.

- İçduygu, A., & Biehl, K. (2009). *Managing international urban migration: Turkey, Italy, Spain* (Country reports). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Jeenbaeva, J., & Banerjee, S. (2022). *Policy analysis on migration, environment and climate change: Kyrgyzstan*. International Organization for Migration.
- Kanalga, R. (2022). *Türkiye'deki Doğu Türkistan muhacirlerinin faaliyetleri (1950–1980)* (Doktora tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Karataş, K., & Duyan, F. (2021). *Göç ve uyum sürecinde Türk soylu göçmenlerin deneyimleri: İşgücü piyasasında karşılaşılan güçlükler*. Ankara: Göç Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Karataş, M., & Duyan, V. (2021). Kitlemel göç, sosyal kabullenme ve uyum bağlamında Türkmen işçilerin deneyimleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5480–5515.
- Katz, L. F., & Murphy, K. M. (1992). Changes in relative wages, 1963–1987: Supply and demand factors. *Quarterly Journal of Economics*, 107(1), 35–78. <https://doi.org/10.2307/2118323>
- Khananushakul, S. (2004). *The effects of low-skilled female immigration on labor market outcomes in U.S. metropolitan areas* (Doktora tezi). University of California, Riverside.
- Kirişçi, K., & Ferris, E. (2015). *Not likely to go home: Syrian refugees and the challenges to Turkey and the international community* (Turkey Project Policy Paper No. 7). Brookings Institution.
- Kocaeli Ticaret Odası. (2019). *Özbekistan ülke raporu*. Kocaeli Ticaret Odası. <https://koto.org.tr/images/upload/2a54dda051f7c7b92a97cdf29566b6b0.pdf>
- Koyuncu, A. (2014). *Kentin yeni misafirleri: Suriyeliler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Koyuncu, A. (2016). Nimet mi? Külfet mi? Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıları ve göç ekonomisi üzerine bir derkenar. In A. Esen & M. Duman (Eds.), *Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeliler: Tespitler ve öneriler* (pp. 107–130). İstanbul: WALD.
- Koyuncu, A. (2016, Mart 25–27). Suriyelilerin göçü ve gelecekteki yeni toplumsal ilişkiler. In *Toplumsal Değişim Sempozyumu Bildirileri* (pp. 53–68). İstanbul: İnsan ve Medeniyet Hareketi.
- Kuşcu, I. (2007). The case of Kazakhstan's Oralmans: Disillusionment with the homeland. In *Conference Proceedings of the International Conference on Kaldyrbayev Monuments*.
- Kuşcu, I. (2007). *Ethnicity as a political cleavage: The political use of ethnicity in Kazakhstan* (Doktora tezi). Bilkent University.

- Lang, J. (2018). Central Asia: The crisis of the migration model and its potential impact on the EU. *OSW Centre for Eastern Studies*. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-04-25/central-asia-crisis-migration-model>
- Leamer, E. E. (1985). Sensitivity analyses would help. *American Economic Review*, 75(3), 308–313.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47–57. <https://doi.org/10.2307/2060063>
- Lee, R., & Miller, T. (2000). Immigration, Social Security, and broader fiscal impacts. *American Economic Review Papers and Proceedings*, 90(2), 350–354.
- Lundborg, P., & Segerstrom, P. S. (1998). The growth and welfare effects of international mass migration. *Journal of International Economics*, 45(2), 177–201.
- Lundborg, P., & Segerstrom, P. S. (2000). International migration and growth in developed countries: A theoretical analysis. *Economica*, 67(267), 579–604.
- Makhanov, K. (2020). Brief overview of external migration in Kazakhstan. *Eurasia-Research.org*. <https://www.eurasian-research.org/publication/brief-overview-of-external-migration-in-kazakhstan/>
- Mansur, A., & Whalley, J. (1984). Numerical specifications of applied general equilibrium models: Estimation, calibration, and data. In H. E. Scarf & J. B. Shoven (Eds.), *Applied general equilibrium analysis* (pp. 69–127). Cambridge: Cambridge University Press.
- Marat, A. (2019). Kayıt dışı statüde olanların deneyimleri: Türkiye'deki Kırgızistanlı kadın işçi göçmenler (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Massey, D. S. (1999). Why does immigration occur? In C. Hirschman, P. Kasinitz, & J. DeWind (Eds.), *The handbook of international migration: The American experience* (pp. 34–52). New York: Russell Sage Foundation.
- Medyascope. (2024, Aralık 7). Türkiye'de çalışan Türkmen kadınlarının var olma mücadelesi: "Kaçak olmak hapis gibi." *Medyascope*.
- Murphy, K. M., & Welch, F. (1989). Wage premiums for college graduates: Recent growth and possible explanations. *Educational Researcher*, 18(4), 17–26. <https://doi.org/10.3102/0013189X018004017>
- Murzakulova, A. (2020). Rural migration in Kyrgyzstan: Drivers, impact and governance. *University of Central Asia*. <https://ucentralasia.org/media/pdcnvzpm/uca-msri-researchpaper-7eng.pdf>
- OECD. (2024). *International migration outlook 2024*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/50b0353e-en>

- Oka, N. (2013). A note on ethnic return migration policy in Kazakhstan: Changing priorities and a growing dilemma. *Institute of Developing Economies Discussion Paper*. <https://doi.org/10.20561/00037777>
- Ottaviano, G. I. P., & Peri, G. (2006). The economic value of cultural diversity: Evidence from US cities. *Journal of Economic Geography*, 6(1), 9–44.
- Oytun, O., & Gündoğar, S. S. (2015). *Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri* (ORSAM-TESEV Raporu No. 195). Ankara.
- Özsoy, B. (2023). “Türk dünyası” söylemi içinde Türk Devletleri Teşkilatı’nın rolü ve önemi. *Anasay*, 7(25), 40–55. <https://doi.org/10.33404/anasay.1324953>
- Parpiev, Z. (2015, March 5). Who is behind remittances? A profile of Uzbek migrants. *UNDP Uzbekistan*. <http://www.uz.undp.org/content/uzbekistan/en/home/ourperspective/2015/03/05>
- Parreñas, R. S. (2001). *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Parreñas, R. S. (2001). *Servants of globalization: Women, migration, and domestic work*. Stanford University Press.
- Piore, M. J. (1979). Qualitative research techniques in economics. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 560–569.
- Poot, J., Nana, G., & Philpott, B. (1988). *International migration and the New Zealand economy: A long-run perspective*. Wellington: Institute of Policy Studies, Victoria University of Wellington.
- Reichlin, P., & Rustichini, A. (1998). Diverging patterns with endogenous labor migration. *European Economic Review*, 42(2), 371–378.
- Rutland, P. (2008). Putin’s economic record: Is the oil boom sustainable? *Europe-Asia Studies*, 60(6), 1051–1072. <https://doi.org/10.1080/09668130802180975>
- Saiz, A. (2003). Room in the kitchen for the melting pot: Immigration and rental prices. *Review of Economics and Statistics*, 85(3), 502–521.
- Saiz, A. (2006). Immigration and housing rents in American cities. *Journal of Urban Economics*, 61(2), 345–371.
- Sassen, S. (2002). Women’s burden: Counter-geographies of globalization and the feminization of survival. *Nordic Journal of International Law*, 71(2), 255–274.
- Seitz, W. (2019). International migration and household well-being: Evidence from Uzbekistan (Policy Research Working Paper). World Bank.

- Sharifzoda, K. (2019). Central Asia's Russian migration puzzle. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2019/10/central-asias-russian-migration-puzzle/>
- Stark, O. (1991). *The migration of labor*. Cambridge & Oxford: Blackwell.
- Storesletten, K. (2000). Sustaining fiscal policy through immigration. *Journal of Political Economy*, 108(2), 300–323.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2026, Nisan 11). İçişleri Bakanı Mustafa Çiftçi: "Türkiye Göç Yönetiminde Dünyaya Örnek Bir Model Ortaya Koyan Güçlü Bir Aktördür"
<https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-mustafa-ciftci-turkiye-goc-yonetiminde-dunyaya-ornek-bir-model-ortaya-koyan-guclu-bir-aktordur>
- T.C. Ticaret Bakanlığı / TİM. (2023). *Kazakistan ülke bilgi notu*. Türkiye İhracatçılar Meclisi. https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlari/Kazakistan.pdf
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). *Azerbaycan ülke bilgi notu (Mart 2024)*. Türkiye İhracatçılar Meclisi. https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlari/Azerbaycan.pdf
- The Economist. (2018, July 5). Turkmenistan finds a novel solution to mass emigration. *The Economist*. <https://www.economist.com/asia/2018/07/05/turkmenistan-finds-a-novel-solution-to-mass-emigration>
- The Law of the Republic of Kazakhstan on Population Migration. (2018). Law No. 452-IV (with amendments as of 27.12.2018). Astana: The Parliament of the Republic of Kazakhstan.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Trading Economics. (2024). Azerbaycan işsizlik oranı 1991–2024. *Trading Economics*. <https://tr.tradingeconomics.com/azerbaijan/unemployment-rate>
- Turkmen News. (2020). Turkmen banks stop paying out dollars. *Turkmen News*. <https://en.turkmen.news/news/turkmen-banks-stop-paying-out-dollars/>
- Wagner, U., & Machleit, U. (1986). Gastarbeiter in der Bundesrepublik Deutschland: Einstellungen der Mehrheitsbevölkerung und Kontakthypothese. *Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 17(3), 201–214.
- Walz, U. (1996). Dynamics of migration and economic growth in an open economy. *Journal of Population Economics*, 9(4), 483–496.
- Winter-Ebmer, R., & Zweimüller, J. (2000). Do immigrants displace young native workers? The Austrian experience. *Journal of Population Economics*, 13(1), 57–79.
- World Bank. (2022, May 13). Migration and remittances. *World Bank*. <https://www.worldbank.org/en/topic/labormarkets/brief/m>

- Yılmaz, H. A. (2020). Göç Sürecinde Din = Religion in the migration process. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, XIII(75), 848-857. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Yılmaz, Ş. (2022). *Türkiye'de evde bakım ve ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar: Özbekistanlı göçmen kadınlar örneği* (Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bu rapor KOSAM tarafından
özel olarak hazırlanmıştır.
www.kosam.org